

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**KUR'AN-I KERİM'DE İÇ HUZURU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN
İNCELENMESİ (SEKİNE, İTMİ'NAN, KALP)**

Doktora Tezi

Bedriye GÜLŞEN

Temel İslam Bilimleri

OCAK 2025

**T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
İSLAMİ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ**

**KUR'AN-I KERİM'DE İÇ HUZURU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN
İNCELENMESİ (SEKİNE, İT-Mİ'NAN, KALP)**

Doktora Tezi

Bedriye GÜLŞEN

Temel İslam Bilimleri

Prof. Dr. Enver ARPA

OCAK 2025

T.C.
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
İSALMİ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Programı 195351001 numara-lı öğrencisi Bedriye GÜLŞEN'nin hazırladığı “KUR’AN-I KERİM’DE İÇ HUZURU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN İNCELENMESİ (SEKİNE, İTMİ’NAN, KALP)” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri gereğince 07/01/2025 Salı günü saat 10:30’da yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
Jüri Üyesi (Danışman) : Prof. Dr. Enver ARPA
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet ÜNAL
Jüri Üyesi : Prof. Dr. M. Murat KARAKAYA
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun / / tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Prof. Dr. Asım YAPICI

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salat ve selam O'nun elçisi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.), âl ve ashabının üzerine olsun.

Kur'an-ı Kerim insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak için gönderilen ilahi bir kitaptır. Mutluluğun bir yönü de kişinin huzurlu bir yaşamı elde etmesi ile mümkündür. Kişinin, sosyal ortamlarda ya da toplumsal düzeyde, sağlıklı iletişim becerilerine sahip olması sonucu hissettiği denge durumuna dış huzur denildiği gibi; kişinin iç dünyasında sağlam bir dengeyi elde etmesine de iç huzuru denilmektedir. İç huzur, kişinin duygusal, ruhsal ve zihinsel yönden kendisini mutlu, sakin ve dengede hissetmesi ve stres, karmaşa, korku, endişe gibi olumsuz duygulardan uzaklaşıp, dinginlik hissine sahip olmasıdır. Kişinin kendisi ile barışık olması, olumlu bir yaşam deneyimine ulaşması ve stresi kontrol edebilme becerisini elde etmiş olması, onu iç huzurua götüren önemli unsurlardır.

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'de iç huzuru ifade eden sekine, itmi'nan ve kalp kavramları semantik açıdan incelendikten sonra kişiyi iç huzurua ulaştıracak unsurlar Kur'an-ı Kerim perspektifinden izah edilecektir.

Doktora sürecimde ilmi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, kendisinden zaman yönetimini ve önem sırasına göre konuları tasnif etmeyi öğrendiğim hocam Prof. Dr. Enver Arpa 'ya, tez çalışmamın hazırlanma sürecinde kıymetli emeklerini ve değerlendirmelerini esirgemeyen tez jürimde bulunan, kendisinden cesaret ve özgüveni öğrendiğim Prof. Dr. Metin Özdemir hocama, fedakarlık, samimiyet ve disiplinin nasıl olması gerektiğini en güzel şekilde yaşantısıyla gösteren Sayın Prof. Dr. Mehmet Murat Karakaya hocama şükranlarımı arz ederim. Ayrıca yoğun çalışma gerektiren bu süreçte beni yalnız bırakmayıp, destek olan Kıymetli eşim Dr. Mücahit Gülşen'e de teşekkür ederim.

Bedriye GÜLŞEN

ANKARA-2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

İÇ HUZURLA İLGİLİ KAVRAMLARIN SEMANTİK ANALİZİ

1.1. Sekine Kelimesinin Semantik Analizi	9
1.2. Sekine ile Anlam Bağlantısı Olan Kavramlar.....	13
1.2.1. Tevazu.....	13
1.2.2. Hilm.....	14
1.3. Sekine ile Anlam Karşıtı Olan Kavramlar	16
1.3.1. Kaygı	16
1.3.2. Cahiliye Hamiyeti.....	16
1.4. İtmi’nan Kelimesinin Semantik Analizi	17
1.5. İtmi’nan ile Anlam Bağlantısı Olan Kavramlar.....	20
1.5.1. Yakîn.....	20
1.5.2. Güven	22
1.6. İtmi’nan ile Anlam Karşıtı Olan Kavramlar	23
1.6.1. Şüphe	23
1.6.2. Sıkıntı	25
1.7. Kalp Kelimesinin Semantik Analizi	28
1.8. Kalp ile Anlam Bağlantısı Olan Kelimeler.....	35

1.8.1. Basîret.....	35
1.8.2. Fehm.....	36
1.8.3. Lübb.....	37
1.8.4. Fuad.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

SEKİNE, İTMİ’NAN VE KALP KELİMELERİNİN KUR’AN-I KERİM’DEKİ KULLANIMLARI

2.1. Sekine Kelimesinin Türevlerinin Kur’an-I Kerimdeki Kullanımları	41
2.1.1. Fiil Olarak Kullanımı	41
2.1.1.1. İkamet Etmek.....	41
2.1.1.2. Huzur vermek	42
2.1.1.3. Durdurmak.....	43
2.1.2. İsim Olarak Kullanımı.....	43
2.1.2.1. Ev.....	43
2.1.2.2. Yoksul	44
2.1.2.3. Yoksulluk Damgası.....	45
2.1.2.4. Hareketsiz Kılınma	46
2.1.2.5. Dinlenme	46
2.1.2.6. Huzur	46
2.1.2.7. Bıçak.....	47
2.2. İtmi’nan Kelimesinin Türevlerinin Kur’an-ı Kerim’de Kullanımı	47
2.2.1. Fiil Olarak Kullanımı	48
2.2.1.1. Huzur	48
2.2.1.2. Güvende Olma	49
2.2.1.3. İstikrar.....	49
2.2.2. İsim Olarak Kullanımı.....	50
2.2.2.1. Huzura Eren.....	50

2.2.2.2. İkamet Eden Kişi	52
2.3. Kalp Kelimesinin Türevlerinin Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları	53
2.3.1. Fiil Olarak Kullanımı	53
2.3.1.1. Döndürülmek	53
2.3.1.2. Çevirmek	54
2.3.1.3. Pişman Olmak.....	54
2.3.1.4. Ters Dönmek.....	55
2.3.1.5. Geri Dönmek	55
2.3.2. İsim Olarak Kullanımı.....	56
2.3.2.1. Kalp Kelimesinin Tekil, İkil ve Çoğul Olarak Geldiği Durumlar	56
2.3.2.2. Gezip Dolaşmak	61
2.3.2.3. Dönen Kimse	61
2.3.2.4. Akıbet.....	61

III. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE İÇ HUZURUN MADDİ VE MANEVİ BOYUTU

3.1. İç Huzurun Maddî Boyutu.....	64
3.1.1. Aile ve Evlilik Hayatının İç Huzura Etkisi.....	66
3.1.2. Meskenin İç Huzura Etkisi	71
3.1.3. Gecenin İç Huzura Etkisi.....	73
3.2. İç Huzurun Manevi Boyutu	79
3.2.1. Duygusal Yönden İç Huzuru Sağlayan Faktörler.....	83
3.2.1.1. Öfke Kontrolü ve Sabır.....	84
3.2.1.2. Korku Kontrolü ve Güven Duygusu.....	89
3.2.1.2.1. İsrailoğullarının Gönderilen Tâbut Sayesinde Güven Duygusunu Elde Etmesi	90
3.2.1.2.2. Hicret Esnasında Sevr Mağarasında İndirilen Sekine ile Güven Duygusuna Ulaşılması	94

3.2.1.2.3. Huneyn Savaşında İndirilen Sekine Sayesinde Korkunun Yok Edilip Güven Duygusuna Ulaşılması	96
3.2.1.2.4. Peygamber Duasının İnanlara Sağladığı Güven ile İç Huzura Ulaşma.....	99
3.2.2. Zihinsel Yönden İç Huzuru Sağlayan Faktörler	101
3.2.2.1. İman	101
3.2.2.2. Bilgi	108
3.2.2.3. Zikir	115
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	126
ÖZGEÇMİŞ.....	137

ÖZET

Bu tezin genel amacı Kur'an-ı Kerim'i günümüz insanını ihtiyaçları ile buluşturmak ve bu ihtiyaçlara çözüm sunabilmektir. İç huzur, çağımızda son derece ihtiyaç duyulan bir kavram olarak görülmektedir. Çoğu insanın stres, sıkıntı, depresyon, üzüntü ve mutsuzluk içinde kaybolmuş bir hayattan şikâyet ettiği görülmektedir. Geri dönüşü olmayan ve sadece bir kere yaşanılmaya izin verilen bu hayatta, huzuru elde etmenin yöntemleri elbette ki olmalıdır. Bu ihtiyaca Kur'an'ın nasıl cevap vereceği incelenerek günümüz insanının ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır.

İnsanoğlu yaratılmışların içinde en mükemmel özelliklere sahip olan varlıktır. Ruh ve bedenden oluşan bu varlık, sadece dış dünya ile değil aynı zamanda deruni âlem ile de irtibat halinde olan duygu ve düşüncelere sahiptir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, bu olayı insanın en güzel şekilde yaratıldıktan sonra kendisine ruhun üflenilmesi şeklinde ifade etmekte,¹ böylece insanın sadece beden değil aynı zamanda fizikötesi bir özelliğe de sahip olduğunu göstermektedir. Bedenin gıdaya ihtiyacı olduğu gibi ruhun da beslenmeye ihtiyacı vardır. Gerekli besini temin edemediği zaman ise ruhun işlevini yitirmesi söz konusudur. Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim ise bize reçetemizi sunmaktadır. “Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzura kavuşur.”² Ruhun dış dünyaya yansıması duygularıdır ve duyguların mekânı ise kalp, yani gönüldür. Gönülün sıkılması, daralması aynı zamanda ruhun sıkılması ve huzursuz olması anlamına gelecektir.

Kur'an-ı Kerim'de iç huzuru anlamına gelen sekine ve itmi'nan kavramlarının geçtiği ayetler analiz edildiğinde; kişiyi iç huzura ulaştıracak unsurların maddi ve manevi olmak üzere iki faktöre sahip olduğu görülmektedir. Sadece iman eden insanlara Allah'tan bir yardım ve ikram olarak sekinenin indirilerek, inanan insanların itmi'nana kavuşması, iç huzurunu elde etmesi, iç huzurun manevi boyutunu göstermektedir. Evlilik, iç huzurun insan boyutunu, ev, mekân boyutunu, gece ise iç huzurun zaman boyutunu, inançtan bağımsız olarak sunduğu için iç huzurun maddi yönüne örnek olmaktadır. Bilgi, zikir, iman da kişiyi iç huzura götüren manevi unsurlar arasında yer almaktadır. Tez çalışmamıza özgün bir değer katan ve onu bu alanda

¹ Secde 32/9.

² Râd 13/29.

önemli kılan husus, iç huzuru kavramının daha önce Kur'an-ı Kerim içerikli olarak geniş bir şekilde araştırılmamış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İç Huzur, Sekine, İtmi'nan, Kalp, İman, Bilgi, Zikir.

ABSTRACT

The general purpose of this thesis is to bring the Holy Quran together with the needs of today's people and to offer solutions to these needs. Inner peace is seen as a concept that is extremely needed in our age. It seems that most people complain about a life lost in stress, boredom, depression, sadness and unhappiness. Of course, there must be methods to achieve peace in this life that has no return and is only allowed to be lived once. It is aimed to meet the needs of today's people by examining how the Quran responds to this need.

Human beings are beings with the most perfect characteristics among all creatures. This being, consisting of soul and body, has emotions and thoughts that are in contact not only with the external world but also with the inner world. Our great book, the Holy Quran, expresses this event as the soul being breathed into the human being after he was created in the most beautiful way, thus showing that the human being is not only physical but also has a metaphysical feature. Just as the body needs food, the soul also needs nourishment. When it cannot provide the necessary nutrition, the soul loses its function. Our great book, the Holy Quran, offers us our prescription. "Hearts find peace only by remembering Allah." The reflection of the soul to the outside world is through emotions, and the place of emotions is the heart. Boredom and narrowness of the heart will also mean boredom and restlessness of the soul.

When the verses in the Holy Quran in which the concepts of *sesine* and *itmi'nan*, which mean inner peace, are mentioned are analyzed; It is seen that the elements that will bring a person to inner peace have two factors: material and spiritual. The fact that tranquility is sent down only to believers as a help and gift from Allah, enabling believers to gain confidence and inner peace, shows the spiritual dimension of inner peace. Marriage is an example of the material aspect of inner peace, as it presents the human dimension of inner peace, the home and space dimension, and night offers the time dimension of inner peace, independent of belief. Knowledge, *dhikr* and faith are among the spiritual elements that lead a person to inner peace. What adds a unique value to our thesis and makes it important in this field is that the concept of inner peace has not been extensively researched in the context of the Holy Quran before.

Key Words: Inner Peace, Peace, *Itmi'nan*, Heart, Faith, Knowledge, *Dhikr*.

KISALTMALAR

öl.	Ölüm
H.z.	Hazreti
b.	Bin
y.y.	Yayın yeri yok
b.y.	Basım yeri yok
thk.	Tahkik
ts.	Tarihsiz
çev.	Çeviren
yay.	Yayınevi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	ve diğerleri
KSÜ.	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
a.s.	Aleyhisselam
M.Ö.	Milattan önce
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
md.	maddesi
c.c.	Celle Celalühü
H.	Hicri
r.a.	Radiyallahu anh.
Ün.	Üniversitesi

GİRİŞ

1. Konunun Mahiyeti ve Önemi

Günümüz dünyası hız ve haz odaklı olarak tanımlanmaktadır. Her yeni gün hızla değişen süreçlere uyum sağlamak için daha hızlı olmak zorunda kalan modern insan, günün sonunda tükenmişlik duygusuyla baş başa kalmaktadır. Yaşadığı bu durumdan kurtulmanın yolunu ise hazlara sarılmakta bulan kişi, elde ettiklerinin kendisi, arzuladığı huzur ve mutluluğa ulaştıramaması sonucu yalnızlaşmakta, hüznü ve kaos girdabına sürüklenmektedir. İnsanın biraz durup dinlenmeye, sakinleşmeye, iç dünyasına yönelerek kendisini tanımlamaya, içine düştüğü yalnızlıktan çıkarak, kendisi ile barışmaya yani iç huzura ulaşmaya ihtiyacı vardır.

Kur'an-ı Kerim evrensel bir kitap olma özelliği sebebiyle tüm insanlık için yaşam rehberi ve kullanım el kılavuzu niteliğindedir. Beden ve ruhtan yaratılan insanın, maddi ve manevi ihtiyaçlarına cevap vermekte, ona ebedi hayatında kurtuluş ve saadatinin yollarını gösterdiği gibi, dünya hayatında da huzur ve mutluluğun reçetesini sunmaktadır. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim incelendiğinde çeşitli ayetlerde geçen sekine ve itmi'nin kavramlarının iç huzuru anlamına geldiği görülmektedir. Stres, karmaşa, yorgunluk, tükenmişlik gibi kişiyi iç huzurdan uzaklaştıran unsurlardan kurtulmayı sağlayan çözüm yollarından birisi gecedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de el-En'am 6/96, en-Neml 27/86, el-Kasas 28/73, el-Mümin 40/61. ayetlerde gecenin bir sekine olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca kişiyi yalnızlıktan kurtaran, biyolojik ve ruhsal yönden ihtiyacını gideren evlilik hayatı ile aile ortamı da iç huzuru sağlayan ikinci önemli unsurlardandır. el-A'râf 7/189 ve er-Rûm 30/21. ayetlerde eşlerin birbiri için sekine olduğu ifade edilerek ailenin ve evliliğin iç huzura etkisi belirtilmiştir. Mesken de kişinin güvenliğini ve mahremiyetini sağlaması, rahatlaması, dinginliğe ulaşması, açısından iç huzuru kapsamında yer alan önemli unsurlardandır ki en-Nahl 16/80. ayette evlerin de birer sekine olduğu belirtilmiştir.

Duygusal yönden kişinin dengede kalması iç huzuru için son derece gereklidir. el-Fetih 48/18 ve 26. ayetlerde Müminlerin kalplerine indirilen sekine ile duygusal yönden denge sağlandığı, sabır ile öfke kontrolü elde edildiği görülmektedir. Korku kontrolü ve güven duygusu da aynı şekilde iç huzuru sağlayacaktır. el-Bakara 2/248. ayette İsrailoğulları için içinde bulundukları korkulu durumlarda güven duygusuna sahip olmalarını sağlayan sekinenin indirilmesi; et-Tevbe 9/40. ayette, Hicret esnasında Sevr mağarasında Hz. Peygamber'in arkadaşına,

korkusunun gitmesi için sekinenin indirilmesi önemlidir. Duygusal yönden sağlanan denge, iç huzuru açısından ne kadar önemliyse, düşünce dünyası açısından sağlanan denge de aynı derecede öneme sahiptir. Zihin dünyasındaki karışıklardan kişiyi huzura ulaştıracak önemli unsurlar; iman, bilgi ve zikir olarak ifade edilebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de en-Nahl 16/106. ayette iman ile itmi'ana ulaşan kalp; el-Bakara 2/260 ve el-Maide 5/113. ayetlerde kesin bilgi ile kalbin itmi'nana ulaşması; er-Ra'd 13/28. ayette ise ancak zikir ile kalplerin tatmin olacağı ve iç huzura ulaşacağı ifade edilmiştir.

İç huzurun gerçekleştiği alan olması sebebiyle kalp kavramı da bu bağlamda incelenmesi gereken önemli bir kavramdır. Sekine, itmi'nan ve kalp kavramları “Konulu Tefsir Metodu” ile Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğü içinde ele alınarak ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

2. Kaynak Değerlendirmesi

Konulu Tefsir çalışmalarına bakıldığında “Kur'an-ı Kerim'de İç Huzur” bağlamında hazırlanmış herhangi bir esere rastlanılmamıştır. Sekine, İtmi'nan ve Kalp kavramları birer kavram olarak çalışılmış fakat “iç huzuru” ile bağlantısı üzerine bir çalışma yapılmamıştır.

Sekine hakkında yapılan ilk çalışma Ignaz Goldziher'e (1850-1921) ait “*Müslümanlarda Sekîne Kavramı*” adıyla Mehmed Hatipoğlu tarafından Türkçe'ye tercüme edilen makaledir. Makale sekîne kavramının Arapça asıllı olmadığı ve bu dile İbranice'den geçtiğini ispat etmek için yazılmıştır. Beinin Joel'nin İslam Ansiklopedisi için yazdığı sekine maddesi ise kavram üzerine yazılan ikinci çalışmadır ve sadece kelime ve terim anlamları izah edilmekle yetinilmiştir. Ayet ve hadislerdeki kullanımı ise kısaca izah edilmiş, ayrıntıya girilmemiştir. Toufic Fahd'ın EI konuyu araştıran üçüncü kişidir. “Sakina” ismi ile yaptığı çalışmasında kavramın Kur'ân ve hadislerdeki kullanımını inceledikten sonra aynı Goldziher gibi sekine kavramını Yahudiliğin temel kaynakları ile ilişkilendirerek iki din arasında bağlantı kurmak istemiştir. Diyanet İslam Ansiklopedisinde “Sekine” maddesinde kavram iki başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak sözlük anlamı verilerek tefsirlerde ve kutsal kitapta hangi anlamlarda kullanıldığı izah edilmiş, daha sonra da tasavvufi bir terim olarak içerdiği anlamlar açıklanmıştır.

Sekine hakkında yapılan diğer bir çalışma ise Serhan Osmançelebioğlu tarafından “*Kur'ân'da Sekîne Kavramı Üzerine Bir İnceleme*” ismi hazırlanmış olan Yüksek Lisans tezidir. Üç bölümden oluşan tezde; ilk bölümde kavramsal çerçeve çizilmiş, ikinci bölümde ele alınan kavramın dini literatürdeki tanımı üzerinde durulmuş ve son bölümde de kavramın geçtiği ayetler nüzul sırasına göre ele alınarak tarihi bağlamında anlaşılmaya çalışılmıştır. Hassan Mahmood Qadir tarafından “*es-Sekîne ve 't-Tuma'nîne fî 'l-Kur'âni 'l-Kerîm Dirâse Luğaviyye*

Dilâliyye” adıyla Arapça olarak yazılan Yüksek Lisans tezinde sekine ve itmi’nan kavramları semantik açıdan ele alınmıştır. Kavramların geçtiği ayetler irab açısından incelenmiş ve kavramların hangi anlamlara geldiği araştırılmıştır. Gazze’de İslam Üniversitesinde Mahmud Muhammed Hass tarafından “*es-Sekînetü ve Nazâîruhâ fî'l-Kur'an'î'l-Kerim*” adlı Yüksek Lisans olarak hazırlanan eserde sekine ve itmi’nan kavramlarının semantik tahlilleri yapıldıktan sonra ayetlerde sekine kelimesinin ifade ettiği anlamlar rahmet, sabır, cihat, hicret, güven, kolaylık olarak verilmiş ve her bir anlam ayrıntılı bir şekilde semantik yönünden incelenmiştir. Güvenliğin engelleri olarak ise şirk, risaletin yalanlanması, nimete küfür konuları alt başlıklar olarak izah edilmiştir. Sekinenin bulunduğu yerler olarak, namaz, hac, Kur’an okumak, kulluk vazifelerinin yerine getirilmesi ve cihadda sekine şeklinde konular ele alınmıştır. Ezher Üniversitesi Öğretim üyesi Doktor Tamir Muhammed Ahmed Hicâzî tarafından hazırlanan “*Âyâtü's-Sekîneti fî'l-Kur'an'î'l-Kerîm Dirâsetü Belâgiyyetü Tahliliyyetü*” adlı kitapta sekine ayetleri tek tek ele alınarak sebebi nüzûl, belagât ve tefsir yönünden incelenmesi yapılmıştır. Ulûmu'l-İslâm dergisinde Salahaddin Selim tarafından “*es-Sekinetü ve't-Tuma'ninetü fî'l-Kur'an'î'l-Kerim Dirâsetün Delâliyyetün*” isminde yazılan makalede sekine ve itmi’nan kavramlarının ıstılahı anlamları, Kur’an’ı Kerim’de kullanılış şekilleri, sekine ve itmi’nana delalet eden lafızlar ve sekine ile itmi’nan arasındaki farklar üzerinde durulmuştur. Abdurrahman Kasapoğlu tarafından yazılan “*Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükûn” -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim*” adlı makalede konu biraz daraltılmış ve sadece er-Rum 30/21 ve el-A’râf 7/189 ayetleri üzerinden eşler arasındaki sekinenin nasıl ve ne şekilde olduğu, duygusal eğilim ve ihtiyaçlar üzerinden anlatılmıştır. Abdülkadir Erkut tarafından “*Kur'an'da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları*” ismiyle yazılan makalede ise hamiyet ve sekînet kavramları kısaca izah edildikten sonra, Kur’an’da sekine kavramının geçtiği altı ayet yüzeysel olarak açıklanmış ve sonuç olarak hamiyet ile sekine kavramlarının duygu eğitimi ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Sekine üzerine Güven Ağırkaya tarafından yazılan “*Modern Çağın Yitik Bir Değeri: Sekînet (Kur'an Merkezli Semantik Bir Analiz)*” isimli makalede ise sekine kavramının, kavramsal çerçevesi izah edildikten sonra, Kur’an-ı Kerim’de sekine kavramının geçtiği altı ayet tefsirler ışığında açıklanmış ve son olarak çağımızda neden sekineye ihtiyaç olduğu ifade edilmek istenmiştir. Sami Kılınçlı tarafından yazılan “*Yüce Allah'ın Kula Yardımının Bir Şekli Olarak Kalbe Sekînenin İndirilmesi*” başlıklı makalede, sekine kavramının yardım anlamı üzerinde durulmuş ve kul ile Allah arasındaki ilişkinin bir boyutu olarak inanan kullarına Cenab-ı Hakk’ın velayetinin bir göstergesi olarak sekinenin indirildiği ifade edilmiştir. Salih Çift tarafından yazılan “*Tasavvufta Sekîne Kavramı*” isimli makale de ise sekine kavramının tasavvufi yönden bir incelemesi yapılmıştır. Sekinenin mutasavvıfların hayatındaki yansımalarının

aktarıldığı makalede sekinenin, insan-ı kâmil, nefs ve yâkîn ile bağlantıları gösterilmiştir. Emrullah Akça ve Muhammed Kızılgeçit tarafından ortak olarak hazırlanan “*Sekine Kişilik Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması*” ismiyle yayınlanan makalede ise sekine kavramının kişilik üzerindeki etkisi, yapılan anketler sonucu tespit edilmiştir. Tutum, bilgi, davranış ve duygu açısından ele alınan kavramın, ideal bir kişilik özelliği olduğu, gerçeklik ve güvenilirliğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Sekine üzerine yazılan en önemli çalışmalardan birisi de Abdurrahman Ateş’in “*Kur’an’da Huzur ve Sükûn eş-gece-ev*” adlı kitabıdır. Üç bölümden oluşan kitapta İlk bölümde, sükûnun insan unsuru olarak tanımlanan eş kavramı, evliliğin amaçları, eşler arasındaki denge, uyum, eşler arasındaki uyumsuzluk ve giderme yolları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; sükûnun zaman unsuru olarak tanımlanan gece kavramı üzerinde durulmuş, Müslüman şahsiyetlerin yetişmesindeki gece unsurunun etkisi araştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise sükûnun mekân unsuru olarak tanımlanan ev kavramı üzerinde durulmuş, evin fonksiyonları, huzur ve sükûn sağlanamayan evlerin özellikleri izah edilmiştir.

İtmi’nan kavramı üzerine yapılan çalışmalar ise Dr. Sadık Halil Salih tarafından “*el-İtmi’nanü fi’l-Kur’an-ı Kerim’i Nemûzeczün Muhtâratün*” ismiyle Mecelletü’l-Ulûmi’l-İslâmiyye dergisinde yayınlanan makaledir. Makalede ilk olarak itmi’nan kelimesinin geçtiği ayetler kısaca izah edilmiş ve ayette geçen itmi’nan kavramının hangi anlamda kullanıldığı özet şeklinde verilmiştir. Daha sonra kavramın sözlük anlamı ve terim anlamı izah edilmiştir. Son kısımda ise konu ile ilgili ayetlerin tefsiri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuş ve her bir ayetten maddeler halinde itmi’nanın hangi anlamlarda kullanıldığı açıklanmıştır. Esra Paralı tarafından “*Kur’ân’da “İtmi’nân” Kelimesinin Semantik Analizi*” başlıklı Yüksek Lisans tezinde ilk olarak kelimenin etimolojisi üzerinde durulmuş, ikinci bölümde de Kur’an’a göre itmi’nan kavramının dini ve psikolojik yönü incelenmiştir. İtmi’nan hakkında yazılan ikinci Yüksek Lisans tezi ise Bilal Umaç tarafından “*Kur’ân’da Şifa, Sekîne ve Tuma’nîne Kavramları*” adıyla hazırlanmıştır. Tezde her bir kavram ayrı bölümlerde ele alınmış, sözlük ve terim anlamları verildikten sonra kavramların psikolojik tahlilleri yapılmıştır. Ertuğrul Döner tarafından yazılan “*Allah, Gökyüzü ve Somut İlişkisi: Mâide Sûresi 112-115. Âyetleri Örnekleme*” adlı makalede gökyüzünün dinler arasındaki durumu uzun bir şekilde açıklandıktan sonra gökten inen sofranın inananlar için ne şekilde itmi’nana dönüştüğü somut bir şekilde örnekler ile anlatılmıştır. Fecr suresinin 28. ayetinin incelendiği Süleyman Gezer tarafından yazılan “*Fecr Suresinin 27-30. Ayetlerinin (Nefs-i Mutmainne) Anlaşılma Sorunları Üzerine*” başlıklı makalede ilk olarak ayetlerin nüzul sebepleri açıklanmış, daha sonra klasik tefsir literatüründeki yorumlar aktararak mutmainne nefis ile kimlerin kastedildiği izah edilmiştir. Hasan Kâmil Yılmaz

tarafından yazılan “*Mutmain Kalb*” isimli makalede de itmi’nan kavramının ayetlerde, hadislerde ve tasavvufta hangi anlamlarda kullanıldığı aktarılmıştır. Murat Sülün tarafından yazılan “*Nefs-i Mutma’inne Ayetine Yeni Bir Yaklaşım*” isimli makalede ise sadece Fecr suresi 27. ayeti üzerinde durulmuş ve mutmain nefsin hangi anlamlarda kullanıldığı, klasik ve işârî tefsirler arasında karşılaştırma yapılarak izah edilmek istenmiştir.

Kalp kavramı üzerinde yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri Hakîm-i Tirmizî’nin (285/898) “*Beyânu’l-Fark beyne’s-Sadr ve’l-Kalb ve’l-Fuâd ve’l-Lubb*” eseridir. Eserde kalp, sadr, fuad ve lubb kelimeleri ayrı ayrı açıklandıktan sonra Kur’an-ı Kerim ve hadislerde kalp kavramının hangi anlamlarda kullanıldığı izah edilmiştir. Ebu Tâlib el-Mekkî’nin (386/1006) “*Ḳūtü’l-kulûb fî mu’âmeleti’l-mahbûb ve vaşfi tarîki’l-mürîd ilâ makâmi’t-tevhîd*” eserinin otuzuncu bölümünde kalbin sıfatlarından bahsedilmiştir. Gazzâlî’nin (505/1111) “*Mükâşşefetü’l-Kulûb*” kitabında ise kalbin tanımı ve özellikleri yerine güzel ahlak ve amel üzerinde durulmuştur. İbn-i Teymiyye’nin (728/1328) “*et-Tuhfetü’l-İrâkıyye fî’l-a’mâli’l-ḳalbiyye*” kitabında kalbin kulluğunun çeşitleri, üzerinde durulmuştur. Çalışmaların en kapsamlılarından birisi Adem Ergül’ün “*Kur’an ve Sünnet Işığında Kalbi Hayat*” isimli kitabıdır. Kitapta önce kalp kavramının sözlük ve terim anlamları izah edilmiş ve kalp kavramının yakın anlamlarını ifade eden kavramlar üzerinde açıklamalar yapılmış, daha sonra diğer kültürlerde kalp kavramının nasıl anlaşıldığı aktarılmış, kalbin Allah ile ilişkisi izah edilmiş, kalbin temel özellikleri ve kalbin eğitimi üzerinde durulmuştur. Diğer bir çalışma ise Hatice Cerrahoğlu tarafından hazırlanan “*Kur’an-ı Kerim’de Akıl ve Kalp Kavramları ve Bunların Birbirleriyle Münasebetleri*” isimli Yüksek Lisans çalışmasıdır. Çalışmada önce akıl kavramının semantik analizi yapılmış, alimlerin konu hakkındaki görüşleri alt başlıklar olarak incelenmiş, daha sonra da kalp kavramının semantik analizi yapılarak Kur’an-ı Kerim’de kullanılış şekilleri üzerinde durulmuştur. Son olarak da akıl ile kalp arasındaki bağlantı incelenmiştir. Diğer bir çalışma ise Esra Aktaş tarafından “*Kur’an ve Hadis Rivayetlerinde “Kalp” Kavramı*” ismiyle hazırlanmış Yüksek lisans tezidir. Tezde ilk olarak modern psikoloji ve İslam düşüncesindeki kalp kavramlarının karşılaştırılması yapılmış, daha sonra diğer din ve kültürlerdeki kalp kavramları üzerinde durulmuştur. Son olarak Kur’an-ı Kerim ve Hadis metinlerinde kalp kavramının nasıl kullanıldığı izah edilmiştir. Başka bir çalışma ise Fatma Çalık tarafından hazırlanan “*Bir Semantik Analiz Denemesi: Kur’ân’da ‘Kalp’ Kavramı*” ismiyle yazılan makaledir. Çalışmada kalp kavramı kök ve türevleri açısından incelenerek Kur’an’ı Kerim’de hangi anlamlar bağlamında kullanıldığı izah edilmiştir. Elif Okur tarafından yazılan “*Kur’ân-ı Kerîm’de Düşünme Vasıtaları Olarak Kalp, Fuâd, Lübb Kavramlarının Filolojik Tahlili*” adlı makalede ise kalp ve eş anlamları olan diğer

kavramların düşünme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Menderes Bilgili ve Ömer Yavuz tarafından yazılan “*Kur’an’da Geçen Kalp Kavramının Anlaşılmasında İzole Sistemin Önemi*” isimli makalede ise Kalp kavramının metafizik alem ile iletişim yönü üzerinde durulmuştur. İki yazarlı makalede konu hem dini açıdan hem de fizik ilmi açısından incelenmiştir. Diyanet İslam Ansiklopedisinde Süleyman Uludağ tarafından hazırlanan “Kalp” kavramı, sözlük anlamı açısından geniş bir şekilde izah edilmiştir.

Görüldüğü gibi sekine, itmi’nan ve kalp kavramları üzerinde birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte daha çok semantik yönden kavramların incelendiği görülmüştür. Bazı çalışmalarda kavramlar, belli konular ışığında ele alınmış olsa da iç huzuru bağlamında inceleme yapılmadığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaların genel bir çerçeve çizme adına çalışmamıza katkıları oldukça fazla olmuştur.

3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızda ilk olarak kavramların tarihi seyir içerisinde herhangi bir değişime uğrayıp uğramadıklarının tespit edilebilmesi için on yedi klasik sözlük üzerinde kronolojik olarak anlam çalışması yapılmıştır. Sekine, itmi’nan ve kalp kavramları ayrıntılı bir şekilde etimolojik açıdan incelenmiş, tarih içerisinde anlamsal açıdan maruz kaldıkları değişiklikler tespit edilmiştir. Sözlük açısından sekine ve itminan kavramlarının iç huzuru anlamını karşıladığı görülmüştür.

İkinci bölümde kavramların geçtiği ayetler elli tefsirden yararlanılarak izah edilmiştir. Yararlanılan tefsir kaynaklarının klasik tefsirler olmasına dikkat edilmiştir. Sekine kavramının türevleri ile birlikte Kur’an-ı Kerim’de altmış dokuz ayette, yirmi dokuz farklı şekilde geçtiği tespit edilmiştir. İtmi’nan kavramının ise on iki yerde isim ve fiil formunda geçtiği; kalp kavramının ise yüz altmış sekiz ayette geçtiği ancak yedi ayette sekine ve itmi’nanın gerçekleşti alan olarak kullanıldığı görülmüştür. Böylece ele alınan kavramların Kur’an-ı Kerim’de hangi şekilde kullanıldığı tespit edilmek istenmiştir.

Üçüncü bölümde ise sekine ve itmi’nan kavramlarının geçtiği ayetlerin hangi açıdan iç huzuru anlamına geldiği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda iç huzuru ifade eden ayetlerin maddi ve manevi boyut olarak tanımlayabileceği iki farklı yönü olduğu görülmüştür. İnansın ya da inanmasın tüm insanlara yönelik olarak ifade edilen evlilik, gece ve meskenin sekine olduğuna vurgu yapan ayetler iç huzurun maddi boyutu; inanan insanlara indirildiği ifade edilen sekine ve itmi’nan ile alakalı ayetler ise iç huzurun manevi boyutu olarak ele alınmıştır. İncelenen ayetlerde iman, zikir ve bilginin, zihinsel açıdan kişiyi iç huzura ulaştırdığı; öfke kontrolü, güven ve sabrın elde edilmesi ise duygusal açıdan kişiyi iç huzura ulaştırdığı ve inancın bu noktada önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

4. Konunun Sunulması

İç huzurla ilgili kavramların semantik analizi yapılmıştır. Sekine, itmi’nan ve kalp gibi her bir kavram aynı metot ile incelenmiştir. İlk olarak her bir kavramın genel bir tanımı yapılmış ve müştakları tek tek izah edilmiştir. Daha sonra üç temel kavramın (sekinе, itmi’nan, kalp) tarihi süreç içerisinde herhangi bir değişime uğrayıp uğramadığının tespit edilebilmesi için on yedi sözlük incelenerek ayrıntılı bir şekilde çalışma yapılmıştır. Her kavramın sonunda sözlüklerden tespit edilen anlamlar üzerinde durulmuş ve aralarındaki ilişkiler yorumlanmıştır. Konu hazırlanırken isnad atıf sistemi kullanılmış, böylece tezin sonraki aşamaları için kolaylık sağlanmıştır. Birinci bölümde sekinе, itmi’nan ve kalp kavramlarının sözlük anlamları, eş anlamları ve zıt anlamları üzerinde durularak semantik çalışması yapılmıştır. Sekine kavramının eş anlamlıları tevazu ve hilim; zıt anlamlıları kaygı ve cahiliye hamiyeti, İtmi’nan kavramının eş anlamlıları yâkîn ve güven; zıt anlamlıları şüphe ve sıkıntı şeklinde izah edilmiştir. Kalp kavramının eş anlamlıları ise basiret, fehm, lübb ve fuad olarak verilmiştir.

İkinci bölümde sekinе kavramının Kur’an’ı Kerim’de 69 ayette 29 farklı formda geçtiği ortaya konulmuştur. Fiil olarak 20 ayette geçen kavram, yerleşmek, huzur vermek, durdurmak ve boyun eğmek anlamlarında kullanılmıştır. İsim olarak ise 49 ayette geçen sekinе kavramının türevleri; “*ev, fakir, yoksulluk damgası, hareketsizlik, dinlenme, huzur ve bıçak*” anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. İtmi’nan kavramının türevleri 12 olarak tespit edilmiş, fiil olarak; “*huzur, güvende olma, istikrar*” şeklinde; isim olarak ise huzur ve ikamet anlamında kullanıldığı görülmüştür. Daha sonra kalp kavramının Kur’an-ı Kerimdeki türevleri üzerinde durulmuştur. 168 ayette kalp kavramının ve türevlerinin geçtiği tespit edilmiş, fiil olarak; “*döndürmek, çevirmek, pişman olmak, ters dönmek, geri dönmek*” anlamları verilmiş; isim olarak ise tekil, ikil, çoğul olarak kullanıldığı, “*gezip dolaşılan yer, dönen kimse, akıbet*” anlamları verildiği görülmüştür.

Üçüncü bölümde iç huzuru üzerinde durulmuştur. İç huzurun ne anlama geldiği, iç huzuru ifade eden kavramların hangi bağlamda kişiyi iç huzura götürdüğü ayrıntılı olarak izah edilmiştir. Ayetlerde evlilik hayatının kişi için nasıl bir sekinе olduğu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Evlilik hayatının hangi durumlarda kişi için bir huzur olacağı ifade edilmiştir. İnsanın bir eşe olan ihtiyacı ve bu ihtiyacın giderilmesi sonucu elde edilen iç huzuru psikolojik ve biyolojik açıdan ele alınmıştır. İç huzurun mekân boyutunu oluşturan ev/meskenin önemi ve insanların kendilerine tahsis edilmiş özel alanlarının olmasının onlar için ne kadar gerekliliği olduğu ele alınan diğer konu olmuştur. Ayet-i kerimede evlilikten sonra evlerin de sekinе olarak ifade edilmesi, insanların bir eşe ihtiyacı olduğu gibi kendilerini güvende hissedebilecekleri

korunaklı ve özel alanları olan eve de ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. Ayrıca eşleri ile birlikte evlerinde dinlenebilecekleri ihtiyaç duydukları zaman dilimi ise ayetlerde gece olarak ifade edilmiştir. İç huzur kişinin zihinsel ve duygusal yönden kendisini tatmin etmesi ve huzurda hissetmesi ile sağlanacağı için duygusal yönden ayetlerde kişiyi huzura götüren faktörler incelenmiş ve öfke kontrolü, sabır, korku kontrolü ve güven duyguları olduğu tespit edilmiştir. İlgili duygular ayetler üzerinden incelenerek izah edilmiştir. Zihinsel yönden iç huzuru sağlayan faktörler ise iman, bilgi ve zikir olarak tespit edilmiş, ilgili ayetler üzerinden örneklendirilmiştir.

I. BÖLÜM

İÇ HUZURLA İLGİLİ KAVRAMLARIN SEMANTİK ANALİZİ

1.1. Sekine Kelimesinin Semantik Analizi

Sekîne/سكينة kelimesi “سَكَنَ” kelimesinin failetün/فعيلة formuna girmiş halidir. Kök anlamı hareketin dinmesi, sükûn ve sakinleşmektir. Kelimenin türevleri bu mana üzerinde şekillenmektedir. “سَكَنَ-يَسْكُنُ-سَكْنًا و سَكُونًا/sekene-yeskünü-seknen ve sükûnen” şeklinde “ikâmet etmek, bir eve yerleşmek” anlamına gelir. Seyir halindeki ya da konar geçer kimselerin bir yere yerleşmesi onların hareket hallerinin sükûna ermesi anlamına geldiği için ikamet etmek ve yerleşme “seken” kelimesi ile ifade edilmiştir. “es-sükûn/السُّكُونُ” şeklinde kullanıldığında “bir yeri vatan edinmek” anlamına gelir. Nitekim “سَكَنَ فُلَانٌ مَكَانًا” denildiğinde “o yeri vatan edindi, oraya yerleşti” anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca “bir kişinin yaşamını sürdürdüğü yer, vatan” anlamında “السَّكَنُ و السُّكْنَى” “seken ya da sükânâ” kullanılır. Bu yüzden “mesken/المَسْكَنُ” kelimesi “oturulan yer” ya da “yaşam sürülen mekân, ev” anlamlarına gelmektedir. Kelime “es-sukn/es-suknû” şeklinde olduğunda “ev halkı” anlamındadır ve topluluk ya da kabileyi ifade etmek için de kullanılır.

İsmi faili miskin/المُسْكِينُ şeklini alan kelime; “hareketi az, fakirliğin kendisine yerleştiği kişi, zillet, zayıflık, fakirden daha aşağıda olan” anlamlarına gelir. Meskene/المَسْكَنَةُ kelimesi ise aynı kökten benzer bir mana ile kullanılmaktadır ve “teslim olmak, zillet, malın azlığı, kötü bir durum” manalarına gelir. Kelime “temef’ale/تَمَفْعَلُ” kalıbına girdiğinde “temeskene/تَمَسْكَنُ” haline dönüşür ve “Allah için boyun eğmek, Allah’a teslim olmak ve itaatkâr” anlamına gelir. İstekâne/إِسْتِكَانُ şeklinde “istef’ale/إِسْتَفْعَلُ” kalıbına sokulduğunda ise “boyun eğme ve itaat” anlamlarındadır. Mastar olarak kullanımı “tef’îl/تَفْعِيلُ” kalıbında teskin/تَسْكِينُ kelimesi olup, “hareketinde kararlılık, süreklilik ve devamlılık” yani bir tür istikrar anlamına gelir. Hareketi kesip yok ettiği, kurbanı ölüm sebebiyle sakinleştirdiği için bıçağa “seken” kelimesinin fi’îlün/فَعِيلُ

kalıbında kullanılan “sikkinün/سَكِينٌ” ismi verilmiştir.³ Sekene kelimesi ilâ harfî ceri ile “سَكَنَ” şeklinde kullanılırsa “alışmak, aşına olmak, samimi olmak” anlamlarına gelir. “سَكَنَ غَضْبَةً” denildiğinde ise “öfkenin durması, yatışması” anlamlarındadır. Ayrıca ateş için de seken kelimesi kullanıldığı görülmektedir. Bu anlam ateşin kişiyi sakinleştirdiği ve insanların ateş ile ısınıp ünsiyet kurmalarından dolayı mecazi olarak verilmiştir.⁴

Sekîne kelimesinin kökü ve türevleri üzerinde kısaca bilgi verildikten sonra tarih içerisinde herhangi bir değişikliğe uğrayıp uğramadığının tespit edilebilmesi için kelimenin kronolojik kullanımı üzerinde durulacaktır.

Sekine kelimesine mastar halinde “teskin-تسكين” şeklinde Mukâtil b. Süleyman (öl.150/767)’nın “dinlenme, ülfet, huzur ve yerleşme,” olmak üzere dört farklı anlam verdiği görülmektedir.⁵ Daha sonra ilk Arapça sözlük olarak bilinen Halil b. Ahmed (öl.175/791) “huzur” anlamının yanında “yumuşak huyluluk, ağırbaşlılık ve vakar” anlamlarını vererek kelimenin davranışa yansıyan yönünü ortaya çıkarır.⁶ İbn Kuteybe (öl.276/889) kelimenin “sükûn/سكون” kelimesinin “سَكِينَةٌ/سَكِينَةٌ” kalıbı olduğunu ifade etmekle yetinir ve anlamı üzerinde herhangi bir izahta bulunmaz. Fakat kelimenin geçtiği ayetlere “huzur” anlamını vererek İbn Abbas’ın (öl. 68/687-88) rivayetinde el-Bakara 2/248. ayet hariç Kur’an-ı Kerim’de geçen bütün “sekine” kelimelerinin “huzur” anlamına geldiğini ifade eder.⁷ İbn Düreyd (öl.321/933)’da kelimeye huzur anlamını verenlerdendir.⁸ Sicistânî (öl.330/941) İbn Kuteybe’nin söylediği gibi “sukun/سكون” kelimesinin سَكِينَةٌ kalıbından gelen bir mastar olduğunu ve hareketin zıttı olan vakar anlamındaki sakinlik manasına geldiğini ifade eder.⁹

el-Ezherî (öl.370/980) Zeccâc’ın (öl. 311/923) rivayetini aktararak “kendisi ile teskin olunan şey”¹⁰ anlamını verir.¹¹ İbn Fâris ise (öl.395/1004) “vakar” olarak izah eder.¹²

³ Ebû'l-Feyz Muhammed Murtezâ el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kâmus* (Kuveyt: Matbaatu Hükümet-i Kuveyt, 1421/2001), 35/197-214.

⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 35/197-214; Ebi Bekr Muhammed b. El-Hasan İbn Düreyd el-Ezerî, *Kitâbü'l-Melâhîn* (Dimaşk: Vezâretü's-sakâfe, 1992), 193.

⁵ Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ven 'n-nezâir fî Kur'an'il-azîm* 2. Baskı (Bağdad: Mektebetü'r-rüşd, 1432/2011), 183-184.

⁶ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/ 261.

⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Tefsîru 'Garîbû'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakar (Beyrut: Darul Kütübül İlmiyyeh, 1978), 92, 186, 192, 412.

⁸ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-luga*, (Beyrut: Dâru'l-İlm lil-Melâyin, 1987), 1/856.

⁹ Sicistânî, *Garîbû'l-Kur'ân*, (b.y.: Muhammed Ali Sabbah Matbaa, 1322/1963), 108-109.

¹⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, (Beyrut: Alümü'l-Kütüp, 1408/1988), 1/ 329.

¹¹ Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (y.y., Ed-Daru'l-Musarriyyetü litte'lifü vet-Tercüme, ts.), 10/66.

¹² Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga* (y.y: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 3/ 88.

Cevherî'nin (öl.400/1009'dan önce) “yumuşak huyluluk ve vakar” anlamlarını verdiği görülmektedir.¹³ Herevî (öl.401/1011) kelimenin “huzur ve rahatlama” anlamına geldiğini ve “sabitleştirme, yerleşme, karar kılma, duraklama” anlamlarının da bulunduğunu söylemiştir. Herevî, sekinenin ayrıca “insanı sakinleştiren şey ve vakar” olduğunu da ilave etmiştir.¹⁴ Dâmegânî (öl.478/1085) “sekine” kelimesinin iki anlamı bulunduğunu ifade eder. İlk anlamının huzur; ikinci anlamının ise “kanatları olan kedi başı gibi bir şey” olduğunu söyler.¹⁵ Ancak aynı yazar, *Kâmusu'l-Kur'an* adlı eserinde “sekine” kelimesinin “dinlenme, yerleşme, ülfet, huzur ve sandığın sekinesi” olmak üzere beş farklı manaya geldiğini ayetlerden delil getirerek kısaca izah etmektedir. Bu sıralama Mukatil b. Süleyman'ın yaptığı sıralama ile aynıdır. Mukâtil, kelimeyi *el-Vücûh ven'n-nezâir* 'inde dört farklı açıdan ele alırken; *Tefsirü'l Mukâtil* kitabında el-Bakara 2/248.ayetin izahında “sekinenin” “kedi başına benzer bir şey” olduğunu ifade ederek beş farklı mana vermiş olmaktadır. Dâmegânî'nin “sekinenin anlamları için örnek verdiği ayetler de Mukatil b. Süleyman ile aynıdır.¹⁶ İsfahânî (öl.502/1109) “سَكِينَة” kelimesine “Müminlerin kalplerini sakinleştiren ve ona güven veren melek”, “şehvi arzulara meyletmekten alıkoyduğu için akıl” ve “korkunun giderilmesi” şeklinde birbirinden tamamen farklı üç anlam verir.¹⁷ İsfahânî'ye kadar olan kısımda “sekîne” kelimesine verilen anlamlar birbirinden çok da bağımsız değilken, İsfahânî ile birlikte kelimenin çok farklı anlamlara bürünerek genişlediği görülmektedir. Oysa aynı yüzyılda yaşayan Zemahşerî (öl.538/1144) daha önceki sözlüklerde de görülen “yumuşak huyluluk, vakar, huzur ve sükûn” anlamlarını vermektedir.¹⁸ İbn Manzûr (öl. 711/1311) da sekine kelimesinin “yumuşak huyluluk, vakar, güven, rahmet, الطَّمَانِينَة/iç huzuru نَصْر/zafer, kişinin kendisi ile huzura erip sakinleştiği şey, harekette ve yürüyüş esnasında acele etmemek” anlamlarına geldiğini bildirir ve Hz. Ali'nin (öl. 40/661) sekine hakkında “süratli bir rüzgâr”¹⁹, dediğini aktarır.²⁰ Cürçânî (öl.816/1413) kelimeye verilen sözlük anlamlarından farklı olarak “vahiy indiğinde, kalbin bulunduğu sükûnet ve güven” ile “kalpte bulunan ayn'el-

¹³ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî' el-Fârâbî, *Şihâhu'l Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1407/1987), 5/ 136.

¹⁴ Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî, *Kitâbü'l-Ğaribeyn fi'l-Kur'an ve'l-hadîs*, thk. Ahmed Ferid Mezdi (Riyad: Mektebetül Mustafa el-Baz, 1419/1999), 913-914.

¹⁵ Ebû Abdullah el- Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ven'n-nezâir li-elfâzi Kitabil-lahil-azim* (Beyrut: Dâru'l-Kitabil-İlmiyye, ts.), 279.

¹⁶ Ebû Abdullah el- Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Kâmusu'l-Kur'an ev islah el-Vücûh ven'n-nezâir li-elfâzi Kitabil-lahil-azim*, 4. Baskı (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1983), 241-242.

¹⁷ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an kavramları Sözcüğü*, çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu, 3. Baskı (İstanbul: Çıra yay., 2012), 505.

¹⁸ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyunu's-Suûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/467.

¹⁹ Hz. Ali “و هي ريح خجوج أي سريعة الممر”

²⁰ İbn Mânzur, *Lisânü'l-'Arab* (Kâhire: Dâr'ul Mearif, ts.), 2053,2054.

yakinin başlangıcı olan bir nur” şeklinde anlam verir.²¹ Fîrûzâbâdi (öl.816/1413) sekinenin “sevinç, yerleşme ve huzur” anlamlarına geldiğini söyler.²² Zebîdî (öl. 1205/1791), de benzer manalar vererek sekine kelimesinin, “mutluluk, sevinç, itmi’nan, huzur, yumuşak huyluluk ve yerleşme/ikamet” manalarına geldiğini ifade eder. Fakat farklı olarak “korku, kargaşa ve huzursuzluk anında” Allah Teâlâ tarafından Müminlerin kalplerine indirildiğini ve bu sayede “imanın artması ve yâkînin kuvvetlenerek artması” böylece artık hiçbir şekilde eski korku ve rahatsızlık durumuna geri dönülmeyeceğini ifade eder.²³

Günümüzde ise Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*nde “sekine” kelimesine, “vakar ve iç huzuru” anlamlarını verir. Ayrıca “vahyin inişi anında ortaya çıkan huzur hali” şeklinde izah ederek Cürcânî’nin tanımını tekrarlamış olur. Fakat “sekinenin” Peygamber ve velilerin kalplerine indiğini, “nur, kuvvet ve ruh” tan müteşekkil olduğunu ve mahzun kalplerin bu sayede teselli bulduğunu ifade ederek, kelimeye farklı bir boyut kazandırır.²⁴

Kronolojik olarak sıralanan tanımlamalarda da görüldüğü gibi, ilk andan itibaren hemen her dönemde “sekine” kelimesine “huzur” hatta son dönemlerde “iç huzuru” şeklinde anlam verilmesi tezin içeriği açısından son derece önemlidir. Kelimenin anlamında tarihsel süreçte çok fazla değişiklik olmamakla birlikte son yüzyıllarda mananın biraz genişletildiği, bazen ise belli bir durum ve kişiler kastedilerek anlamının daraltıldığı görülmektedir. Verilen anlamlar genel olarak şu şekilde sıralanabilir; Hareketin zıttı, sakinlik, sükûn, yumuşak huyluluk, ağırbaşlılık, vakar, iç huzuru, rahatlama, mutluluk, sevinç, kendisi ile teskin olunan, insanı sakinleştiren şey, karar kılma, duraklama, yerleşme, melek, ruh, nur, zafer, kuvvet, korkunun yok olması, akıl, güven ve sandığın sekînesi.

Kelimenin temel anlamı “hareketin zıttı, sakinlik, sükûn, kendisi ile teskin olunan, insanı sakinleştiren şey” ve bu durumun duyguya dönüşmüş hali ise “vakar, ağırbaşlılık ve yumuşak huyluluk” dur. Yani kişinin iç dünyasındaki karışıklık, kızgınlık ve benzeri gel-gitler esnasında sükûnetini muhafaza ederek, hareketin ve sükûnun dengelenmesi vakar olarak karşılık bulmuştur. Fakat bu sakinlik ve sükûn; normal gündelik sıradan durumlardan ziyade savaş ve kargaşa gibi olağanüstü sıkıntılı durumlardan sonra ortaya çıkan bir “sakinlik, huzur ve rahatlama” halidir. Böyle bir durumdan kurtularak elde edilen huzur aynı zamanda “güven, zafer,

²¹ Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Mu’cemu’l et-Ta’rifât* (Kâhire: Dâru’l-Fazileh, 2004), 103.

²² Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ* (Dimeşk: Müessesetü’l-Risale, 1998), 1206.

²³ Zebîdî, *Tâc ’ul-Ârus*, 35/202-213.

²⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 3. Baskı (Ankara: Anka Yayınları, 2005), 232.

rahmet ve müjde” kelimeleri ile de ifade edilmektedir.²⁵ Anlamlar incelendiğinde kelimenin iki farklı boyutu olduğu gözlenmektedir. İlk boyutu kişinin kendi elinde olan, vakar, iç huzuru, sakinlik, mutluluk, rahatlama şeklinde davranışa yönelik kısmı iken, ikinci boyutu ise insanın iradesinin dışında metafizik kaynaklı Allah Teâlâ’ya yönelik olan melek, ruh, nur gibi tanımlamaların yapıldığı kısımdır. İleride kelimenin geçtiği ayetler izah edilirken bu farklılık ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

1.2. Sekine ile Anlam Bağlantısı Olan Kavramlar

Bu başlık altında sekîne kelimesinin anlamının daha iyi anlaşılabilmesi için kendisi ile anlam bağlantısı olan “tevazu ve hilm” kavramları kısaca izah edilerek, sekîne kavramı arasındaki bağlantısı tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.2.1. Tevazu

Tevazu “التواضع” kelimesi “وَضَعَ” kelimesinden türeyen bir isimdir ve “kendi saygınlık, onur, haysiyet ve itibarını düşük görmek, birine boyun eğmek” anlamlarına gelir.²⁶ Kibir kelimesinin karşıtı olarak kullanılır. Başkalarına aşağılayıcı şekilde davranmamak demektir.²⁷ Nitekim sekine kelimesine de “alçakgönüllülük, tevazu” anlamları verilmektedir.²⁸ Ayrıca Taberi, Furkan 25/63. ayette geçen tevazu anlamı verilen²⁹ “hevnen/هُوناً” kelimesini “sekine” kelimesi ile açıklamaktadır.³⁰ Razi de aynı şekilde “هُوناً” “hevnen” kelimesinin anlamını “tevazu, sekine, vakar ve yumuşaklık” olarak izah eder.³¹

Izutsu “tevazu” kelimesini İslam ile özdeşleştirerek itaat, huşu ve teslimiyet anlamları verirken, insanın kendine güvenmesini, kibir içerisinde olmasını, hiçbir otoriteye boğun eğmesini de kulluk tanımından uzaklaşması olarak izah eder.³² Yani gerçek kulluğun tevazu sahibi olmayı gerektirdiği anlaşılırken, aynı zamanda sekineye ulaşmak anlamını da taşıdığı

²⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Baskı, 1979), 2/832.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4857; İsfahânî, *Müfredat*, 1163.

²⁷ Mustafa Çağrı, “Tevazu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/583-585.

²⁸ Sicistani, *Garibu'l-Kur'an*, 108-109; İbni Manzûr, *Lisanu'l Arap*, 13/211-218.

²⁹ Ebi'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik Kuşeyri, *Tefsiru'l-Kuşeyri Letâifü'l-İşârât* (Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 1428/2007), 2/392.

³⁰ Ebî Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an ve Tefsiru İbn Cerir, Tefsiru't-Taberî*, thk. Abdullah b. Abdî'l-Muhsin et-Türkî (Kahire: Bidâri'l-Hicr, 2001), 17/489.

³¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (y.y: Daru'l-Fikr, 1981), 24/107.

³² Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., 1975), 188, 190.

görülmektedir. Zira sekine kavramı “boyun eğmek, itaat ve teslimiyet” anlamlarını da içermek-
teydi. Müminun suresi 23/76: “فَمَا اسْتَكَاثُوا لِلرَّبِّهِمْ” “Rablerine boyun eğmediler” şeklinde “sekine”
kelimesinin “اسْتَكَاثَ” şeklinde “إِفْتِعَال” kalıbında kullanılması buna örnek olarak gösterilebilir.³³

1.2.2. Hilim

Hilim kelimesi, “الحلم” “sabırlı ve temkinli, dikkatli, ihtiyatlı, zeki ve vakarlı olmak; sabır, sekînet, vakar, ihtiraslara ve diğer bencil duygulara hâkimiyet³⁴ gibi anlamlara gelir.³⁵ Aklın direği ve öfkenin kontrolü olarak da tasvir edilir.³⁶ Ayrıca aklın kemal noktası ve öfke duygusunun kuvvetinin kırılarak akla boyun eğmesi olarak tanımlanır.³⁷

Hilm kelimesinin akıl olarak tanımlanmasının sebebi, sakın bir ortam sağlayarak aklın doğru ve dengede çalışmasını sağlamasından dolayıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde hilm, aklın ve zekanın temelidir. Hilm sayesinde akıl doğru çalışacak ve isabetli kararlar verecektir.³⁸ Nitekim Tur suresi 52/32. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْصُرُوا فِي الْيَقِينِ” “yoksa bunu akılları mı emrediyor” ayetinde “hilm” kelimesinin akıl manasında kullanıldığı görülmektedir. Aslında hilm aklın eylem haline dönüşmüş şeklindedir. Çünkü akıllı insan sabırlı, ağır başlı, bağışlayıcı, vakarlı, kararlı, nefesine hâkim, kötülüğü iyilikle karşılayabilen, kışkırtmalara kapılmayan bir karaktere sahip olacaktır. Ayrıca hilm kelimesi “öfke duygusundan nefsi koruma” öfkenin kabarması durumunda itidal ve sükuneti kaybetmeme” şeklinde de tanımlanmaktadır.³⁹ İbn Sina ise “hilm”i ahlaki açıdan ele alır ve öfkeyi yenme, onurlu davranma, hoşgörü, af, gönül zenginliği, tahammül, kararlılık, kin gütmeme şeklinde tanımlar.⁴⁰ Fetih suresi 48/26. ayette “cahiliye hamiyetine” karşı Müslümanlara indirilen “sekine” Müslümanların öfkelerini kontrol etme, sabır, ağırbaşlı, vakar ve bağışlayıcı olmalarını sağlamış, böylece hilm ile olaylar çözüme ulaşmıştır.⁴¹ Yani sekine, cahiliyye izzet-i nefsi, gururu ve bağlılığına karşı Allah’ın Peygamber ve Müminlerin kalbine

³³ Zemahşeri, *Keşşaf* (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1430/2009), 4/ 650.

³⁴ Mustafa Çağrı, “Hilm”, *Türkiye Diyanet Vakfı* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/33-36.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 980; Çağrı, “Hilm”, 18/33-36.

³⁶ Gazzâlî, *İhya-u Ulumid-Din*, (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2005), 1075.

³⁷ Gazzâlî, *İhya*, 3/394.

³⁸ İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsân*, 202.

³⁹ İsfahânî, *Müfredat*, 305; Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü’l-d-dünyâ ve’l-d-dîn* (Beyrut: Dâru’l-Minhâc, 1434/2013), 412.

⁴⁰ İbn Sînâ, *Tis’u resâ’il*, 2. Baskı (Kahire: Daru’l-Arap, 1979), 154.

⁴¹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 21/309.

indirdiği vakar ve huzurdur.⁴² Müslümanlar, kalplerine indirilen sekîne vesilesiyle acele, öfke ve intikamla hareket etmemiş; hamiyete teenni ve sabır ile karşılık vermişlerdir.⁴³

Halîm özelliğine sahip olan kişi haksızlıkla karşılaşınca sabreden, güç ve kuvvet sahibi olduğunda ise intikam alan kimse değil; haksızlığa katlanan, kuvvet sahibi olduğunda affede-bilen kişi olarak tanımlanır.⁴⁴ Nitekim Cenab-ı Hak hem bağışlama gücüne sahip, bilgili ve müstağni hem de halîmdir. Yani hilim bilgisizlik, basiretsizlik, ahmaklık veya âcizlik sebebiyle sabırlı, tahammüllü, ağır başlı olmak değil; aksine insanın zihnî ve bedenî yeteneklere hatta malî imkânlarla sahip olmasına rağmen; sabır, af, hoşgörü, nefse hâkimiyet, öfkeyi yenme, tahriklere kapılmama, teennî ve vakar gibi amelî erdemleri şahsında birleştirmesiyle ulaşılan ah-laki bir erdemdir. Bazı durumlarda sekine de hilm anlamında kullanılmıştır.⁴⁵

Hiz. Peygamberin sekîne kavramı ile koyun besleyenlerin duygusal durumunu ifade ederken kelimenin vakar, hilm anlamında kullanıldığı görülür.

رَأْسُ الْكُفْرِ نَحْوُ الْمَشْرِقِ وَالْفَجْرِ وَالْخِيَلَاءِ فِي أَهْلِ الْخَيْلِ وَالْإِبِلِ وَالْفَدَّادِينَ أَهْلُ الْوَبَرِ وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ

“Küfrün başı doğudadır. Kendini beğenme, kibir ve başkasını küçümseme, at ve deve yetiştirenlerle çöl ehlinde; Sekîne ise koyun besleyenlerde bulunur”⁴⁶ şeklinde sekînenin koyun besleyenlere tahsis edilmesinin sebebi; mal çokluğu açısından deve besleyenlere göre daha aşağıda olmaları ve bu sebeple gurur, kibir ve kendini beğenme özelliğinden uzak bulunmaları; ağırbaşlı, hilm ve vakar sahibi olmalarıdır.⁴⁷ Müminlerin alçakgönüllü olmalarını sağlayan unsurun ise sekine olduğu görülmektedir.

Hilm; ağırbaşlılık, vakar gibi sekine ile aynı anlamalara geldiği gibi “akıl” anlamını içermesi açısından da sekine ile benzerlik göstermektedir. Kişinin arzulara eğilimli olduğu anda durabilme gücünü sağlayan unsur akıldır ve bu yüzden durmayı, sakinleşmeyi, hareketsizleşmeyi sağladığı için akla “sekine” denildiği⁴⁸ gibi sakin bir ortam sağlayarak aklın doğru ve dengede çalışmasını sağladığı için hilim de akıl olarak tanımlanmıştır.

⁴² Muhammed Ali es-Sâbûni, *Safvetü't-Tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1401/1981), 3/226.

⁴³ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-neşr, 1984), 26/ 194.

⁴⁴ Gazzâlî, *İhya*, 3/392.

⁴⁵ el-Fetih 48/26.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken, 2013), “Bed'ül-Halk”, 15 (No. 3088).

⁴⁷ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahihi'l-Buhârî*. (Riyad: Daru'l Tayyibe, 2005), 7/587.

⁴⁸ İsfahânî, *Müfredat*, 236-237, 417; Salime Leyla Gürkan, “Sekine”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/329-331.

1.3. Sekine ile Anlam Karşıtı Olan Kavramlar

1.3.1. Kaygı

Arapça rehbet “رهبة” olarak ifade edilen kaygı kelimesi; “sakınma ve endişe ile birlikte olan korku” anlamına gelmektedir.⁴⁹ Kur’an-ı Kerim’de farklı şekillerde geçmektedir.⁵⁰ Sekine güven anlamına gelir,⁵¹ kaygı ise güvenin olmadığı durumlarda ortaya çıkan duygu halidir. Nefsin huzura ermesi korku, kaygı ve benzeri şeylerden selamete kavuşması ile mümkün olacaktır. Çünkü kaygıda ve korkuda endişenin çokluğu ve huzursuzluk hali vardır. Bu ise istikrarsızlığa yol açar ve sekinenin yok olmasına sebep olur.⁵² Bu açılardan düşünüldüğünde “kaygı/رهبة” sekinenin karşıt anlamları içinde yer alacaktır.

Haşr suresi 59/13: لَا تَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ “Mutlaka gönüllerinde Allah’tan ziyade sizin korkunuz vardır” ayetinde geçen rehbet kelimesi kulun Allah’tan değil de insanlardan daha fazla korkması şeklinde izah edilir. Bu korkunun sebebi ise iman zayıflığıdır.⁵³ Fetih suresi 48/ 4: “هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ” “O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir.” ayetinde geçen “imanlarının artırılması için sekinenin” inmesi de bu bağlamda düşünüldüğünde “rehbet-kaygı” sekinenin zıttı olacaktır. Çünkü kaygı, korku yani rehbet, iman zayıflığında ortaya çıkarken sekine ise imanın kuvvetlenmesi ile oluşan huzur halidir. Bu açıdan sekine ve kaygı birbirinin zıttıdır, denilebilir.

1.3.2. Cahiliye Hamiyeti

Hamiyet “الحمية” kelimesi, hamy “حمي” kökünden gelen mastar bir isimdir ve “bir şeyin ateşte kızması, hiddetlenmesi, koruma, herhangi bir şeyi yapmaktan kaçınma, haset etme, kıskanma” gibi anlamlara gelir. Aynı zamanda ahlaki bir terim olarak da kullanılan kelime, üstün değerleri koruma, bu değerler saldırıya uğradığında öfkeye kapılma ve onları savunmak için saldırıya geçme ayrıca insanın utanacağı bir işi yapmaktan kaçınması gibi anlamlar da ifade

⁴⁹ İsfahânî, *Müfredat*, 442.

⁵⁰ el-Haşr 59/13; el-Kasas 28/32; el-Enbiyâ 21/90; el-Enfâl 6/60; el-A'râf 7/116; el-Bakara 2/40; el-Hadîd 57/27.

⁵¹ ⁵¹ İsfahânî, *Müfredat*, 505.

⁵² İbn Aşur, *et-Tahrîr ve t-tenvîr mine t-tefsîr*, 22/23.

⁵³ Gazzâlî, *İhya*, çev. Mehmed Müftüoğlu (İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.), 1/84.

etmektedir.⁵⁴ Öfkeye dayalı kuvvete, meydana çıkıp arttığı zaman “hamiyyet” denir. Çünkü öfkede kalbin harareti, dolayısıyla kanın kaynaması söz konusudur.⁵⁵

Fetih 48/26. ayetinde iki defa hamiyet kelimesi geçmektedir. Hudeybiye Antlaşması’nın konu edildiği ayette, müşriklerin inatçı ve uzlaşmadan uzak tavırları “hamiyet” kelimesi ile ifade edilir. Hamiyet, Cahiliye hamiyeti şeklinde ifade edilirken, ayetin devamında Müslümanları da “sekine”nin indirildiği anlatılır. Hamiyet karşısında sabır, teenni ve vakar gibi anlamlara gelen sekinenin indirilmesi, bu iki kelimenin birbirlerinin karşıtları olduğunu göstermektedir.⁵⁶ Razi bu ayeti tefsir ederken, hamiyet kelimesinin cahiliye nispet edilerek anlamı kötü olan kelimenin kötülük yönünün daha da artırıldığını ifade eder. Oysa daha önce de izah edildiği gibi hamiyet kelimesinin olumlu anlamları da bulunmaktadır. Dolayısıyla cahiliyeye nispet edilmesi kelimenin olumlu manada kullanılmadığını göstermek için olabilir. Mesela Gazzâlî, hamiyet kavramını, kişinin kendisinden bağımsız olarak oluşan tehlikelere karşı savunma mekanizması olarak tanımlar.⁵⁷ Ayrıca Mâverdî de Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn adlı eserinde hamiyet kavramını olumlu kullananlardan birisidir. Hamiyete; cesaret, kahramanlık, haklı direniş, namusla ilgili kıskançlık, insanın koruması gerekli olan şeyleri korumaya düşkünlük, savunma, hakkını arama gibi olumlu anlamlar da verilmiş ve gerekli olduğu durumlarda hamiyetli olunması istenilmiştir.⁵⁸ Bu açıdan düşünüldüğünde ayette bizzat “cahiliyye hamiyeti” şeklinde vurgulanması bu kelimesinin olumsuz manada kullanıldığını ifade etmek içindir ve devamında da Müminlerin kalplerine sekinenin indirildiğinin ifade edilmesi “cahiliye hamiyetinin” sekine kelimesinin zıttı olduğunu göstermektedir. Ebu Hayyan da eserinde “sekinenin” hamiyet kelimesine bedel olarak kullanıldığını ifade etmektedir.⁵⁹

1.4. İtmi’nan Kelimesinin Semantik Analizi

İtmi’nan “إِطْمِئْنَانٌ” kelimesinin kökü “طَمَنَ” kelimesi olarak kabul edilse de kullanımda hemzeli hali “إِطْمَأْنَنَ” “itmeenne” tercih edilmiştir. Kelimenin mastar hali de “إِطْمِئْنَانٌ وَ طُمْنِئِيَّةٌ” “itmi’nan ve tume’nine” şeklinde “إِفْلَعْلَ” “iflealle” vezninden gelir. Anlamı ise “kendisiyle

⁵⁴ İsfahânî, *Müfredat*, 311; İbn Manzur, *Lisanü’l-Arap*, 1014; Cürcanî, *Ta’rifat*, 83; Zebîdî, *Tâcü’l-‘Arûs*, 201-201, *Firûzâbâdî*, *Kâmus*, 6/5711-5712.

⁵⁵ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-beyân fî tefsîri’l*, çev. Ahmet Alim vd. (İstanbul: Erkam yay., 2014), 9/300.

⁵⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 20/173-177; Ebî Fadl Şehabeddin es-Seyyid Muhammed, el-Bağdadi Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-meşânî* (Beyrut: Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye, 1415/1994), 13/29; Taberî, *Camîu’l-Beyân*, 21/308-309.

⁵⁷ Gazzâlî, *İhyâ’*, 3/167.

⁵⁸ İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, 190; Mustafa Çağrırcı, “Hamiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997) 15/481.

⁵⁹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Baḥrû’l-muḥîṭ* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2010), 9/497.

huzur ve güvene ulaşılan şey” demektir. Sibeveyh (öl. 180/796) kelimenin aslında hemze olmadığını “طَمَنَّ” “ta’mene” iken daha sonradan hemzeli kullanılmaya “إِطْمَنَّ” “itmeenne” haline dönüştüğünü düşünür. Ebu Amr (öl. 213/828 [?]) ise bu görüşün aksini savunur ve kelimenin ilk halinden itibaren hemzeli olarak “إِطْمَنَّ” “itmeenne” halinde kullanıldığını söyler.

İtmi’nan kelimesinin türevleri ise; başına “mim” eklenerek “مُطْمِنٌ و مُطْمَنٌ” “mutmainnün ve mütmeenneün” ve “mim” düşürülerek “طَمِنٌ” “tüme’y’inün” şeklinde de kullanılmış şeklidir. Kelimenin anlamı “yeryüzüne yerleşmek”dir ve el-İsra 17/95. ayette bu anlamda kullanılmıştır. İtmi’nan kelimesinin mastarı olarak gelen “طَمِنِيَّة” “tüme’ninetün” kelimesi de kullanımda kolaylık olması için iki nundan birisinin düşürülmesi ile “طَمِنِيَّة” “tüme’y’inetün” şekline dönüştürülmüştür.

Kelimenin “طَمَنَّ” “tam’ene” halindeki anlamı “سَكَنَ” “sekene” fiili ile aynı anlamda iken “طَمِنٌ” “timmine” hali de “سَكَنَ” “sikkine” kelimesi ile aynı anlama gelir.

“طَمَنَّ الشَّيْءَ” veya “طَمَّنَهُ” olarak kullanıldığında “güveni tazelemek” anlamındadır. “طَمَّنَتْ الْأَرْضَ” “itmeennet el-erd” denildiğinde “yeryüzü çöktü” anlamı verilir. Yani yerin yere yerleşmesi olarak ifade edilir ki bu da “çökmek” anlamındadır. “النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّة” “nefsü’l mutmainne” şeklinde kullanımı ise “iman ile huzura eren, Rabbine güvenen nefis” anlamındadır. “طَمَّنَ” “tetâ’müne” kelimesi “sükûn ve vakar” manalarına gelir.⁶⁰

İtmi’nan kelimesinin genel olarak anlamı, kökü ve türevleri izah edildikten sonra tarih içerisinde kullanım şekilleri incelenecektir. Mukatil b. Süleyman (öl. 150/767) “tatmein” “طَمِنَ” olarak ele aldığı kelimeye “sükûn bulmak, rıza-hoşnutluk ve ikamet” olmak üzere üç anlam verir.⁶¹ Halil b. Ahmed (öl. 175/791), “tamene/طَمِنَ” olarak ele aldığı kelimeyi “bir adamın güven içinde olması, kalbinin huzur ve güvene sahip olması, sükûna erdiği ve alıştığı zaman kişinin huzur ve güvene ulaşması, “الْمُطْمَئِنُّ مِنَ الْأَرْضِ” denildiğinde ise, “yerin sakinleşmesi ve yatışması” anlamında kullanıldığını söyler.⁶² İbn Kuteybe (öl. 276/889)’nin kitabında konu ile ilgili ayetlere hiç değinilmediği görülmektedir. İbn Düreyd (öl. 321/933) “إِطْمَنَّ” itmeenne” kelimesini; “sıkıntı ya da endişeden sonra sakinleşmek, sükûnete ermek” olarak tanımlar.⁶³ Sicistani’nin (öl.330/941) eserinde kelimeye rastlanılmaz. Ezherî (öl. 370/980) ise “sükûn anında kalbin ve nefsin huzura ermesi” anlamını verir. Ayrıca “hemzenin” kelimenin aslında olup

⁶⁰ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 35/ 356-357.

⁶¹ en-Nisâ 4/103; el-İsrâ 17/95; Mukâtil b. Süleyman, *Kur’ân Terimleri Sözlüğü el-Eşbâh ve’n-Nezâir fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, çev. M Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşâret yay., 2003), 51.

⁶² Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-Ayn*, 3/61.

⁶³ İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luğa*, 1/1089.

olmadığını tartışır.⁶⁴ İbn Fâris (öl. 395/1004) kelimenin kökünün “طَمَنَ” olduğunu fakat aslına “hemze” eklenerek “طُمَّانَ” “itmenene” şekline dönüştüğünü ve “sakinleşmek, yatışmak, kendisi ile huzura ermek” anlamlarında olduğunu söyler.⁶⁵ Herevî (öl. 401/1011) ayetler üzerinden kelimenin anlamını izah ederek, kelimeye güven manası verir.⁶⁶ Dâmegâni (öl.478/1085) “طمن” kelimesinden türeyen “itmi’nan” kelimesinin aynı Mukatil b. Süleyman’da olduğu gibi, “sükûn⁶⁷, rıza⁶⁸ ve ikamet⁶⁹” olmak üzere üç anlama geldiğini düşünür.⁷⁰

İsfahânî, (öl.502/1109) aynı İbn Düreyd (öl.321/933) gibi kelimenin “sarsıntıdan, endişeden sonra sükûna ermek”⁷¹ olduğunu düşünür.⁷² Zemahşeri (öl.538/1144), “İtmeenne ilâ / إلى إطمأن” şeklinde kullanıldığında “oturma”, İtmeenne bil mekân / إطمأن بالمكان “bir yerde ikâmet etmek, yerleşmek”, “İtmeenne ‘alâ / على إطمأن” şeklinde kullanıldığında ise “bir konuda endişeden uzak olup, güven ve emniyete sahip olmak” anlamlarına geldiğini söyler. Nitekim kalbin sükûnete ermesi ancak şüphe duyduğu şeylerden kurtulmak ile olacaktır. Şüpheden kurtulan insan da güven ve emniyete ulaşacaktır.⁷³ İbn Manzur (öl.711/1311), kelimenin kökünün “طَمَنَ” olduğunu düşünür. “طَمَّنَ الشَّيْءَ” denildiğinde “onu güvence altına aldı” manasına geldiğini; “طَمَّنَ/et-tüme’nîne” denildiğinde ise “sükûn, rahatlamak ve güven” anlamlarında kullanıldığını ifade eder. Daha sonra kelimenin aslının hemzeli olup olmaması konusundaki tartışmaları uzunca izah eder. Kelime “إِطْمَأَنَّتِ الْأَرْضُ” veya “تَطْمَأْنَتْ” şeklinde kullanılırsa “azalmak, alçalmak, çökmek, düşmek, inmek” anlamlarına geldiğini, “طَمَّانٌ وَ طَأْمَنٌ” şeklinde gelirse “kalbin sakinleşmesi, yatışması, huzur bulması, rahatlaması, tatmin olması ve güven duyması” anlamlarında kullanıldığını, “إِطْمَأَنَّ/itmeenne” olursa “kalbin ve nefsin huzura ermesi” anlamlarını verir. Kelimenin başına “mim” eklenerek “مُطْمَأَنَّ/mütmeenne” halinde gelebileceği gibi kelimenin küçültülerek “مُطْمِئِنَّ/mutmainne” şeklinde de kullanıldığını, ayrıca “تُمَيِّنُ / طُمَيِّنُ” olarak da bulunduğunu ifade eder.⁷⁴ Cürcani (öl.816/1413)’nin sözlüğünde “itmi’nan” kelimesini almadığı görülmektedir. Fîrûzâbâdî (öl. 816/1413) *Kamus*’unda sadece kelimenin fiil, mastar ve türevlerini kısaca izah ederken;⁷⁵ *Besâir* adlı kitabında kelimenin kökünün “طَمَنَ” olduğunu ve “طُمَّانَ” olarak da kullanıldığını söyler. Kullanımda ise “طُمَّانًا-طُمَائِنَةً”

⁶⁴ Ezherî, *Tehzîbü 'l-luğa'*, 1/377.

⁶⁵ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi 'l-Luga*, 3/422.

⁶⁶ Herevî, *Ğarîbeyn*, 1183.

⁶⁷ el-Bakara 2/260; el-Maide 5/113; er-Rad 13/28; Âli-İmran 3/126; el-Enfâl 8/10.

⁶⁸ el-Hac 22/11; en-Nahl 16/106; el-Fecr 89/27.

⁶⁹ en-Nisâ 4/103; el-İsrâ 17/95.

⁷⁰ Dâmegâni, *Kâmusu 'l-Kur'an*, 298.

⁷¹ el-Enfâl 8/10; el-Bakara 2/260; el-Fecr 89/27; en-Nahl 16/106; en-Nisa 4/103; Yûnus 10/7.

⁷² İsfahânî, *Müfredât*, 641-642.

⁷³ Zemahşerî, *Esâsü 'l-belâğa*, 1/213.

⁷⁴ İbn Manzur, *Lisânü 'l-Arap*, 2707.

⁷⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 1213.

“itmeen-ne-itme’nânen-tüme’nîne” şekline dönüştüğünü ve itmi’nan kelimesinin mastarının “الطَّمَانِيَّةُ/tüme’nîne” olduğunu ifade eder. Ayrıca kitabında ilk olarak “sekîne” ile “itmi’nan” arasındaki farkları ele alan kişidir. İtmi’nan ve sekinenin her ikisinin de diğerine gerek duyduğunu, fakat itmi’nanın sekineden daha kuvvetli olduğunu ve daha genel, daha kapsayıcı olduğunu söyler. İtmi’nanın “güven ile huzura, sükûna ermek ve ülfet ile rahatlatmak” anlamlarında olduğunu, sekinenin ara sıra ortaya çıktığını, gelip geçici olduğunu fakat “itmi’nan”ın sahibinden ayrılmadığını sanki sekinenin sonucu gibi olduğunu düşünür.⁷⁶ Günümüzde yazılan “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”nde ise kelimenin yer almadığı görülmektedir.

Bu bilgiler ışığında “itmi’nan” kelimesinin de aynı “sekîne” gibi tarih içerisindeki kullanımında çok da farklı bir anlam kazanmadığı görülmektedir. Hemen hemen “sekîne” kelimesi ile aynı manaları içerdiği söylenebilir. İtmi’nan kelimesinin anlamları şu şekilde sıralanabilir: sıkıntı, sarsıntı ve endişeden sonra sükûnete erme, sakinleştirmek, yatıştırmak, dindirmek, sessiz, sakin,⁷⁷ ruhsal doygunluk, dinginlik, rahatlatmak, teskin etmek, huzur vermek, kalbin rahatlaması, yatışması, huzur bulması,⁷⁸ rıza ve hoşnutluk,⁷⁹ vakar,⁸⁰ bir şeyi kararlaştırıp oturaklı kılmak, yerleşmek, karar kılmak, ikamet eden kişi, yerin alçalması, dibe gitmesi, çökmesi, azalması, sakinleşmesi, yatışması, emin ve güvenilir olmak, şüphesi olmamak, güvenmek.⁸¹

1.5. İtmi’nan ile Anlam Bağlantısı Olan Kavramlar

1.5.1. Yâkîn

Yâkîn “يَقِين” sözlükte “durmak, sabit olmak” anlamlarına gelen bir isimdir. “يَقِين” fiilinin “ismi fail” formudur ve sıfatı müşebbehe şeklindedir. Terim anlamı ise “kesin bilgi, doğruluğunda şüphe bulunmayan kesin ilim” olarak ifade edilir.⁸² Yâkîni bilgiye ulaşmak için belirli bir düşünce süreci gerekir.⁸³

⁷⁶ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *Beşâ’iru zevi’t-temyîz fî lefâ’ifi’l-kitâbi’l-‘azîz*, (Kahire: Matâbi’ü-l Ehlem, 1416/1996), 3/516-517.

⁷⁷ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luga*, 3/422; İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, 2707; İsfahânî, *Müfredât*, 641; Firûzâbâdî, *Beşâ’ir*, 6/5425; İbn Düreyd, *Cemhereti’l-Luga*, 2/1089.

⁷⁸ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 35/357.

⁷⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Kur’ân Terimleri Sözlüğü*, 51; Dâmegâni, *Kâmusu’l-Kur’an*, 298.

⁸⁰ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 35/ 356-357.

⁸¹ Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 1/614.

⁸² Cürcanî, *Tarîfat*, 217; İsfahânî, *Müfredât*, 1196; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 4964; Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, 4/413; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 36/300.

⁸³ Osman Demir, “Yâkîn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/ 271-273.

Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi sekiz âyette “yâkîn” kelimesinin geçtiği görülür. Fiil kalıbı ile yirmi ayette geçer ve inançtaki kesinliği belirtmek için kullanılır.⁸⁴ Ayrıca yâkîn kelimesinin bazı ayetlerde çeşitli terkiplerle kullanıldığı görülür; “hakka’l-yâkîn” inkâr eden kimselerin ahirette karşılaşacağı kötü sonucun “kesin olarak gerçekleşeceği” anlamında kullanılmaktadır.⁸⁵ “İlme’l-yâkîn” sadece bir yerde geçmektedir ve insanların ölümü kesin olarak idrak edip bildikleri an dünya ile meşgul olmayacaklarından bahseder.⁸⁶ “Ayne’l-yâkîn” gözlem yolu ile elde edilen kesin bilgi anlamındadır.⁸⁷ Başka bir ayette Yahudilerin Hz. İsa’nın ölümü hakkında zanni bilgi içinde oldukları, yâkîn yani kesin bilgiye sahip olmadıkları ifade edilir.⁸⁸ Ayet-i kerimeler incelendiğinde “yâkîn” kelimesinin “kesin bilgi” anlamında kullanıldığı görülmektedir.⁸⁹ Kesin olarak gerçekleşeceği için ölüm de “yâkîn” kelimesi ile ifade edilir.⁹⁰

İtmi’nan, şek ve şüpheden uzak olmak, ruhun yani kalbin huzur ve sükûna ermesi anlamına gelmekteydi. Yâkîn ise kişiye kesin bilgiyi verdiği için onu şüpheden kurtarıp itmi’nana ulaştırır. Nitekim Cürcânî (öl. 816/1413) yâkîn kelimesinin tanımını yaparken “bir şeyin hakikatî üzerinde kalbin itmi’nana ulaşması” diyerek yâkîn kelimesini itmi’nan kelimesi ile izah etmektedir.⁹¹ Ayrıca el-Bakara 2/260 ayetinde Hz. İbrahim ölümlerin nasıl diriltildiğini görmek istemiş ve bu sayede “kalbinin itmi’nana ulaşacağını” söylemiştir.⁹² Denilebilir ki “ayne’l-yâkîn” yani görme ile elde edilen kesin bilgi kalbin itmi’nana ulaşmasını sağlamaktadır. Kesin bilgi-yâkîn- ile itmi’nan arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

Zemahşerî (öl.538/1144) Hz. İbrahim (as) bu soruyu sormasının sebebini akıl yürütme ile elde edilen bilginin yanı sıra yâkîni bilgiye de sahip olmak sûretiyle kalbin daha çok sükûnet ve itminan bulmasını istemesi ile açıklar. Çünkü delillerin birbirini destekleyerek birikmesi kalplerin daha fazla sükûn bulmasını, basiret ve yakînin artmasını sağlar.⁹³ Dolayısıyla elde edilen kesin bilgi ne kadar çoksa itmi’nan da o ölçüde çoğalmaktadır. Âlûsî (öl.1270/1854) “itmi’nan”ın Zemahşerî’nin ifade ettiği gibi “kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bilgi olarak ifade eder. Aynı zamanda huzura ermek manasını da verir. Kalbin huzuru ise müşahede

⁸⁴ el-Bakara 2/118; en-Neml 27/14.

⁸⁵ Vâkıa 56/95; el-Hâkka 69/51.

⁸⁶ et-Tekâsür 102/5; Yûsuf Şevki Yavuz, “İlme’l-Yâkîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/137-138.

⁸⁷ et-Tekâsür 102/7; Yûsuf Şevki Yavuz, “Ayne’l-Yâkîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 22/137-138.

⁸⁸ en-Nisâ 4/157.

⁸⁹ en-Neml 27/14.

⁹⁰ el-Hicr 15/99; Müddessir 74/47.

⁹¹ Cürcânî, *Tarîfat*, 217.

⁹² İsmâil Hakkı, *Rûhu’l-beyân*, 2/377.

⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 149

sayesinde yakîn ile imanın artması sayesinde.⁹⁴ Yâkînin itmi’nan ile ilişkili olduğu anlaşıldığı gibi, itmi’nan ile kesin bilgi arasında da bir bağlantı olduğu ortaya çıkmaktadır. Fecr suresi 89/27 “يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ” ayetini Taberî izah ederken “yâkîn” ile bağlantı kurmuş ve itmi’nana eren kişinin, Allah’ın inanan insanlar için dünya ve ahirete ait vaatlerini kesin olarak tasdik ettiğini yani kişinin imanındaki kesinliğe, yâkînlığe erdiğini düşünür ve bu yüzden Allah ile kesin karşılaşacağını bilen ve bunun için hazırlık yapan kişiye “mutmainneh” denildiğini ifade eder.⁹⁵

1.5.2. Güven

İtmi’nan kelimesi ile anlam bağlantısı olan diğer kelime de “güven” kelimesidir ki bu kelime Kur’an-ı Kerim’de “emin” kelimesi ile ifade edilir. “Emin” “أَمِنَ” kelimesinin anlamları ise güven anlamının yanı sıra sözlükte “korku ve endişeden uzak olmak”⁹⁶ “kalbin sükûna ermesi”,⁹⁷ “kişinin gönül huzuruna sahip olması ve korkunun gitmesi”⁹⁸ ‘dir. İtmi’nan kelimesinin de benzer anlamlar içerdiği ifade edilmişti.⁹⁹ Kalbinde herhangi bir korku, endişe ve şüphe bulunmayan, gönlü rahat ve huzura ermiş olan kimseye de “أَمِنَ / emîn” denilmektedir.¹⁰⁰ Aynı zamanda “emîn”, güçlü ve kuvvetli kişiye verilen bir isimdir.¹⁰¹ Emîn ve güvenilir olan kimse ise kalbi bütün korku ve endişelerden tamamen uzak olduğu için kendisi de rahat ve huzur içinde olacaktır. Böylece kalbi itmi’nana ermiştir. Nitekim “itmi’nân” kelimesinin anlamları izah edilirken “bir şeyden emîn ve güvenilir olmak” mânâsına da geldiği söylenmişti.¹⁰² Aynı kökten türeyen “emanet” kelimesi de güven anlamına gelmekle beraber, aynı zaman da kalbin rahat ve huzurlu olması anlamını da içermektedir. Böylece emanet, korku ve korkuya bağlı huzursuzluktan uzak kalmak anlamlarına gelir ki, bu da itmi’nana eren bir kalp ile aynı özellikleri içermektedir.¹⁰³ Ayrıca Lisanü’l-Arap’da “emin” kelimesini izah ederken, “itmi’nan” kelimesinin kullanılması, emin kelimesinin itmi’nanın eş anlamlısı olduğunu gösteren önemli bir husustur.¹⁰⁴

⁹⁴ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 2/ 26-28.

⁹⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 24/393.

⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 140-144; Âsım Efendi, *Ķāmûsü’l-muĶîĶ Tercümesi*, çev. Mustafa Koç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 6/5276.

⁹⁷ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luga*, 1/133.

⁹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 99.

⁹⁹ Zemahşeri, *Esâsü’l-belâĶa*, 1/614.

¹⁰⁰ Firûzabâdi, *el-Ķāmûsü’l-muĶîĶ*, 1176.

¹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 25.

¹⁰² Firûzabâdi, *Beşâ’iru zevi’l-temyîz*, 6/5425; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 2707; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/614.

¹⁰³ İbn Fâris, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Luga*, 1/133.

¹⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, 141.

Kur'an-ı Kerim'de "itmi'nan ve emin" kelimelerinin وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً şeklinde aynı ayette kullanılması¹⁰⁵ da eş anlamlı kelimeler olduğunu teyit etmektedir. Ayrıca Zemahşeri'nin Fecr 89/27 ve Nahl 16/112. ayetlerde geçen "مُطْمَئِنَّةً" kelimesine "korku ve endişeden uzak, emniyet sahibi" anlamlarını vermiş olması "güven" kelimesinin "itmi'nan" kelimesinin eş anlamlısı olduğunu gösteren örneklerdendir.¹⁰⁶

1.6. İtmi'nan ile Anlam Karşıtı Olan Kavramlar

1.6.1. Şüphe

İtmi'nan kelimesi, "sıkıntıdan sonra sükûna ermek, rahatlamak"¹⁰⁷, huzura ulaşmak,¹⁰⁸ emin ve güvenilir olmak, şüpheden uzak olmak¹⁰⁹ anlamlarına gelmekteydi. Şüphe ise itmi'nanın oluşmasına engel olan, anlam açısından onun karşıtı bir kavramdır. Arapçada kesinlik ifade etmeyen, kuşkuyu ifade eden kelimeler; şek, şüphe ve reyb kelimeleri ile ifade edilir. Ayrıca "zan" "ظن" kelimesi de yâkîn anlamına geldiği gibi, şek ve şüphe anlamına da gelmektedir.¹¹⁰ Şüphe "شُبُهَة" kelimeleri ile ifade edilir ve bir şeyin nitelik açısından başka bir şeye benzemesi, bu yüzden iki şeyin birbirinden ayırt edilememesi anlamına gelir.¹¹¹ Şek "شَك" ise aralarındaki karışıklıktan dolayı iki karşıt şeyin birbiri ile karıştırılması anlamındadır.¹¹² Yani yâkînin/kesinliğin olmaması demektir.¹¹³ İki şey arasında kalbin kararsız kalması, birini atıp diğerine meyledememesidir.¹¹⁴ Reyb ريب kelimesi, "şüphe",¹¹⁵ "kalbe huzursuzluk ve kuşku veren şey" anlamında kullanılmaktadır.¹¹⁶ Kalbe huzur veren şeye "itmi'nan" denilmesi durumunda "huzursuzluk veren" anlamına gelen "şüphe" de itmi'nan kelimesinin karşıt anlamı olacaktır.

¹⁰⁵ en-Nahl 16/112.

¹⁰⁶ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 14/586.

¹⁰⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 3/422; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 2707; İsfahânî, *Müfredât*, 641; Firûzabâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyîz*, 6/5425; İsmail b. Abbâd Sâhib, *el-Muhîti fi'l-Luga*, thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn (y.y. 1392/1972), 9/193; İbn Düreyd, *Cemhereti'l-Luga*, 2/1089.

¹⁰⁸ Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, 35/357.

¹⁰⁹ Firûzabâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyîz*, 6/5425; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 2707; Zemahşeri, *Esâsü'l-belâğa*, 1/614.

¹¹⁰ Cürcani, *Tarîfat*, 122; Yûsuf 12/42; Sâd 38/24; el-Kıyâmet 75/28, el-İnşikâk 84/14.

¹¹¹ el-Bakara 2/25; el-En'an 6/99, 141; el-Bakara 2/70, 118; Âli İmran 3/7; ez-Zümer 39/23; İsfahânî, *Müfredat*, 536.

¹¹² İsfahânî, *Müfredat*, 559-560.

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 2309.

¹¹⁴ Cürcani, *Tarîfat*, 110.

¹¹⁵ İsfahânî, *Müfredat*, 444; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 1788, 1789.

¹¹⁶ Hacı Mehmet Günay, "Şüphe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010) 34/263-265.

Reyb, şüphe ve şek kelimeleri şu örnek ile açıklanabilir: Uzaktan bakıldığında bir silüet net olarak görülmediği için birçok farklı objelere benzetilebilir. Bu ilk durumdaki kuşkuyla “şüphe” ismi verilir. Nitekim çok fazla ihtimal vardır ve her ihtimal bir şüphe içermektedir. Mesela “o nesnenin bir insan, bir hayvan” veya “bir ağaç olup olmadığı noktasında şüpheliyim” denilebilir. Fakat uzaktaki nesneye biraz daha yaklaşıldığında durum biraz netleşir ve nesnenin hayvan ya da ağaç olmadığı, bir insan olduğu ortaya çıkar ve böylece şüphe ortadan kalkarak yerini “şekk”e bırakmış olur. Zira seçenekler iki şıkka indirgenmiştir. Bu durumda o nesnenin bir insan olduğu anlaşılmış, fakat kadın mı, erkek mi olduğu konusundaki tereddüt henüz netlik kazanmamıştır. Bu tereddüt ise “şekk” olarak tanımlanır. Mesela şöyle ifade edilebilir; “o kişinin Gülsüm mü yoksa Mustafa mı olduğu noktasında “şekk” içindeyim. Çünkü ihtimaller artık ikiye düşmüştür ve bu yüzden ortadaki tereddütte de “şüphe” değil; “şekk” denilmektedir. Uzaktaki objeye tamamen yaklaşıncı bu kişinin kimliği iyice anlaşılır ve artık “şekk” ortadan kalkarak yerini, “yakîn”e bırakır ve bu durum Kur’an-ı Kerim’de “لَا رَيْبَ” “la raybe”, “şüphe yoktur” şeklinde ifade edilmektedir.¹¹⁷ Uzaktaki nesnenin ne olduğu konusunda ilk olarak “raybe” kelimesi kullanılırken, bu nesnenin ne olduğu düşünüldüğünde “şüphe” kelimesi kullanılmaya başlanır ve ihtimaller ikiye düştüğünde ise “şekk” kelimesi kullanılmaktadır.¹¹⁸ İhtimaller ortadan kalkıp kesinlik oluştuğunda ise yakîn kelimesi kullanılır.

Kur’an-ı Kerim’de on yedi yerde “رَيْبَ” “raybe” kelimesinin geçtiği görülür.¹¹⁹ Bu ayetlerin üçü hariç¹²⁰, diğerleri “لَا رَيْبَ” şeklinde geçmektedir. Şüphe “رَيْبَ” kelimesinin geçtiği bütün ayetlerde “kıyamet, indirilen kitap ve toplanma günü” gibi imânî konulardan bahsedilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de “raybe” kelimesinin dışında, “شَكْ/şek”, “مُرِيب/ürîb”, “إِرَابَة/irâbe” kelimeleri de “şüphe ve kuşku” anlamlarında kullanılmıştır.¹²¹

Süyûtî, Hac suresi 22/11.ayetinde geçen “إِطْمَآنَ” “itmeenne” kelimesine “iman üzere kalma, şüpheden kurtulma” anlamlarını vererek, itmi’nan kelimesinin şüphe ile zıt anlamlarda olduğunu göstermektedir.¹²²

¹¹⁷ el-Bakara / 2; Âli İmran 3/9, 25; en-Nisâ 4/87; el-En’âm 6/12; Yûnûs 10/37; el-İsrâ 17/99; el-Kehf 18/21; es-Secde 32/2; el-Mü’min 40/59; eş-Şûrâ 42/7, el-Casiye 45/26, 32.

¹¹⁸ İsmail Yakıt, “Semantik Analizler Işığında Kur’an’da “Reyb” Ve “Yakîn” Kavramları”, *Kelam Araştırmaları* 1/2 (2003), 49-56.

¹¹⁹ el-Bakara / 2, 23; Âli İmran 3/9, 25; en-Nisâ 4/87; el-En’âm 6/12; Yûnûs 10/37; el-İsrâ 17/99; el-Kehf 18/21; el-Hacc22/5, 7; es-Secde 32/2; el-Mü’min 40/59; eş-Şûrâ 42/7; el-Câsiye 45/26, 32; et-Tur 52/30.

¹²⁰ el-Bakara 2/23; el- 22/5; et-Tûr 52/30 “فِي رَيْبَ” şeklinde geçer.

¹²¹ Hûd 11/110; Kâf 50/25; en-Nûr 24/50; el-Hadid 57/14; el-Müddesir 74/31; el-Hucurât 49/15.

¹²² Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-eḥâdîsi'l-müştehire*, çev. Zekeriyya Yıldız (İstanbul, Ocak Yayınları, 2012), 6/14.

1.6.2. Sıkıntı

Huzur anlamına gelen itmi'nan kelimesinin karşıt anlamlarından birisi de “huzursuzluk anlamına gelen “sıkıntı” kelimesidir. Kur'an-ı Kerim incelendiğinde sıkıntı anlamına gelen kelimelerin “harec” “حرج” ve “dayyık” “ضيق” kelimeleri ile ifade edildiği görülmektedir.

Harac “حراج-حرج” kelimesinin aslı iki şeyin birleşmesi anlamına gelir. Bazı durumlarda ise birleşen iki şeyin arasındaki darlık düşünülerek bu kelime kullanılmaktadır.¹²³ Ağaçların kendilerine rüzgârın ulaşamayacağı kadar sık olması da “harac” kelimesi ile ifade edilir.¹²⁴ Darlık, sıklık, günah ve haram¹²⁵, kalpte bulunan sıkıntı¹²⁶, hayır için göğsün açılmaması durumunda ortaya çıkan sıkıntı, hikmetin kendisine ulaşmadığı kafirin göğsündeki sıkıntı “harac” kelimesinin anlamları içerisinde. Bu sıkıntı hastalık olarak nitelenebilecek kadar kuvvetli bir sıkıntıdır.¹²⁷ Belirtilen sıkıntının kalpte bulunması onun iç huzursuzluk olarak tanımlanmasına imkân vermektedir. Böylece iç huzuru olarak tanımlanan “itmi'nan” kelimesinin zıt anlamı olarak “harac” kelimesi ifade edilebilmektedir. Zebidi sözlüğünde, “harac” kelimesini izah ederken; “göğsün sıkıntı ve endişesi” şeklinde anlam verdikten sonra, bu kelimenin “şüphe” anlamında da kullanıldığını söyler. “Çünkü nefis onunla endişe duymaktadır ve itmi'ana ulaşamaz” diyerek bizzat “itmi'nan” kelimesini kullanmakla, “harac” kelimesinin “itmi'nan” kelimesinin zıttı olabileceğini göstermektedir.¹²⁸

Kur'an-ı Kerim'de on beş ayette “harac” kelimesi geçmektedir.¹²⁹ Kelimenin bazı ayetlerde “sıkıntı, darlık, güçlük, zorluk”,¹³⁰ bazılarında “şüphe”,¹³¹ bazı ayetlerde ise “günah”¹³² anlamlarında kullanıldığı görülür.¹³³ Araf 7/2. ayetinde geçen “harac” kelimesine; Abdullah b. Abbas (öl.68/687), Mücahid (öl. 103/721), Süddî (öl. 127/745) ve Katade (öl. 117/735) “şüpheye düşmek” şeklinde anlam verir. Nitekim Zebidi'nin sözlüğünde de ifade ettiği gibi, kalbin sıkılmasının bir sebebi de kişinin şüpheye düşmesidir.¹³⁴ Yakîn kelimesinde izah edildiği gibi,

¹²³ İsfahânî, *Müfredat*, 273.

¹²⁴ Cevherî, *Şihâhu'l Tâcü'l-luğa*, 1/305-306.

¹²⁵ İbn Faris, *Mu'cem Mekayisi'l-Lüğa*, 2/50-51, Firûzâbâdî, *Kâmus*, 184.

¹²⁶ Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, 1/300, Zebidi, *Tâcu'l-Arus*, 4/474.

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 821-823.

¹²⁸ Zebidi, *Tâcu'l-Arus*, 4/474.

¹²⁹ el-Mâide 5/6; el-A'râf 7/2; et-Tevbe 9/91; el-Hac 22/78; en-Nûr 24/61; el-Ahzâb 33/37, 38, 50; el-Fetih 48/17; en-Nisâ 4/65; el-En'âm 6/125.

¹³⁰ en-Nisâ 4/65; el-En'âm 6/125; el-Mâide 5/6; el-Hac 22/78; en-Nûr 24/61; el-Ahzab 33/37, 50.

¹³¹ el-A'râf 7/2.

¹³² et-Tevbe 9/91; el-Ahzab 33/38; el-Fetih 48/17.

¹³³ Firûzâbâdî, *Beşâr*, 2/447.

¹³⁴ Taberî, *Camiül-Beyan*, 10/55; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an ve'l-mübeyyin limâ tezâmmenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân* (Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 2006/1426), 9/150; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî

yâkînen inanan kimsenin göğsünün geniş ve kalbinin ferah olması gibi, şüpheyeye düşen kimsenin de göğsü dar ve kalbi rahatsız olacaktır. Bu sebepten sıkıntı anlamına gelen harac kelimesi şüphe anlamı ile ifade edilebilmektedir.¹³⁵

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ
كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

Enam 6/125.ayette inanmayan ile inanan kimsenin durumu karşılaştırılırken, inanmayan kimsenin kalbinin, gökyüzüne çıkan kimsenin kalbinin sıkılıp daralması gibi sıkıntı içinde olması “ harca ” ve “ ضيقاً ” kelimeleri ile ifade edilmiştir. Bu bağlamda İbn Abbas’ın, ayyette geçen “harac” kelimesini “hikmetin kendisine ulaşamadığı kafir kimse” olarak yorumlaması önemlidir.¹³⁶ Zira kafirin kalbinde küfrün karanlığı o kadar yoğundur ki, aynı içinden geçilemeyen sık ağaçlı orman gibi, iman nuru bu gönülde zuhur edecek yer bulamamıştır ki bu yoğunluk da “harac” kelimesi ile ifade edilmiştir. Râğıb İsfahânî de “harac” kelimesini, “haric” şeklinde okunduğunu ve “küfür ile gönlün daralması” anlamında kullanıldığını söyler. Küfür, şüphe ve kuşkuya dayalı bir inanç olduğu için de gönlün asla huzur bulamayacağından bahseder. Bu anlamda zan ile yâkînin olmaması kastedilmiş olup, itmi’nan ile yâkîn ilişkisi bir kere daha görülmüş olmaktadır.¹³⁷ Fahreddin Razi ise kelimenin fetha ile okunduğunda “harac” “çobanların içine giremeyecekleri kadar sık ağaçlı yer” anlamına geldiğini, esre ile “hariç” şeklinde okunduğunda ise “darlık, sıkıntı” anlamında kullanıldığını söyler. İbn Abbas bu kelimenin iza-hını yaparken orada bulunan Bekiroğlularından birisine sormuş, kişinin “içine asla girilemeyecek sık ağaçlı vadi” demesi üzerine “işte kafirin kalbi de böyledir” diyerek kelimeyi “harac” olarak okumuş ve küfür içinde olan kişinin içinde bulunduğu sıkıntıyı ifade eden bir kelime olarak izah etmiştir.¹³⁸ Yani hidayet konusunda kalbi herhangi bir şekilde genişlemiyor ve kendisine imandan hiçbir şey ulaşamıyor, demektir.¹³⁹ Nitekim aynı ayyette “iman edenin kalbinin “açılması, genişlemesi” “يُشْرَحُ” kelimesinin kullanılması, kafirin kalbinin “iman giremeyecek kadar kapalı ve dar” olduğu “genişlemediği” anlamlarının verilmesine uygundur.

Ayyette ifade edilen sıkıntının “كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ” gökyüzüne çıkan kimsenin durumuna benzetilmesi; ilk dönem alimleri tarafından “gökyüzüne çıkmanın zor olması ve bu zorluğun

el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* (Kahire: Müessesetü'l-Kurtuba, 2000/1421), 6/257; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi'l-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Daru'l-Fikir, 1433/2011), 3/413.

¹³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/18.

¹³⁶ Zebidi, *Tâcu'l-Arus*, 4/ 473.

¹³⁷ İsfahânî, *Müfredat*, 273.

¹³⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/170-171.

¹³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 6/170.

verdiği sıkıntı” olarak izah edilirken,¹⁴⁰ son dönem müfessirleri bu durumu fizik yasaları doğrultusunda açıklayarak; yükseğe çıkıldıkça hava basıncının düşmesi sonucu solunumun zorlaştığını, bunun sonucu olarak göğüsün daralıp sıkışmaya başladığını ve insanın boğulacak gibi olduğunu, nefes alıp vermede güçlük yaşandığını dile getirirler.¹⁴¹

Sıkıntı anlamına gelen diğer kelime ise “ضيق/dayyık” kelimesidir. “Göğsün daralması, iç sıkıntısı, stres, telaş, kederlenme, fakr, kalpteki şüphe,” gibi anlamlara gelir.¹⁴² Kur’an-ı Kerim’de on dört ayette “ضيق”, bir yerde de yine aynı manaya gelen “ضائق” kelimesinin geçtiği görülmektedir. Nahl 16/127 ve Neml 27/70 iki ayette de ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ şeklinde geçmiş ve “kalpte bulunan şüphe” anlamında kullanılmıştır.¹⁴³ Ferra “dayyık” kelimesini “göğsün kendisinden sıkıntı duyduğu şey” olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁴ Kur’an’da dört yerde¹⁴⁵ “dayyık” kelimesinin “sadr” ile birlikte kullanıldığı görülmektedir ve bu yüzden ayetlere “iç sıkıntısı, göğsün daralması, can sıkıntısı” gibi anlamlar verilmektedir.

Kavmini helak etmeye gelen meleklerle, kavminin davranışları karşısında Hz. Lut Peygamberin yaşadığı “iç sıkıntısı”,¹⁴⁶ Hz. Musa (as)’ın kendisine Firavun’u uyarma emri verildiğinde yaşadığı “iç huzursuzluk”,¹⁴⁷ Hz. Muhammed (sas)’ın kafirlerin sözleri karşısında yaşadığı “can sıkıntısı”¹⁴⁸ “dayyık” kelimesi kullanılarak anlatılmış ve Peygamberlerin yaşadıkları zorluklar karşısında ortaya çıkan psikolojik durumları ifade edilmiştir. Ayrıca Huneyn savaşında yaşanan yenilgi sonucu Müslümanların yaşadığı sıkıntılı durum “yeryüzü genişliğine rağmen size dar gelmişti” şeklinde yine aynı kelime kullanılarak anlatılmıştır.¹⁴⁹ Surenin devam eden ayetin de ise¹⁵⁰ bu sıkıntılı durumdan Müslümanların kurtulması için Allah Teala tarafından Müslümanların üzerine “huzur/sekine” indirildiğinin ifade edilerek “itmi’nanın” eş

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/171; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 3/356; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 345.

¹⁴¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 467.

¹⁴² İsfahânî, *Müfredât*, 627; Âsım Efendi, *Kâmûsü'l-muhtâ*, 5/4074; Firûzâbâdî, *el-Kâmûs*, 902; İbn Faris, *Mu'cemu'l-Mekayisü'l-Lüga*, 3/383; Zemahşeri, *Esâsü'l-belâğa*, 1/591; Zebidi, *Tâcu'l-Arus*, 26/46.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 2628.

¹⁴⁴ Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh el-Absi el-Ferra', *Me'âni'l-Kur'ân* (Kâhire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1374/1955), 1/115.

¹⁴⁵ el-En'âm 6/125 “يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا”; Hüd 11/12 “وَضَائِقُ بِهِ صَدْرُكَ”; el-Hicr 15/97 “يَضِيقُ صَدْرُكَ”; eş-Şuara 26/13 “وَيَضِيقُ صَدْرِي”.

¹⁴⁶ Hüd 11/77 “وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ”; “Elçilerimiz Lût’a geldiğinde, Lût onlardan dolayı huzursuz oldu, onlara karşı çaresizlik hissetti. “Zor bir gün!” dedi.”; Ankebut 29/33 “وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ”; “Elçilerimiz kendisine geldiğinde Lût, onlardan dolayı huzursuz oldu ve ne yapacağını şaşırdı.”

¹⁴⁷ eş-Şuara 26/13.

¹⁴⁸ Hüd 11/12; el-Hicr 15/97.

¹⁴⁹ et-Tevbe 9/25 “وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ” o yer geniş olmasına rağmen size dar gelmiş”.

¹⁵⁰ et-Tevbe 9/26.

anamlısı olan “sekine” kelimesinin kullanılmış olması “dayyık” kelimesinin “itmi’nan” kelimesi ile karşıt bir manaya geldiğini de göstermektedir.

1.7. Kalp Kelimesinin Semantik Analizi

İç huzur anlamlarına gelen sekine ve itmi’nan kelimelerin analizleri yapıldıktan sonra, ifade edilen huzurun kalpte gerçekleşmiş olması ve bizzat bazı ayetlerde sekinenin kalbe indirildiği,¹⁵¹ kalbin itmi’nana ermesi¹⁵² gibi ifadelerin bulunması sebebiyle, kalp kelimesinin de analizinin yapılması uygun olacaktır.

Kalp kelimesi “ق ل ب” harflerinden oluşur. “قَلْبٌ يَّقْلِبُ قَلْبًا/ kalebe-yeklibu-kalben” şeklinde ikinci baktan gelir. Temel anlamı “çevirmek, bir şeyin dışının içine çevrilmesi” anlamındadır. “قَلْبٌ” kelimesinin diğer anlamı ise “vücutta bulunan kan pompalayan organdır”. Bu organa “kalp” denilmesinin sebebi “çok değişken bir yapıya sahip olmasından dolayıdır.”. Kalbe fuad/gönül anlamı verildiği gibi, “akıl ve öz” anlamları da verilmektedir. Araplar “aklın nerede veya aklın nereye gitti” anlamında “أين ذهب قلبك- ما قلبك” şeklinde “kalp” kelimesini kullanırlardı. Ayrıca Kâf 50/37.ayette geçen “كَانَ لَهُ قَلْبٌ” “kalp” kelimesi “akıl” olarak tercüme edilmiş; “*aklı olan kimse için bunda ibret vardır*” meali verilmiştir. Bununla birlikte kalp kelimesine “anlayış, düşünüp taşınmak” anlamı da verilmiştir. Sibeveyh kalp kelimesinin hem mastar hem de sıfat olarak kullanıldığını ifade eder. “كَانَ عَلَيَّ قُرْشِيًّا قَلْبًا” hadisini delil getirilerek “kalp” kelimesinin “*özel, halis yani Kureyş’in çekirdeğinden özünden*” anlamına geldiği gibi “kivrak zekâ, çabuk kavrama, yerinde ve doğru anlayış, hikmet ve zekâ” anlamlarına da gelebildiği gösterilmektedir.

Kalp kelimesinin türevleri incelendiğinde; “أَقْلَبَ/eklebe-kılâb” “değişme”,¹⁵³ “اِنْقَلَبَ/inkalebe” “çevrilmek”, “اِنْقِلَابٌ” döndürülmek, bir işi bırakmak, geri dönmek, çekilmek,¹⁵⁴ “اِلْاِنْقِلَابُ/el-inkîlâb” “kesin dönüş yeri”,¹⁵⁵ “اِلْاِنْقِلَابُ اِلَى اللّٰهِ” “Allah’a dönme, yani kişinin ölmesi”,¹⁵⁶ “قَلْبٌ يَّقْلِبُ/kalebe-yeklibu”, “renginin kırmızıya dönmesi”, “اِلْاِنْقِلَابُ/el-kâlîbu/” “ağacın yeşiliyle”, “اِلْاِنْقِلَابُ/el-kulbetün” “ham hurmanın olgunlaşarak renginin kırmızıya dönmesi, renginin değişmesi”,

¹⁵¹ el-Fetih 48/4.

¹⁵² el-Mâide 5/113.

¹⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 3713.

¹⁵⁴ Âli İmran 3/144; el-A'râf 7/125; eş-Şuarâ 26/227; el- Mutaaffifin 83/31; İsfehâni, *Müfredât*, 862; Zebidî, *Tâc 'ul-Ârus*,4/77.

¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 3713-3715; Zebidî, *Tâc 'ul-Ârus*,4/ 68-79.

¹⁵⁶ Zebidî, *Tâc 'ul-Ârus*,4/69.

“kızarmış hurma” ya verilen isimdir.¹⁵⁷ “el-kalebü/الْقَلْبُ” “suyu olmayan kuyu,¹⁵⁸ “kalībün/كَلِيبٌ” ise “suyu hiçbir zaman kurumayan kuyu” anlamına gelmektedir. Kuyuyu kazarken toprağın yer değiştirmesi, bir yerden başka bir yere aktarılmasından dolayı bu isim verilmiştir.¹⁵⁹ Ayrıca aynı kelime “kalībün/كَلِيبٌ/ el-kılâb” bilek etrafında döndüğü veya kendi şeklinden dolayı “burma bilezik” anlamına da gelmektedir. “أَنَّهَ رَأَى فِي يَدِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قُلْبَيْنِ” hadisinde Hz. Aişe (rah)’nin elinde iki bilezik olduğu ifade edilirken bilezik kelimesinin “kalp” kelimesi ile ifade edildiği görülmektedir. Bu kelimenin üç hareke ile de “قَلْبٌ-قَلْبٌ/kalbün, külbün-kıl-bün” kullanılışı bulunmaktadır.¹⁶⁰ “قَلْبٌ/كَلْبٌ mine’l esvire” denildiğinde “taklid edilmiş, değiştirilmiş bilezik” anlamındadır, çünkü gerçek olan hali değiştirilmiş, başka bir hale, dönüşmüştür.¹⁶¹ Yine aynı kelime üçüncü anlam olarak “قَلْبٌ/كَلْبٌ/ el-kullâb” “beyaz bir yılan veya yılan” anlamında kullanılmıştır.¹⁶² “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “halis nesep”,¹⁶³ “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “hurmanın iç yağı”, “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “sözün değiştirilmesi”, “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “dudaklarını tersine çeviren kimse”, “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “iç, öz”,¹⁶⁴ “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “kurt” anlamı gelir. Koyunların etrafında döndüğü, dolaştığı ve yemek aramak için yer değiştirdiğinden dolayı Kurt’a bu isim verilmiştir.¹⁶⁵ Nitekim “قَلْبٌ/كَلْبٌ” denildiğinde “hurmanın içilebilir özsuğu” kastedilmiş olmaktadır. “قَلْبٌ/كَلْبٌ” kelimesi yine kalp kelimesinden türeyen “çevirmek, bir halden başka bir hale dönüşmek” anlamındadır.¹⁶⁶

“قَلْبٌ/كَلْبٌ” “bir yandan diğer tarafa dönmek, dolanmak, hareket etmek”,¹⁶⁷ Muaviye’nin ölümüne sebep olan hastalığın şiddeti ifade edilirken “yatakta çok fazla döndüğü” için “قَلْبٌ/كَلْبٌ” fiili kullanılmıştır.¹⁶⁸ “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “elem ve hastalık”, “yatakta acısından kıvrandıran bir yandan diğer yana döndüren bir hastalık”,¹⁶⁹ “قَلْبٌ/كَلْبٌ” “ekmeğin çevrilme zamanının gelmesi” ekmek pişmeye başlayıp kızardığı zaman yerinin

¹⁵⁷ Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/ 173; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3713; Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*,4/ 72.

¹⁵⁸ Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*,4/ 72.

¹⁵⁹ Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/ 175; İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luğa*, 5/17; İsfahânî, *Müfredât*, 864; ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 95; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3715.

¹⁶⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 864; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 96; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3714; Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*,4/71.

¹⁶¹ Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/ 172-176.

¹⁶² Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-Ayn*, 3/421; İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luğa*, 5/17; ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 96.

¹⁶³ Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*,4/ 72.

¹⁶⁴ Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-Ayn*, 3/421.

¹⁶⁵ Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-Ayn*, 3/421; el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/ 175; İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luğa*, 5/18; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3715; Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*,4/ 74.

¹⁶⁶ Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/ 172-176.

¹⁶⁷ eş-Şuarâ 26/219; en-Nahl 16/46; İsfahânî, *Müfredât*, 864.

¹⁶⁸ Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/174; Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*,4/74.

¹⁶⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 864; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3713; Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*,4/74.

değiştirilmesi anlamında, “الْكَالِبَةُ/inkalebe” “üzerinde iyice düşünmek, incelemek, uğraşmak”, “الْكَالِبَةُ/inkalebe”-l-umûr” “araştırmak, incelemek, sonucunu düşünmek”,¹⁷⁰ “تَقْلِبُ الْأُمُور/taklibûl-umûr” “işleri evirip çevirmek, derinlemesine incelemek”,¹⁷¹ kelimenin ismi alet olarak kullanımı “الْمِكْلَبُ/el-mikleb” ise “çapa, kazma” toprağın kendisi ile devrildiği, değiştirildiği demir parçası,¹⁷² “الْمَقْلُوبَةُ/el-maklûbe” “devrik” anlamındadır, kulak için kullanılır, uydurulan sözleri aktaran kişi anlamında bir mecazdır. “الْقُلُوبُ/el-kalûb” “dönek adam” anlamında bir mecazdır.¹⁷³ “تَتَقَلَّبُ فِيهِ قُلُوبٌ/tetekallebü’l-kulûb” “korkudan titremek”, “أَقْلَبُ الْعَيْنُ/eklebe’l-ineb” “üzümün görünümünün değişmesi, yani kuruması” ve “الْإِنْكِلَابُ فِي الشَّعْفَةِ/inkılâbü fi ş-şefeh” “dudakların ters çevrilmesi”¹⁷⁴, “الْمُنْقَلَبُ/el-munkalebe” ismi mekan olarak kullanılır, “kulların dönüş yeri” yani ahiret hayatı anlamındadır.¹⁷⁵ “الْقُلَابُ/el-kulâb” “kalp hastalığı”, “الْإِقْلَابِيَّة/el-ıklâbiyye” “denizcileri korkutan bir rüzgar çeşidi” anlamlarına gelir.¹⁷⁶ “مَا بِهِ قَلْبَةٌ/ma kalebetün” şeklinde deyim olarak kullanıldığında “icra etmeye gönlü yok fakat geçersiz de değil” anlamında “göz korkutulduğunda ve göz yumulduğu durumlarda söylenen bir deyim”,¹⁷⁷ “مَا بِهِ قَلْبٌ/ma bihi kalbün” “hastanın hiçbir şeyi yok”¹⁷⁸, “أَلْقَلْبُ الْحَوْلُ/el-kullebü’l-huvvilü” “emirlerin devrilmesi, ters çevrilmesi, işlerin çevrilmesi, değişmesi, dönüşmesi, el değiştirmesi”¹⁷⁹, “رَجُلٌ قَلْبٌ حَوْلٌ/aşırı değişken ve çok düzenbaz olan adam”¹⁸⁰, “تَقْلِبُ الْيَدِ/teklîbü’l-yed”¹⁸¹ “ellerini ovuşturmak, pişmanlığın ifade edilmesi”¹⁸² anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi kalp kelimesinin türevlerinde “dönmek, öz ve anlamak” olmak üzere temel üç anlam etrafında manalar verilmiştir.

Kronolojik olarak kelimeyi incelediğimizde Mukâtil b. Süleyman’da (öl.150/767) yer almayan bu kelimenin, ilk olarak Halil b. Ahmed’in (öl.175/791) sözlüğünde kullanıldığı görülmektedir. Kalp kavramının ilk anlamını “ana atardamar ile gönle bağlanan bir organ” olarak veren yazar, daha sonra kelimenin fiil olarak anlamlarının “değişmek, bir halden başka bir hale geçmek, dönüşmek, çevirmek, döndürmek” olduğunu söyler.¹⁸³ İbn Kuteybe (öl.276/889), İbn

¹⁷⁰ Zebîdî, *Tâc ’ul-Ârus*, 4/75.

¹⁷¹ et-Tevbe 9/48; el-En’âm 6/110; İsfahânî, *Müfredât*, 863.

¹⁷² İbn Manzûr, *Lisânü ’l- ‘Arab*, 3715; Zebîdî, *Tâc ’ul-Ârus*, 4/75.

¹⁷³ Zebîdî, *Tâc ’ul-Ârus*, 4/75-76.

¹⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü ’l- ‘Arab*, 3713-3715.

¹⁷⁵ Halil b. Ahmed, *Kitabü ’l-Ayn*, 3/421; el-Ezherî, *Tehzîbü ’l-luğa’*, 9/ 174; İbn Manzûr, *Lisânü ’l- ‘Arab*, 3713; Zebîdî, *Tâc ’ul-Ârus*, 4/ 68-79.

¹⁷⁶ Zebîdî, *Tâc ’ul-Ârus*, 4/77.

¹⁷⁷ Halil b. Ahmed, *Kitabü ’l-Ayn*, 3/421; el-Ezherî, *Tehzîbü ’l-luğa’*, 9/176.

¹⁷⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 862-864.

¹⁷⁹ Halil b. Ahmed, *Kitabü ’l-Ayn*, 3/421; el-Ezherî, *Tehzîbü ’l-luğa’*, 9/ 172-176; İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyisi ’l-Luğa*, 5/17-18.

¹⁸⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 864.

¹⁸¹ el-Kehf 18/42.

¹⁸² İsfahânî, *Müfredât*, 863.

¹⁸³ Halil b. Ahmed, *Kitabü ’l-Ayn*, 3/421.

Düreyd (öl.321/933) ve Sicistânîde de (öl.330/941) bulunmayan kelime, el-Ezherî de(öl.370/980) geniş bir şekilde yer almıştır. el-Ezherî “kalp” kelimesine Halil b. Ahmed gibi “atardamar ile gönle bağlanan organ” anlamını verir. Daha sonra Ferra’yı delil getirerek “akıl” anlamını verir ve Kâf 50/37. ayette de bu manada kullanıldığını söyler. Ayrıca Araplar arasında da “kalbin” “akıl” anlamında kullanılmasının caiz olduğuna yönelik örnekler gösterir. “Aklın nereye gitti” anlamında “eyne zehebe kalbük/أَيْنَ ذَهَبَ قَلْبُكَ” ve “Aklın senin yanında değil” anlamında “مَا قَلْبُكَ/ma kalbüke” kullanımları bulunduğunu söyler. Akıl anlamına geldiği gibi “anlayış” anlamına ve “itibar” anlamlarına da kullanıldığını ifade eden el-Ezherî, Hz. Musa ve Hz. Şuayb arasında geçen hadiseyi delil getirerek kalp kelimesinin, “değişim, dönüşüm” anlamına da geldiğini söyler.¹⁸⁴

İbn-i Fâris (öl.395/1004) kelimenin önce aslî harflerinin “ق-ل-ب” olduğunu söyler. Daha sonra bu kelimenin iki manaya geldiğini ifade ederek her bir anlam için örnekler verir. Birinci anlam “bir şeyin özü ve şerefi”dir. İnsanın “özünü” temsil ettiği için bu organa “kalp” denilmiştir. Daha öncekiler organ olan kalbe değişim sebebi ile bu anlamın verildiğini söylerken İbn-i Fâris, onlardan farklı bir yorumda bulunur. İkinci anlam ise “bir şeyin bir yönden diğer bir yöne çevrilmesidir.”¹⁸⁵ Cevherî de de (öl.400/1009’dan önce) bu kelime yer almamıştır. Herrevî (öl.401/1011) ise kelimeyi sözlük bilgisi açısından izah etmez. Onun eseri ayet ve hadislerdeki garip kelimeleri izah etmek üzere hazırlandığı için bazı ayetlerde geçen “kalp” kelimesine ve türevlerine; “çevrilmenin çok olması,¹⁸⁶ pişman olmak,¹⁸⁷ sarsılma, kuvvetle titreme,¹⁸⁸ güvenilir bir şekilde bir beldeden diğer bir beldeye gitmek, dolaşmak,¹⁸⁹ ayrılma, uzaklaşma, değişkenlik,¹⁹⁰ akıl¹⁹¹ gibi anlamlar verirken, hadis metinlerinde geçen “kalp” ve türevlerine ise; “gönülünden bir öz,¹⁹² öz,¹⁹³ basiret, zekilik, doğru karar alma, hikmet, bilinç, şuur, yerinde

¹⁸⁴ el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/ 172-176.

¹⁸⁵ İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luğa*, 5/17-18.

¹⁸⁶ el-Kehf 18/18.

¹⁸⁷ el-Kehf 18/42.

¹⁸⁸ en-Nur 24/37.

¹⁸⁹ el-Mü’min 40/4.

¹⁹⁰ Muhammed 47/19.

¹⁹¹ Kâf 50/37.

¹⁹² “أَتَأْتِكُمْ أَهْلُ الْيَمِينِ هُمْ أَرَقُّ قُلُوبًاوَالَّذِينَ أَقْنَدَهُ”

¹⁹³ “أَنْ يَحْيَىٰ بِنْ زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ الْجَوَادِ وَقُلُوبَ الشَّجَرِ” yani ağacın özünü.

karar alma, akıl, düşünüp taşınıp doğruyu bulma, saf temiz bir emek,¹⁹⁴ çok fazla hal değiştirmek,¹⁹⁵ rengin değişmesi¹⁹⁶ gibi diğerleri ile benzer anlamlar vermektedir.¹⁹⁷

Dâmegâni (öl.478/1085) kelimenin, “akıl,¹⁹⁸ görüş¹⁹⁹ ve göğüsteki görme özelliği²⁰⁰” olmak üzere üç anlama geldiğini yine ayetleri örnek vererek izah eder.²⁰¹ İsfahânî (öl.502/1109) kelimeye; “bir şekilden başka bir şekle çevrilme, döndürülme²⁰² anlamlarını vermektedir. İnsanın kalbi de aşırı değişkenliğinden dolayı bu ismi almıştır. Ayrıca kalbin özellikleri olarak bilinen “ruh,²⁰³ ilim, anlayış,²⁰⁴ şecaat,²⁰⁵ iffet²⁰⁶ gibi özelliklerin de kalp olarak kullanıldığını ayetlerden verdiği örneklerle izah etmektedir. ²⁰⁷ İsfahâni ile aynı dönemde yaşamış olan Zemahşeri de (öl.538/1144) kelimeye “ters dönme, çevrilme, yüz üstü yere kapanma, dönme zamanı” gibi benzer anlamlar vermiştir.²⁰⁸

İbn Manzûr da (öl. 711/1311) kelimenin temel anlamının “çevrilmek, dönmek, ters çevrilme, bir halden başka bir hale dönüşme” olduğunu söyler.²⁰⁹ Cürcânî (öl.816/1413) kalbin iki anlamı olduğunu düşünür. Birinci anlamı, “göğüsün sol tarafındaki konik et parçası”, ikinci anlamı ise “rabbani ve ruhani olan kalp ile bağlantısı bulunan latif bir cisim” olduğudur. Kur’an ve Sünnette ifade edilen kalbin ikinci anlamdaki kalp olduğunu düşünür. Kalp sözü ile bazen “akıl, ruh ve nefis”in kastedildiğini söyler.²¹⁰ Cürcânî verdiği ikinci anlam ile kelimeye farklı bir boyut kazandırır. Fîrûzâbâdi (öl.816/1413) “kalp” kelimesi ile “akıl ve gönül/fuad” anlamlarının kastedildiğini söylemekle birlikte, fuad ile kalp kelimelerinin arasında fark olduğunu ifade eder. Ona göre Kur’an-ı Kerim’de geçen “kalp” kelimesinin “akıl,²¹¹ görüş-tedbir²¹² ve

¹⁹⁴ “كَانَ عَلَىٰ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قُرَيْشًا قَلْبًا” Hz. Ali’nin Kureyşin kalbi olması, onun zeki, hikmet, şuur, akıl sahibi olması anlamına gelmektedir.

¹⁹⁵ “وَكَانَ يُقَلِّبُ عَلَىٰ فِرَاشِهِ” “yatağın üzerinde çok fazla dönüyordu”. Hz. Muaviye’nin ölümüne sebep olan hastalığı anlatılırken kullanılıyor.

¹⁹⁶ “قَالَ شُعَيْبٌ لِّمُوسَىٰ لَكَ مِنْ غَنَمِي مَجَازٌ بِهِ قَالِبٌ لَّوْنٌ” “Şuayb Musa’ya (as) senin için renkleri değişik koyunlar getirdim, dedi. Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 4/72.

¹⁹⁷ Herevî, *Garîbeyn*, 1573-1575.

¹⁹⁸ Kâf 50/37; el-En’âm 6/25; et-Tevbe 9/87.

¹⁹⁹ el-Haşr 59/14.

²⁰⁰ el-Hac 22/46.

²⁰¹ Dâmegâni, *Kâmusu’l-Kur’an*, 388-389; Dâmegâni, *el-Vücûh ven ’n-nezâir*, 385.

²⁰² el-Ankebût 29/21; el-Ahzâb 33/66.

²⁰³ El-Ahzâb 33/10; el-Hac 22/46.

²⁰⁴ Kâf 50/37.

²⁰⁵ el-Enfâl 8/10

²⁰⁶ el-Ahzâb 33/53.

²⁰⁷ İsfahâni, *Müfredât*, 862-864.

²⁰⁸ Zemahşeri, *Esâsü’l-belâğa*, 94-96.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, 3713-3715.

²¹⁰ Cürcânî, *Ta’rîfât*, 182.

²¹¹ Kâf 50/37.

²¹² el-Haşr 59/14.

hakiki kalp-sadr²¹³” olmak üzere üç anlamı bulunmaktadır. Hakiki kalp ise kendi arasında yedi farklı anlam içermektedir. Bunlar; “kafirin kalbi,²¹⁴ münafığın kalbi,²¹⁵ isyankârın kalbi,²¹⁶ havas-özel kulların kalbi,²¹⁷ sevenlerin kalbi,²¹⁸ korkanların kalbi,²¹⁹ ariflerin kalbi²²⁰”dır.²²¹

Tarihi seyir içerisinde incelediğimizde “kalp” kelimesinin ilk dönemden itibaren benzer anlamlar ifade ettiği görülmektedir. Kalp kelimesinin anlamlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Çevirmek, dönmek, dolaşmak, bir halden başka bir hale geçmek.

Kalp kelimesinin en yaygın anlamının çevirmek ve dönmek olduğu görülüyor. Üstte olanı alt tarafa çevirme ya da içtekini dışa çevirmek, çevirme zamanı geldiğinde ekmeği çevirmek, kalbe isabet eden bir hastalık sebebiyle (bu hastalığın sevda ile ilgili olduğu düşünülmekte) yatakta bir o yana bir bu yana dönmek²²², istediği gibi diyar diyar gezip dolaşmak, Allah’a dönmek yani ölmek gibi anlamlar verilmektedir.²²³ Hurma kızarıp olgunlaşınca da Araplar “kalp” kelimesini kullanmışlardır. Bunun sebebi hurmanın renginin bir halden başka bir hale döndüğünü ifade etmek olmalıdır. Ayrıca elbisenin yüzünü tersine çevirmek ve kuyuyu kazarken de toprağın altını üstüne getirmeye, toprağı çevirmeye de “kalp” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.²²⁴ Normal bir çevirmeden bahsederken “kalp” kelimesinin sülâsi fiil hali kullanılırken, çevirme ya da döndürme işleminin çok olduğunu ifade etmek için ise “tef’il” kalıbı kullanılmıştır.²²⁵ Muâviye’nin hastalığı esnasında yatağında kıvrınması “kalb” kelimesinin “te-fil” kalıbı olan “تَبَيَّلَ” fiili ile anlatılmıştır.²²⁶ Kalp kelimesi infî‘âl (انفعال) kalıbında kullanıldığı zaman da yine çevrilmek ve dönmek, değişmek anlamlarına gelmektedir.²²⁷

²¹³ el-Hac 22/46.

²¹⁴ en-Nahl 16/22.

²¹⁵ el-Bakara 2/10.

²¹⁶ ez-Zümer 39/22; el-Mutaffifin 83/14.

²¹⁷ Kâf 50/32.

²¹⁸ Kâf 50/37.

²¹⁹ el-Enfâl 8/2; el-Mü’minûn 23/60.

²²⁰ eş-Şuarâ 26/89.

²²¹ Fîrûzâbâdî, *Beşâ’ir*, 4/ 288-291.

²²² İbn Mânzur, *Lisânü’l-‘Arab*, 3713; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 2/95; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 4/68; İbn Esîr, *Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, en-Nihâye fî garîbi’l-‘hadîs ve’l-eşer* (Riyad: Dâru İbn Cevziyye, 1421/2000), 767.

²²³ İbn Mânzur, *Lisânü’l-‘Arab*, 3713; Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, 4/ 69.

²²⁴ İbn Mânzur, *Lisânü’l-‘Arab*, 3714; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 2/96.

²²⁵ İbn Mânzur, *Lisânü’l-‘Arab*, 3715.

²²⁶ İbn Mânzur, *Lisânü’l-‘Arab*, 3713.

²²⁷ Halil b. Ahmed, *Kitabü’l-Ayn*, 3/421; el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luğa*, 9/ 172-176; İbn Fâris, *Mu’cemü Mekâyîsi’l-Luğa*, 5/17-18; Herevî, *Garibeyn*, 1573-1575; İsfahânî, *Müfredât*, 862-864; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 94-96; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3713-3715.

2. Kan pompalayan organ.

Kalp iki damarla akciğere bağlanan bir organdır.²²⁸ “Kalp insanın sol yanında sol memenin altına konumlandırılmış, çam kozalağına şekline benzeye bir et parçasına verilen isimdir. Ruhun madeni ve kaynağı olarak bilinir.”²²⁹ İçinde karıncıkları ve kulakçıkları bulunur. İnsanın azalarını harekete geçiren organdır. Aynı zamanda ruhun hareketi de ondan başlar. Sürekli kendisine kan pompalanır. Tıp ilminin meşgul olduğu kalp budur. Buna “yürek” de denir.²³⁰ Kalbin sonradan kazandığı düşünceler, duygusal kazanımlar, davranışlar ve yeteneklerin hepsi onun halden hale geçerek değişimini sağlar. Böylece kalp bir halden başka bir hale dönüşmüş, çevrilmiş olur.²³¹ Bu yüzden bu organa kalp ismi verilmiştir.²³² Ayrıca insanın özü olduğu için bu organa kalp isminin verildiğini düşünenler de var.²³³

3. Ruhani kalp.

Gözle görülmeyen ruhani bir varlıktır ve maddi olan kalp ile iletişim halindedir. Anlayan, arif ve âlim olan kalp budur.²³⁴ Bazıları kalbi, “rabbanî ve ruhani kalp ile bağlantısı olan latif bir cisim” olarak tanımlarken,²³⁵ bazıları ise “hakiki kalp” olarak tanımlamıştır.²³⁶ Ruhani kalbin özellikleri; ruh, ilim, şecaat, iffet, anlayış, akıl, hikmet, zekâ, düşünüp taşınmak olduğu söylenmektedir.²³⁷ Nitekim İbn Sinâ (öl. 428/1037) da kalbi, nefsin güçlerinin odak noktası olarak görmüş ve bu güçlerin vücutta ortaya çıkmasının kalp vasıtasıyla gerçekleştiğini düşünmüştür.²³⁸

4. Şerefli ve soylu kişi.

Kalp kelimesi “kavminin içinde şerefli ve soylu olan kişi” anlamına da gelmektedir. Asaletin, toplumun merkezinde yer alan kişilere ait olduğu düşünüldüğü için bu kimseler “kalp”

²²⁸İbn Mânzur, *Lisânü'l-‘Arab*, 3714.

²²⁹ Gazzâlî, *İhyâ'ü 'Ulûmi'd-Dîn*, 3/877.

²³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/210-211.

²³¹ Menderes Bilgili-Ömer Yavuz, “Kur'an'da Geçen Kalp Kavramının Anlaşılmasında İzole Sistemin Önemi”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2012), 225.

²³² Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, 3/421; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 9/ 173-174; Cürcânî, *Ta'rîfât*, 182; Zebîdî, *Tâc'ul-Ârus*, 4/70.

²³³ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luğa*, 5/17.

²³⁴ Gazzâlî, *İhya*, 3/877.

²³⁵ Cürcânî, *Ta'rîfât*, 182.

²³⁶ Fîrûzâbâdî, *Beşâ'ir*, 4/ 289.

²³⁷ Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 9/ 172-173, 176; Herevî, *Garîbeyn*, 1573-1575; Dâmegânî, *Kâmusu'l-Kur'an*, 388-389; Dâmegânî, *el-Vücûh ven'n-nezâir*, 385; İsfahânî, *Müfredât*, 863; Fîrûzâbâdî, *Beşâ'ir*, 4/ 288-291; Ferra', *Me'âni'l-Kur'an*, 3/80.

²³⁸ Hüseyin Gazi Topdemir, *İbn Sinâ, Doğu'nun Sönmeyen Yıldızı* (İstanbul: Say yay., 2009), 390; Ali Durusoy, *İbn Sinâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2012), 106.

kelimesi ile anılmıştır.²³⁹ Kalp kelimesi temel olarak; ‘değişmek (tekallüb)’ ve ‘öz (lubb)’ olmak üzere iki farklı manaya gelmektedir. Görünüş olarak birbirinden çok farklı gibi anlaşılan bu iki anlam aslında birbirini sebep ve sonuç olarak tamamlayan kavramlardır. Hurmanın özü olan çekirdek (kalb) hurmanın içindeki kimyasal olayları, onun büyüyüp gelişmesini oluşturduğu gibi, Arabın kalb olarak nitelendirdiği kişi de hürler sınıfından olması sebebiyle, aklını ve dilini özgürce kullanabilmesi sayesinde kendisini ve çevresini çekip çevirebilmekte; olaylara, insanlara ve tarihe müdâhale ederek hem kendisini hem de toplumu değiştirip dönüştürebilmektedir. Aslında kalbin fiil kökleri olan ‘değişmek ve değiştirmek, dönüştürmek’ ancak merkezde duran, öz ve lubb sayesinde, diyebiliriz.²⁴⁰

Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde çok geçmesi sebebiyle kalp kavramının geniş bir şekilde incelendiği görülmektedir. Kalp üzerine yazılan müstakil eserler de bulunmaktadır.²⁴¹ Ayrıca “kalp” Kelam, Tasavvuf ve Hadis ilimlerinde de ele alınan konulardandır. Kelam ilminde “akıl yürütme ve çıkarım” kalbin hareketi olarak görülmüş, bilginin yerinin kalp olduğu düşünülmüştür.²⁴² Hadis ilminde ise “kalp” bir kavram olarak ele alınmış ve hadisin senedindeki bir veya birden fazla ravinin isim ya da neseplerinin değiştirilerek veya metnindeki bazı kelime ve ibarelerin değiştirilmesi ya da takdim ve tehir yapılarak rivayet edilen hadise, ism-i meful kalıbında “maklûb hadis” denilmiştir.²⁴³ Tasavvufî açıdan incelendiğinde kalp, kişinin mahiyeti, özü, cevheri; madde ile mananın cem olduğu, birleştiği yer, akıl, ruh, ilahi latife gibi birçok anlamları ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır.²⁴⁴

1.8. Kalp ile Anlam Bağlantısı Olan Kelimeler

1.8.1. Basîret

Basîret “ب-ص-ر” ‘kökünden türetilmiştir ve aklın tezahürü olarak kabul edilen kabiliyetlerden biridir. Basar, ‘göz veya görme kuvveti; basiret بصيرة ise kalbin anlamayı sağlayan

²³⁹ İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luga*, 5/17; Herevî, *Ğarîbeyn*, 1574; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 2/ 95; Zebîdî, *Tâc’ul-Ârus*, 4/72.

²⁴⁰ İbn Fâris, *Mu‘cemü Mekâyîsi’l-Luga*, 5/17; Herevî, *Ğarîbeyn*, 1574; Fatma Çalık, “Semantik Analiz Denemesi: Kur’an’da ‘Kalp’ Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 174-175.

²⁴¹ Bunların en önemlileri; Hakîm-i Tirmizî’nin (285/898) “*Beyânu’l-Fark beyne’s-Sadr ve’l-Kalb ve’l-Fuâd ve’l-Lubb*”, Ebu Tâlib el-Mekki’nin (386/1006) “*Kûtü’l-Kulûb*”, Gazzâlî’nin (505/1111) “*Mükâşefetü’l-Kulûb*”, İbn-i Teymiyye’nin (728/1328) “*Tuhfetü’l-İrâkiyye fî A’mali’l-Kalbiyye*”, Muhammed Ali el-Cûzû’nün “*Meḥḥumu’l-Akl ve’l-Kalb fî’l-Kur’ân ve’s-Sünne*”, Âdem Ergül’ün “*Kur’an ve Sünnet’te Kalbî Hayat*” ve Abdülbaki Güneş’in “*Kur’an’da Kalp Kavramının Semantik Analizi*”, kitaplarıdır.

²⁴² Muammer Esen, “İman Kavramı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/1 (2008), 83.

²⁴³ Mustafa Ertürk, “Maklûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/ 447.

²⁴⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 144.

kuvveti, “kan lekesi, akıl, fetânet ve ibret” anlamlarına gelmektedir.²⁴⁵ Kaf 50/22. **فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ** ayetinde geçen “بَصَرَ” kelimesi “görüş kesinliği” olarak anlaşılmıştır.²⁴⁶ Elmalılı Hamdi Yazar, Enam 6/104. **فَدَجَاءَكُمْ بِصَائِرٍ مِنْ رَبِّكُمْ** ayetinde geçen “بَصَائِرُ” kelimesini “kalbin görmesi” olarak yorumlar. Basar ile basiret arasında fark olduğunu söyler. Ona göre gözün görmesi basar, kalbin görmesi de basirettir.²⁴⁷ Bazı alimler kalbi göze benzetmişlerdir. Kalpteki akıl melekesinin, gözdeki görme kuvvetine denk olduğunu söylerler.²⁴⁸ Ayrıca Hac 22/46. ayette geçen **“وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ”** “fakat kalpler kör olur” ifadesi “kalp” kelimesinin anlamının da görmek ile alakalı olduğunu göstermektedir.²⁴⁹

1.8.2. Fehm

‘Fehm’ “فهم” idrâk etme, kalp ile anlama, bilmek, akletmek, hissedilen duyguların anlamlandırıldığı insana ait özel bir durum gibi anlamlara gelir.²⁵⁰

Enbiya suresi 21/79 **فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمًا وَكَلَّأْنَا خُصْمًا وَعَلَّمْنَا** ayette “فَهَّمْنَاهَا” olarak geçen “fehm” kelimesi “biz ona kavratmış” şeklinde “kavramak, anlamak, akletmek, idrak etmek” anlamlarında kullanılmıştır. Hz. Süleyman’a söz konusu hükmün kavratılması, Yüce Allah’ın ona verdiği özel kavrama yeteneği olacağı gibi kalbine vahyettiği idrak kabiliyeti de olabilir.²⁵¹ Ayrıca “fehm” kavramını Arapların akıl olarak da adlandırdığı görülmektedir. Bunun sebebi kişinin anladığı şeyleri akıl sayesinde kaydetmesi ve raptetmesidir. Nitekim devenin iple sınıksız bağlanması, tutulmasına **“عَقْلُ الْبَعِيرِ بِالْعَقَالِ”** denilerek “akıl” kelimesi kullanılmaktadır.²⁵² Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadislerinde **“كَانَ عَلِيٌّ قُرَيْشًا قَلْبًا”** ‘Ali (k.v.), Kureys’in kalbidir.’ Sözü ile onun asaletini, ‘kalb’ sıfatıyla nitelendirmiştir. İbnü’l-Esîr de bu hadiste geçen kalb lafzının ‘fehâmet’ ve ‘fetânet’ anlamlarına geldiğini belirtmiş ve Kaf suresi 50/37. **“إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ”** “*Muhakki akli olan kimse için bu anlatılanlarda öğüt vardır*” ayetini delil getirerek “kalp” kelimesinin akıl anlamına kullanıldığını söylemiştir.²⁵³ Ferrâ da aynı ayeti delil getirerek ‘kalp’ kelimesine “akıl” anlamı veren kişilerdendir. Nitekim Araplar “kalbin nerede, kalbin

²⁴⁵ İsfahâni, *Müfredât*, 146-147; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 290-293.

²⁴⁶ İsfahâni, *Müfredât*, 146.

²⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/2018.

²⁴⁸ Ebû Talîb el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb, Kalplerin Azığı*, çev. Yakup Çiçek- Dilaver Selvi (İstanbul: Sistem Matbaa, 2003), 487.

²⁴⁹ Dâmeğâni, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 388.

²⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 3481.

²⁵¹ İsfahâni, *Müfredat*, 808.

²⁵² İsfahâni, *Müfredat*, 716; Hüseyin Aydın, *Muhâsibî'nin Tasavvuf Felsefesi* (Ankara: Pars Matbaacılık, 1976), 69.

²⁵³ İbn Esir, *en-Nihaye*, 766; Dâmeğâni, *Kâmûsu'l-Kur'ân*, 388.

nereye gitti” diyerek aslında “aklın nerede, aklın nereye gitti”, manalarını kastetmiş, kalbi, akıl anlamında kullanılmışlardır.”²⁵⁴ Elmalı Hamdi Yazar da akıllı kalbin ruhu olarak tanımlar.²⁵⁵

Bu bilgilerden yola çıkarak akıl etmek, idrak ve anlayış gibi anlamlara gelen fehmi kavramının kalp kavramının işlevlerinden biri olan idrak ve akıl ile benzer anlamlar içerdiği görülmektedir.

1.8.3. Lübb

Sözlükte ‘lübb’, ‘bir nesnenin özü, kalbi, cevheri, halisi, lekesizi, temiz, saf akıl, her türlü şüpheden arınmış’ anlamlarında kullanılmaktadır.²⁵⁶ Nurlanmış saf akıl anlamında da kullanılmıştır.²⁵⁷ Ayrıca sebat etti, yerleşti anlamı da verilmektedir. Ferrâ (ö. 207/822), kocasını seven bir kadının sevgisinde kararlı olduğunu ve sevgisinden asla vazgeçmeyeceğini anlatmak için “مَرَأَةٌ لَّبَّةٌ” kelimesini kullanır. Lebbeyk kelimesi de aynı kökten gelmektedir ve “ben senin itaatin üzerine sabitim” yani sana devamlı ibadet edeceğim, anlamını taşımaktadır.²⁵⁸

Lübb kelimesinin Kur’an’da “elbab” şeklinde çoğul olarak kullanıldığı görülmektedir ve anlam olarak da “akıl” manası verilmektedir.²⁵⁹ “Lübb” kelimesinin çoğul olarak kullanılması, kabiliyetler anlamına gelir ki, bu da “kalp” demektir. Çünkü kalp insanın akıl vs. gibi tüm kabiliyetlerine verilen isimdir. Kur’an’da zihni fonksiyonların yeri ve merkezi kalptir. Aynı zamanda anlamayı sağlayan kısım “lübb” olarak tanımlanır.²⁶⁰ İbn Esir, kalp kelimesini “lübb” ile tanımlayanlar arasındadır.²⁶¹ Nitekim Araplar, her şeyin bir “özü, lübbü” olduğunu ifade etmişler ve bu “lübbe” de “kalp” ismini vermişlerdir.²⁶²

İbn Âşûr, (1879-1973) lübb kelimesini, bir şeyin özü ve kalbi olarak tanımlar ve aklın insandaki en faydalı şey olması sebebiyle ayetlerde geçen “lübb” kelimesinin akıl olarak yorumlandığını söyler.²⁶³ Râzî de lübb kelimesinin asıl manasından yola çıkarak, onun “her kabuğun içindeki öze inebilen ve sözün zahirinden, onun gerçek manasına ulaşabilen akıl”

²⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 3714.

²⁵⁵ Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/211.

²⁵⁶ İsfahânî, *Müfredat*, 948; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 3979.

²⁵⁷ Cürcani, *Ta'rifat*, 160.

²⁵⁸ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, 5/199.

²⁵⁹ el-Bakara 2/179, 197, 269; Âl-i İmrân 3/190; el-Mâide 5/100; Yûsuf 12/111; er-Ra'd 13/19; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl* (Riyad: Dâr Tayyibe, 1989), 2/11; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/12-13.

²⁶⁰ Aydın, *Muhâsibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 47; İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsân*, 131.

²⁶¹ İbn Esir, *en-Nihaye*, 766.

²⁶² İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 3714.

²⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 3/ 64.

olduğunu düşünür.²⁶⁴ İbn Kesîr (öl. 774/1373) ise onun, “söylenen sözün ve vaazın anlamını idrak eden zeki, kâmil bir akıl” olduğunu belirtir.²⁶⁵ Kalp kavramının sahip olduğu öz anlamı ile lübb kelimesinin sahip olduğu öz anlamı arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Kalp, olumlu ya da olumsuz her iki tarafa da yönelme eylemine sahip iken, lübb sahipleri, sadece değerli eylemler ortaya koymaktadırlar. Bu yüzden kalbin, olumsuz niteliklerden arınmış, kirden, tozdan, pastan kurtulmuş saf ve temiz özüne ‘lübb’ denilmektedir.²⁶⁶ Yani “lübb” kavramı kalbin en önemli işlevi olan idrak ve anlayışın imanla aydınlanmış halidir.²⁶⁷ Yani kalbin özü “lübb”dür.

1.8.4. Fuad

Fuad “فُؤَادٌ” kelimesi فَؤَادٌ, fiilinden türemiştir. Çoğulu “أَفِيدَةٌ”dür.²⁶⁸ Fiilin sözlük anlamı incelendiğinde “ekmeği sıcak küldde pişirmek, eti ateşte kızartmak veya kızartmak için ateş yakmak” gibi anlamlar verildiği görülür.²⁶⁹ İsfahani “fuad” kelimesinin kalp anlamına geldiğini fakat “yanma ve tutuşma” anlamı içerdiği için “fuad” denildiğini söyler.²⁷⁰ Zebidi sözlüğünde kalp kelimesini izah ederken “fuad” kelimesini kullanır.²⁷¹ İbn Esir de kalp kelimesini açıklarken “fuadın kalbin özel bir kullanım şekli” olduğunu söyler.²⁷² Ezherî (öl. 370/980), bazı Arapların kalp ile fuâd kelimelerini aynı anlamda kullandıklarını fakat kendisinin “fuad”ın “kalbin ortasında siyah bir alaka olduğunu ve kalbin fuâddan ayrı bir anlam içerdiğini düşünür.²⁷³ Âsım Efendi ise, ‘kalb ve fuâdın bir olduklarını, ona tekallübü “تَقَلُّبٌ” “değişme, dönme” itibariyle kalb, tefe’üd “تَفْعُودٌ” ve tevakkud “تَوَقُّدٌ” “yanma ve tutuşma” itibariyle fuâd isminin verildiğini’ söyleyerek iki kelime arasındaki farkı izah etmiş olur.²⁷⁴

Kasas suresi 28/10.ayette “وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا” “Musa (a.s.)’ın annesinin gönlü bomboştu” şeklinde “فُؤَادٌ” kelimesi kullanılmaktadır. “فارغا” kelimesinin anlamı “meşgul olmanın zıttıdır, boş oldu” demektir.²⁷⁵ Âyette “gönüllerin bomboş kılmasıyla” kastedilen anlam, sahip olduğu korku sebebiyle kalplerinde sabır ve istikrarın yok olmasıdır. Korku sebebiyle sanki

²⁶⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 19/40.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 2/472.

²⁶⁶ İsfahânî, *Müfredat*, 949.

²⁶⁷ Âdem Ergül, *Kur’ân ve Sünnet’te Kalbî Hayat* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2000), 114.

²⁶⁸ Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şihâhu’l-‘Arabiyye*, 2/517.

²⁶⁹ Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 2/ 3; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 3332.

²⁷⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 809.

²⁷¹ Zebidi, *Tacu’l-Arus*, 4/68.

²⁷² İbn Esir, *en-Nihaye*, 766.

²⁷³ Ezherî, *Tehzibü’l-Lüğa*, 9/ 173-174.

²⁷⁴ Âsım Efendi, *Qāmüsü’l-muhîr*, 616-117.

²⁷⁵ İsfahânî, *Müfredât*, 790.

kalbinden ayrılmış gibi olmuştur.²⁷⁶ Hz. Musa'nın annesi oğlunun Firavun'un eline geçtiğini duyunca kendisini bir korku ve telaş kaplamış ve sağlıklı düşünüp mukayese yapamaz hale gelmiştir. Bu durum ise ayette “*gönlünün bomboş olması*” ile ifade edilmiştir.²⁷⁷ Ya da annenin oğlunun üzüntüsünden başka hiçbir düşüncenin kalbinde bulunmaması anlamına gelir ki bu da diğer düşüncelerden “fariğ” di, boştu anlamındadır.²⁷⁸ Mukatil ise annenin çocuğunun boğulmasından korkması şeklinde yorum yapar.²⁷⁹

Aynı ayetin devamında “لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا” “*Eğer kalbini pekiştirmemiş olsaydık*” buyrulur. “قَلْبِهَا” kalp kelimesinin de geçtiği görülmektedir. İki kelimenin aynı ayette kullanılması her ne kadar aynı manaya gelseler de aralarında bir anlam farkının olabileceğini de göstermektedir. Fuad kelimesinin anlamından yola çıkarak “seven, isteyen, arzulayan, acı çeken, yanan kalb” in ‘fu’âd’ olarak isimlendirilebileceği söylenebilir. Kalbin içinde yer alan fuâd, “kızarmak ve olgunlaşmak” anlamına dayanarak, değişken olan kalbin, yanması ve olgunlaşması sonucu sükûnete eren kısımdır. Demirin ateşte ısıtılması sonucu sert ve sağlam bir çeliğe dönüşmesi gibi; kişinin de yaşadığı sıkıntılar, zorluklar ve imtahanlar neticesinde, pes etmeyerek, imanının kendisine sağladığı dayanma gücü ve kuvvetiyle olaylar karşısında yılmadan devam etmesi, böylece iman ateşiyle yanarak daha da sabitleşip, sakinleşen, huzura eren bir kalbin durumunu ifade eden kısımdır.²⁸⁰ Fuad, kalbin “sevgiden, aşktan yanan” kısmını ifade ederken, kalp, “değişen, halden hale geçen” yönünü ifade etmektedir. Kalp her şeyin özü anlamına gelirken; fuad, sevgi ile alakalı olan kısımdır.²⁸¹ Fîrûzâbâdi (öl.816/1413) “kalp” kelimesi ile “akıl ve gönül/fuad” anlamlarının kastedildiğini söylemekle birlikte, fuad ile kalp kelimelerinin arasında fark olduğunu ifade eder. “أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمِينِ أَرْقَ قُلُوبًا وَاللَّيْنِ أَفْنَدَةً” hadisini delil göstererek fuad kelimesinin “leyn-yumuşaklık” ile vasıflandığını, kalp kelimesinin ise “rıfk-şefkat” ile nitelendirildiğini söyler.²⁸²

²⁷⁶ İsafehani, Müfredât, 790.

²⁷⁷ İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 14/297.

²⁷⁸ Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 18/170.

²⁷⁹ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, (Beyrut: Müessesetü'l-Tarihi'l-Arabiyye, 1423/2002), 3/337.

²⁸⁰ Elif Okur, “Kur’ân-ı Kerîm’de Düşünme Vasıtaları Olarak Kalp, Fuâd, Lübb Kavramlarının Filolojik Tahlili”, *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 10 (Haziran 2020), 119.

²⁸¹ Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 9/ 172-176.

²⁸² Fîrûzâbâdi, *Beşâ'ir*, 4/ 288-291.

Kur'an-ı Kerim'de fuâd kelimesin; sorumlu tutulan,²⁸³ yalanlamayan,²⁸⁴ meyleden,²⁸⁵ ters çevrilen,²⁸⁶ yürekleri saran ateş,²⁸⁷ bomboş kalma,²⁸⁸ gibi özelliklerle nitelendirildiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de on altı yerde geçen “fuad” kelimesine genelde kalp ve gönül anlamları verilmiştir.²⁸⁹ Fakat “fuad” salt bir kalp ve gönülden biraz daha farklıdır. Daha öncede ifade edildiği gibi yaşadığı imtihanlar sonucu nazar ve idrak için hazır hale gelen kalbe verilen isimdir. Kur'an-ı Kerim'de beş ayette²⁹⁰ fuâd kelimesinin çoğulu olan ef'ide kelimesi “nimet” olarak nitelenmiştir ve ayetlerin tamamında ef'ide, sem' ve ebsâr kelimeleriyle birlikte zikredilmektedir. Sem “سمع” ve ebsâr “ابصار” kelimelerinin her ikisi duyu anlamında kullanılmıştır. Organ olan kulağın “أذن” işitmesine sem' ve gözün “عين” görmesine de basar, çoğulu ebsar denilmektedir. Bunlara atıf yapıldığı için “fuad” kelimesine de bir organ değil de “kalbin hissetmesi” ya da “idrak” etmesi denilebilir.²⁹¹ Bu açıdan düşünüldüğünde fuâd kelimesine “duyular yoluyla doğrudan ortaya çıkan idrak” anlamını vermek yerinde olacaktır.²⁹² Yani kalp organının adı, fuad ise bu organın idrak etme duyusudur.

Nitekim İbrâhîm sûresi'nin 14/ 37. ayetindeki “أَفِيْدَةٌ مِنَ النَّاسِ” “fuad” kelimesini Ferrâ (ö. 207/822) “erade/ارد” fiili ile açıklayarak istemek anlamını vermiştir.²⁹³ Bu da “fuad” kelimesinin kalbin bir fonksiyonu olan düşünmek, irade etmek anlamlarına da gelebileceğini göstermektedir. Razi de “fuad”ı kalbin görmesi, idrak etmesi, yani kalbin algılaması olarak izah eder. Ona göre, duyuyla elde edilen bilgiye sem' ve basar denilirken, akıl ile elde edilen bilgiye ise “fuad” denilmektedir. Razi, “fuad”ın kalp anlamına geldiğini söyler.²⁹⁴ Zemahşeri de Ebu Ubeyde'den rivayet ederek “fuad” kelimesine “akıl” anlamını verenlerdendir.²⁹⁵

²⁸³ el-İsrâ 17/36.

²⁸⁴ en-Necm 53/11.

²⁸⁵ İbrâhîm 14/37.

²⁸⁶ el-En'âm 6/110.

²⁸⁷ el-Hümeze 104/7.

²⁸⁸ İbrâhîm 14/43.

²⁸⁹ Taberi, *Câmi 'u l-beyân*, 14/315; Mukâtil, *et-Tefsîrü l-kebîr*, 2/480.

²⁹⁰ en-Nahl 16/78; el-Mü'minûn 23/78; es-Secde 32/9; el-Ahkâf 46/26; el-Mülk 67/23.

²⁹¹ Hatice Avcı, “Kur'an'daki Fuâd Kelimesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar* (Aralık 2020), 355.

²⁹² Muhammed Şehrûr, *Lügavî Kur'an Okumaları*, çev. Mustafa Ünver (Samsun: Sidre yay., 2001), 94.

²⁹³ Ferra, *Me'âni l-Kur'an*, 2/78.

²⁹⁴ Râzî, *Mefâtîhu l-gayb*, 28/290, 20/ 211, 13/154.

²⁹⁵ Zemahşeri, *Keşşaf*, 555.

İKİNCİ BÖLÜM

SEKİNE, İTMİ'NAN VE KALP KELİMELERİNİN KUR'AN-I KERİM'DEKİ KULLANIMLARI

2.1. Sekine Kelimesinin Türevlerinin Kur'an-I Kerimdeki Kullanımları

Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim incelendiğinde “sekine” kelimesinin türevleri ile birlikte yirmi dokuz farklı şekilde, altmış dokuz ayette geçtiği görülmektedir. Bu ayetler fiil ve isim olarak iki ana başlık altında ele alınarak kısaca izah edilecektir.

2.1.1. Fiil Olarak Kullanımı

Kelime, yirmi ayette mazi, muzari, emir ve if'al kalıbında olmak üzere fiil formunda kullanılmıştır. Fiil formunda gelen sekine kelimesini anlamları açısından üç başlık altında incelemek mümkündür.

2.1.1.1. İkamet Etmek

Dokuz ayette “سكن” fiilinin mazi, ²⁹⁶“سَكَنَ-سَكَنْتُمْ” muzari ²⁹⁷“وَلْتَسْكُنَنَّكُمْ” emir ²⁹⁸“اسْكُونَا” ²⁹⁹ muzari formunun olumsuz kullanımı ³⁰⁰“لَا تُسْكُنْ” ³⁰¹ şeklinde gelmiş ve “yerleşme, yerleştirme, ikamet etme, barınma ve oturma” anlamlarında kullanılmıştır. ³⁰² İki ayet ise “ifa'l” kalıbında geçişli hale getirilmiş ³⁰³“أَسْكِنُوهُمْ” ³⁰⁴“أَسْكَنْتُ” ve yerleşme anlamından “yerleştirme” şekline dönüşmüştür. ³⁰⁵

²⁹⁶ İbrâhîm 14/45; et-Talâk 65/6.

²⁹⁷ el-En'âm 6/13.

²⁹⁸ İbrâhîm 14/14.

²⁹⁹ el-A'râf 7/61; el-İsrâ 17/19.

³⁰⁰ el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19.

³⁰¹ el-Kasas 28/58.

³⁰² Zebîdî, *Tâcu'l- Arûs*, 35/197-214.

³⁰³ et-Talâk 65/6.

³⁰⁴ İbrâhîm 14/37.

³⁰⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 504.

2.1.1.3. Durdurmak

Bir ayette “يُسْكِنُ”³²¹ “rüzgârın durdurulması” anlamında diğer ayette ise “أَسْكَنَاهُ”³²² olarak “سكن” fiilinin if’al kalıbında mazi fiile zamirin birleşmesi şeklinde gelmiş, “suyun yeryüzünde tutulması, durdurulması” anlamında kullanılmıştır.

“Huzur ve ikamet” anlamlarına gelen “seken” kelimesi aynı zamanda “hareketsizlik, sakinlik, durmak” anlamlarına da gelmekteydi. İki ayette de “سكن” kelimesi if’âl kalıbına girerek edilgen halde kullanılmış ve “durmak” anlamından “durdurmak” şekline dönüşmüştür. “أَسْكَنَ”³²³ Gök yüzünden inen suyun yeryüzünde durdurulması olarak mazi formda ifade edilmiş ve bu insanlar için bir nimet olarak görülmüştür.³²⁴ Diğer ayette ise رُزْغَارِ الْمَرْيُوتِ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ rüzgârın esmesinin durması “يُسْكِنُ/yüskinu” şeklinde muzari fiili ile ifade edilmiş ve rüzgârın durdurulması halinde gemilerin denizin üzerinde hareket edememesi bir ikaz şeklinde sunularak insanların nimetlere şükretmesi istenilmiştir.³²⁵

2.1.2. İsim Olarak Kullanımı

Altmış dokuz ayetin yirmi tanesi fiil formunda geriye kalan kırk dokuz tanesi ise isim formatında geçmiştir. Bu ayetler yedi başlık altında incelenecektir.

2.1.2.1. Ev

Sekine kelimesinin ismi mekân formunda kullanılması sonucu “مَسْكَنٌ” şeklinde karşımıza çıkan kelime Kur’an’ı Kerim’de tekil olarak “مَسْكَنِيهِمْ/meskenihim”³²⁶, çoğul formunda “مَسَاكِينُ/ mesâkiniküm”³²⁷ ve “مَسَاكِينُ/ mesâkin”³²⁸ aynı kelimeye zamir eklenerek “مَسَاكِينُهُ/ mesâkinim”³²⁹ şekillerinde kullanılmış ve “yurt, ev, oturlan, ikâmet edilen yer”³³⁰ anlamlarına gelmiştir. Ayrıca ismi meful kalıbında “مَسْكُونَةٌ/ meskûnetin”³³¹ olarak da “ev” anlamında

³²¹ Şurâ 42/33.

³²² el-Mü’minûn 23/18.

³²³ el-Mü’minûn 23/18; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 17/27.

³²⁴ eş-Şurâ 42/33; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/515-517.

³²⁵ Sebe’ 34/15.

³²⁶ el-Enbiyâ 21/13; en-Neml 27/18.

³²⁷ et-Tevebe 9/24; 72, İbrâhîm 14/45; es-Saf 61/12.

³²⁸ Tâhâ 20/128; el-Kasas 28/58; el-Ankebût 29/38; es-Secde 32/26; el-Ahkâf 46/25.

³²⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 504; Zemahşeri, *Esasü’l-Bülûğâ*, 1/46; Ezherî, *Garibü Fi Kur’an ve Hadis*, 1/911-912, İbn Cevzi, *Garibü’l-Hadis*, 1/490; İbn Esir, *Nihaye*, 2/386.

³³⁰ Nûr 24/29; el-Ahkâf 46/25.

kullanıldığı görülmektedir. Bir yere yerleşme sonucu hareketin kesilmesi, sükûnet söz konusu olduğu için, yerleşme, ikamet ve ev anlamları seken kelimesinin türevleri ile ifade edilmiştir.³³¹ Mesken kelimesi bir kişinin ya da ailenin devamlı oturmak için yerleştiği yer anlamında kullanılmıştır.³³² Kur'an'da yerleşme anlamında isim olarak on iki ayet bulunmaktadır.

Konu ile ilgili ayetler incelendiğinde mesken kelimesinin, نَذِمِرْ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا أَقْلَمَ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ³³³ helak olan Ad kavminin evlerinin kalıntısı,³³⁴ لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ³³⁵ helak edilenlerin yurtları,³³⁶ وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ³³⁷ Sebeliler'in çok güzel bahçelerle çevrili olan yaşam yerleri, hoşa giden evlerin kişiye Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevimli gelmesi,³³⁸ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا³³⁹ ödül şeklinde Allah'a inanan erkek ve kadınlara Adn cennetlerinde hoşa gidecek konutların verileceği³³⁷ şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

2.1.2.2. Yoksul

Yoksul manasına kullanılan miskin/المسكين kelimesi “seken” kelimesinin ismi faili formuna geçmiş halidir. “Hareketi az, fakirliğin kendisine yerleştiği kişi, zillet, zayıflık, fakirden daha aşağıda olan” anlamlarına gelir.³³⁸ Miskin aynı zamanda evi olmayan kimselerdir. Kişiye miskin denilmesinin sebebi hareket edemeyecek kadar güçsüz ve zelil olması sebebiyledir. Dinî bir terim olarak ise miskin “zekât, ganimet, sadaka, kefare vb. konularda hak sahibini veya yardımın yapılacağı yoksul kişi” anlamına gelir. Ayetlerde genelde bu anlamda kullanıldığı görülmektedir.³³⁹

³³¹ İsfahânî, *Müfredat*, 504.

³³² Zebîdî, *Tâcu'l- Arûs*, 35/197-214; Ezerî, *Kitâbü'l-Melâhin*, 193; Hamdi Döndüren, “Mesken”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/316-317.

³³³ el-Ahkâf 46/25.

³³⁴ Tâhâ 20/128; es-Secde 32/26.

³³⁵ Sebe' 34/15.

³³⁶ et-Tevbe 9/24.

³³⁷ et-Tevbe 9/72; es-Saf 61/12.

³³⁸ İsfahânî, *Müfredat*, 505; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arap*, 2057; Zebîdî, *Tâcu'l- Arûs*, 35/197-214; Âsım Efendi, *Kâmusü'l-muhîd*, 6/539.

³³⁹ Cengiz Kallek, “Miskin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/183-184.

Tekil olarak “مِسْكِين/ miskin” ve “مِسْكِينًا/ miskinen” şeklinde on bir ayette³⁴⁰ çoğul olarak ise “مَسَاكِين/ mesâkin ” olarak on iki ayette³⁴¹ geçmektedir. Ayetler incelendiğinde; اِحْسَانًا وَذِي maddî وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ miskinlerin gözetilmesi, الْمَسَاكِينَ miskinlerin yemeden desteklenmesi ve وَبُطْعُمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا yedirilmesi övülüp mağfiret sebebi sayılmış, وَلَا يَحْضُ عَلَى طَعَامٍ miskinlere haklarının verilmesi emredilmiş,³⁴² الْمَسْكِينِ doyurulmasına teşvik edilmemesi nankörlerin ve cehennemliklerin tutumları arasında zikredilmiş,³⁴³ لَا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ miskinlere yardım etmekten istemeyenlerin uğradıkları felâket,³⁴⁴ بِي سَبِيلِ اللَّهِ büyük bir suç işleseler bile af edilmeleri istenerek kendilerine yapılmakta olan iyiliklerin kesilmesinin yanlışlığı,³⁴⁵ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ miras taksiminde hazır bulunmaları durumunda mirastan nasiplendirilip gönüllerinin alınması tavsiye edilmiştir.³⁴⁶

2.1.2.3. Yoksulluk Damgası

Yoksulluk damgası anlamında meskenet/المَسْكَنَةُ kelimesi kullanılmıştır. Kelime “المِسْكِين” kelimesinin mastarıdır,³⁴⁸ başındaki “mim” harfi zaittir,³⁴⁹ ve “teslim olmak, zillet, malın azlığı, kötü bir durum” anlamlarına gelir.³⁵⁰ Kur’an-ı Kerim’de iki ayette geçmektedir.³⁵¹

Birinci ayette وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ kendilerine verilen nimetlere nankörlük eden İsrailoğullarına ceza olarak fakirlik, acizlik, zillet anlamında kullanılan kelime,³⁵² ikinci ayette وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ أَيْنَ مَا تُثْقَوُا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَاؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ Allah’ın ve inanan insanların güvencesine dayanmayan ve peygamberlerini haksız yere öldüren insanların zillete uğraması³⁵³ anlamında kullanılmıştır. Yahudi tarihi incelendiğinde; Yahudilerin Bâbil tutsaklığı altında (M.Ö. 586-538), Roma’nın Kudüs’ü çok uzun zaman istila ederek hükümdarlık altına alması ve Hz. Ömer

³⁴⁰ el-Bakara 2/184; el-İsrâ 17/26; er-Rûm 30/38; el-Mücâdele 58/4; el-Kalem 68/24; el-Hâkka 69/34; el-Müddesir 74/44; el-İnsân 76/8; el-Fecr 89/18; el-Beled 90/16; el-Maûn 107/3.

³⁴¹ el-Bakara 2/38, 177, 215; en-Nisâ 4/8, 36; el-Mâide 5/89, 95, el-Enfâl 8/41; et-Tevbe 9/60; el-Kehf 18/79; Nûr 24/22; el-Haşr 59/7.

³⁴² el-Bakara 2/83, 177, 215; en-Nisâ 4/36; el-İnsân 76/8.

³⁴³ el-İsrâ 17/26; er-Rûm 30/38.

³⁴⁴ el-Hâkka 69/34; el-Müddesir 74/44; el-Fecr 89/18.

³⁴⁵ el-Kalem 68/24.

³⁴⁶ en-Nûr 24/22.

³⁴⁷ en-Nisâ 4/8.

³⁴⁸ İbn Mânzur, *Lisânü ’l-Arap*, 2056.

³⁴⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 505.

³⁵⁰ Zebîdî, *Tâcu ’l- Arûs*, 35/197-214; Âsım Efendi, *Kâmûsü ’l-muḥîṭ*, 6/5395.

³⁵¹ el-Bakara 2/61; Ali İmran 3/112.

³⁵² el- Bakara 2/61.

³⁵³ Âli İmran 3/112

zamanında (638) Kudüs'ün fethedilmesi³⁵⁴ sonucunda Yahudilerin yaklaşık olarak 2000 yıl gibi uzun süre esaret altında kalıp millî devletlerini inşa edememesi bu zilletin örnekleri olarak gösterilebilir.³⁵⁵

2.1.2.4. Hareketsiz Kılınma

Sâkinen “سَاكِنًا” şeklinde “سَكَنَ” fiilinin ismi fâili olarak sadece bir yerde³⁵⁶ geçen kelime hareketsiz kılınma anlamında; اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا “Gölgenin hareketsiz kılınması” şeklinde kullanılmıştır. Daha önceki ayetlerde gece için seken kelimesi kullanılmış ve insanların onda dinlenmesi, huzur bulması ifade edilmişti. Bu ayette ise güneşin gölgeye yol gösterdiği, bu sayede gölgenin sabit, hareketsiz kalmayıp uzaması ve kısalması söz konusu olduğu anlatılarak gündüzün de bir nimet olduğu gösterilmektedir.³⁵⁷

2.1.2.5. Dinlenme

Sekenen “سَكَنًا” kelimesi “سَكَنَ” fiilinin mastar formundadır ve iki ayette “dinlenme” anlamında kullanılmıştır. İlk ayette وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا gecenin insanlar için dinlenme zamanı yapıldığı,³⁵⁸ diğer ayette ise وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا evlerin insanlar için dinlenme ve huzur yeri olduğu ifade edilir.³⁵⁹

2.1.2.6. Huzur

Üç yerde “سَكِينَةً/ sekine”³⁶⁰ şeklinde üç yerde ise “سَكِينَتَهُ/ sekinetehu”³⁶¹ olarak zamir ile birleşmiş halde geçen kelime “سَكَنَ” kelimesinin failetün/فَعِيلَة kalıbına girmiş şeklidir, “huzur, sükûnet ve güven anlamlarında kullanılmıştır.

Âyet-i kerimeler incelendiğinde sekînenin, genel olarak savaş ve öldürülme korkusu gibi zor durumlar esnasında kişiye verilen bir rahatlama, sakinlik ve huzur olduğu görülür. Bir ayette لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ sekine kelimesi ile İsrailoğullarına

³⁵⁴ Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/323-326.

³⁵⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1/653-654.

³⁵⁶ el-Furkân 25/45.

³⁵⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 17/460-462.

³⁵⁸ el-En'âm 6/96; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 9/424-428.

³⁵⁹ en-Nahl 16/80; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 14/317-318.

³⁶⁰ el-Bakara 2/248; el-Fetih 48/4, 18.

³⁶¹ et-Tevbe 9/26, 40; el-Fetih 48/26.

2.2.1. Fiil Olarak Kullanımı

İtmi'nan kelimesi fiil olarak mazi ve muzari olmak üzere sekiz ayette, beş farklı formda ("إِطْمَأَنَّ" "إِطْمَأْنَنْتُمْ" "اطْمَأْنُونَا" "تَطْمِئْنَ" "لِيَطْمِئَنَّ") kullanılmıştır. Bu ayetler anlamlarına göre üç başlık altında incelenecektir.

2.2.1.1. Huzur

Sekiz ayetin altısı; "إِطْمَأْنَنْتُمْ" kelimesinin, mazi müzekker cemi hali "اطْمَأْنُونَا",³⁷⁰ muzari müennes "تَطْمِئْنَ",³⁷¹ muzari müzekker ve başına sebep bildiren lam ile "لِيَطْمِئَنَّ",³⁷² muzari müennes ve lâmu't-ta'lil ile "لِيَتَطْمِئَنَّ"³⁷³ şeklinde gelmiş; ruhsal doygunluk ve huzur anlamlarında kullanılmıştır.

Ayetler incelendiğinde; وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمِئَنَّ Hz. İbrahim'in ölülerin diriltilmesini görmek suretiyle kalbinin tatmin olup huzur bulacağı,³⁷⁴ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمِئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ³⁷⁴ Bedir savaşında Müminlerin çok sıkıntılı anlarında Allah'ın yardımı ile gönderilen melekler vesilesiyle zaferin kazanılması, bu sayede Müslümanların kalplerinin yatışması, teskin olması, huzura ulaşması,³⁷⁵ قَالَوا نُريدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمِئِنَّ قُلُوبُنَا³⁷⁵ Hz. İsa (as)'ın havarilerinin kalplerinin yatışarak huzura ermesi için gökten bir sofranın inmesini istemeleri,³⁷⁶ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمِئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ³⁷⁶ kalplerin ancak Allah'ın zikri ile huzura kavuşacağı,³⁷⁷ إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأْنَنُوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ³⁷⁷ dünya hayatı için çalışmak, dünyanın süs ve zinetleri ile tatmin olup huzur bulmak³⁷⁸ şeklinde "itmi'nan" kelimesinin geçtiği görülmektedir.

³⁷⁰ Yûnus 10/7.

³⁷¹ el-Mâide 5/113; er-Ra'd 13/28.

³⁷² el-Bakara 2/260.

³⁷³ Âli İmrân 3/126; el-Enfâl 8/10.

³⁷⁴ el-Bakara 2/260; Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî'et-Tüsterî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm (Tefsîrû't-Tüsterî)* (y.y., Dârul-Harem, 2004), 104-108; Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 4/624-635; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu, Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 2/173-174; Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm/Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî* (Riyad: Dârut-Tayyibe, 1409/1988), 1/322-323; Zemahşerî, *Keşşâf*, 149; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, 2. Baskı (Beyrut: Darul-Hayr, 1428/ 2007), 3/49-51.

³⁷⁵ Âli İmrân 3/126.

³⁷⁶ el-Mâide 5/113.

³⁷⁷ er-Ra'd 13/28.

³⁷⁸ Yûnus 10/7; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/79; Mukâtil, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2/227; Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, 12/121; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 10/457; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17/41; Süyûtî, *ed-Dürri'l-menşûr*, 4/ 344.

2.2.1.2. Güvende Olma

Sadece bir ayette “إِطْمَئِنَّتُمْ” mazi formunda şart edatı ile birlikte kullanılmıştır.³⁷⁹ Mu-daaf fiil olduğu içinde sondaki şeddeli harf cemi müzekker muhataba çekiminde açılmıştır. Ayette savaş gibi sıkıntılı ve korku anında nasıl namaz kılınacağı anlatılmış ve “itme’nentüm” kelimesine “güvene kavuşmak,³⁸⁰ فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا³⁸¹, savaşın bitip, kalbin korkudan emniyete kavuşması³⁸² şeklinde anlamlar verilmiştir.

Nitekim savaş gibi korkulu bir durum ile sefer halinden mukim haline geçildiğinde de namazların kılınış durumları değişmektedir. Diğer ayetlerde özne “kalp” iken bu ayette³⁸³ özne değişmiş sefer halinden mukim haline geçen Müminler şekline dönüşmüştür.

2.2.1.3. İstikrar

Bir ayette “إِطْمَآنٌ”³⁸⁴ şeklinde mazi müfred müzekker olarak gelmiş, imanda karar kılma, istikrar ve imanın yerleşmesi anlamında kullanılmıştır.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةَ ۚ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ

“İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah’a şartlı olarak kulluk ederler. Kendisine bir iyilik isabet ederse İslam’da karar kılar, istikrarlı olur, fakat başına bir sıkıntısı gelirse hemen yüzünü çevirir. Böyleleri dünya ve âhireti kaybetmiştir. İşte apaçık hüsrân budur.”

Ayette bir tür şartlı kulluk üzerinde durulmuştur. Allah’ın istediği kul olmak yerine kulluk ettikleri Tanrı’nın kendi istedikleri gibi olmasını bekleyen kimselerin durumu anlatılmaktadır.³⁸⁵ Yani Allah’ın kendisine istediğini verdiğinde O’na kulluk eden, istedikleri verilmediğinde ise asi olan, münafık kimselerden bahseder.³⁸⁶ Ayetin daha önce Yahudi olan birisinin

³⁷⁹ en-Nisâ 4/103.

³⁸⁰ Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, 3/61; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/614; Zebîdî, *Tacu’l-Arûs*, 35/356; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 2707; Râzî, *Mefâtîhu’l-‘gayb*, 11/ 28-29; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-‘Kur’ânî’l-‘azîm*, 4/258.

³⁸¹ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 1/404, 2/551; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 2707; Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, 3/132.

³⁸² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 7/406-407; Mâverdî, *Tefsîrû’l-‘Kur’ân*, 1/526; İsmail Hakkı, *Rûhu’l-beyân*, 4/174.

³⁸³ فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا
“Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah’ı anın. Güvenlik içinde olduğunuzda namazı gerektiği gibi kılın. Şüphe yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.”

³⁸⁴ el-Hac 22/11.

³⁸⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 3/719.

³⁸⁶ Maturidî, *Te’vîlâtü’l-‘Kur’ân*, 9/349-350.

iman ettikten sonra bir olaya kızması sonucu imandan çıkıp tekrar Yahudi olması üzerine indiği rivayet edilmektedir.³⁸⁷

Taberi “اطْمَأْنَنَ بِهِ” kelimesini İslam’da karar kılan olarak tanımlamaktadır. Nitekim “it-meenne” kelimesinin karar kılma ve yerleşme anlamı da bulunmaktaydı.³⁸⁸ Ayrıca dünyada yaşadığı şeyler sebebiyle mutludur, anlamını da vermektedir.³⁸⁹ Fahreddin Razi “خَيْرُ اطْمَأْنَنٍ بِهِ” “hayır ile itmi’nana erme” yi “dinde sabit” olma şeklinde yorumlamaktadır.³⁹⁰ Süyûtî de Taberi gibi “it-meenne” kelimesine “karar kılma” anlamını verir. Bu karar kılma iman üzere kalma, şüpheden kurtulma anlamındadır. Bazı insanlar Allah’a iman noktasında şüphe içerisindedir. Kendilerine bir hayır dokunduğunda bu şüpheden kurtulurlar, sükûnete kavuşurlar, emin olurlar, huzur bulurlar fakat bir kötülük dokunduğunda ise yine eski dinlerine dönerler.³⁹¹ Zemahşeri ayette geçen “على حرف” kelimesini “dinin kıyısında olan” kimseler olarak tanımlar ve bu kimselerin dinlerinde huzur ve gönül rahatlığı içinde değil, kaygı ve şüphe içinde olan kimseler olduğunu ifade eder. Bu kimseler, zafer ve ganimet olduğunda durur ve sebat ederler, yenilgi zamanında ise firar eder, yüzüstü bırakıp kaçarlar.³⁹²

2.2.2. İsim Olarak Kullanımı

İsim şeklinde dört ayette³⁹³ ve üç farklı formda مُطْمَئِنِّينَ - مُطْمَئِنَّةٌ - مُطْمَئِنٌّ olarak kullanılmıştır. Bu ayetler genel olarak iki başlık altında incelenecektir.

2.2.2.1. Huzura Eren

İtmi’nan kelimesinin kökü olan طَمَأَنَ kelimesinin başına bir mim harfi alarak ismi fail formuna dönüşmesi sonucu oluşan “مُطْمَئِنٌّ/mutmainne” kelimesi bir ayette müzekker formda³⁹⁴ diğer iki ayette “مُطْمَئِنَّةٌ/mutmainneh”³⁹⁵ şeklinde müennes olarak gelmiş ve “huzura eren, güven veren” anlamlarında kullanılmıştır.

³⁸⁷ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû l-kebîr*, 2/489.

³⁸⁸ Firûzabâdi, *el-Kâmûsü l-muḥîṭ*, 6/5425; Zebîdî, *Tâcü l-Arûs*, 35/357; İbn Manzûr, *Lisânü l-‘Arab*, 2707; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/614, Taberî, *Câmi ‘u l-beyân*, 16/472.

³⁸⁹ Taberî, *Câmi ‘u l-beyân*, 16/472.

³⁹⁰ Râzî, *Mefâtiḥu l-gayb*, 13/14.

³⁹¹ Süyûtî, *ed-Dürrü l-menşûr*, 6/14.

³⁹² Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 17/691.

³⁹³ en-Nahl 16/106; en-Nahl 16/112; el-İsrâ 17/95; el-Fecr 89/27.

³⁹⁴ en-Nahl 16/106.

³⁹⁵ en-Nahl 16/112; el-Fecr 89/27.

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah’ın gazabı bunlaradır; bunlar için çok büyük bir azap vardır.”

Nahl 16/106. ayeti incelendiğinde müşrikler tarafından dayanılmaz işkenceler gören Yasir b. Ammar’ın durumunu izah için indiği, kelimeye ise “iman ile dolu” bir kalp olarak anlam verildiği görülür. Rasulullah’a (sas) Yasir b. Ammar’a kalbinin durumunu sorulduğunda, “مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ” “iman ile tatmin olmuş” şeklinde cevabını verir.³⁹⁶ Ayrıca “razı olmuş bir kalp” olarak da anlam verilmektedir.³⁹⁷

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

“Ey imanının huzuruna eren nefis”

Fecr 89/27. ayeti diğer ayetten farklı olarak sonuna “ة” “yuvarlak te” almış “مُطْمَئِنَّةٌ” ve semai müennes olarak kabul edilen “نفس” kelimesini nitelemiştir.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

“Allah şöyle bir şehri örnek veriyor: Bu şehir güvenli ve huzurluydu; her yerden oraya bol rızık geliyordu. Derken ahalisi Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük etti, Allah da onlara yapıp ettikleri yüzünden genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı.”

Nahl 16/112.ayette yine aynı şekilde müennes olarak gelen “مُطْمَئِنَّةٌ” /mutmainneh kelimesi “قَرْيَةً” kelimesini niteler ve korku ve endişeden uzak, emniyet sahibi anlamına gelir.³⁹⁸

Fecr suresi 89/27 “يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ” ayetini Taberî, kalbi yatışan kimse olarak tanımlamıştır. Bunun sebebini de itmi’nana eren kişinin, Allah’ın Müminlere dünya ve ahiretle ilgili taahhütlerini kesin bir şekilde tasdik etmesi olduğunu düşünür. Yani kişinin imanındaki kesinlik-yakînlik-tir. Ayrıca mutmain olmak demek Allah ile kesin karşılaşacağını bilmek ve bunun için hazırlanmak anlamına geldiğini ifade eder.³⁹⁹ Semerkandî’ye göre, itmi’nana eren nefis; Allah’ın sevabına razı olmuş, ihsan ettiklerine kanaat etmiş ve O’nun nimetlerine

³⁹⁶ Taberî, Câmi ‘u’l-beyân, 14/374-375; Zemahşeri, el-Keşşâf, 14/585.

³⁹⁷ Mukâtil b. Süleyman, et-Tefsîrü ‘l-kebîr, 2/488.

³⁹⁸ Zemahşeri, el-Keşşâf, 14/586.

³⁹⁹ Taberî, Câmi ‘u’l-beyân, 24/393.

şükreden nefis” demektir.⁴⁰⁰ Beğavî ise Allah’ın vaat ettiklerini tasdik eden nefis olarak izah eder. Daha sonra da konu ile ilgili rivayetleri verir. Mücahid’den rivayetle mutmainnenin, Allah’ın taat ve emirlerini metanetle karşılayıp sabreden ve Allah’a kesin olarak inanmış kimse olduğunu söyler. Hasan ise “kesin inanç sahibi mümin” diye açıklar. Kelbî de Allah’ın azabından dolayı emniyette olan kimse olduğunu söyler.⁴⁰¹ İbn Atiyye’ ye göre “nefs-i mutmainne” Allah’a kesin olarak inanmış, şüphesi olmayan emîn bir kimsedir. Ayne’l-yakîn ile imanının ziyadeleştiği kişi demektir. Aynı İbrahim (as)’ın örneğinde olduğu gibi⁴⁰² Bevdavi de mutmain olmuş nefsi, korku, üzüntü ve şüpheden uzak emniyete sahip olan nefis olarak tanımlar.⁴⁰³

2.2.2.2. İkamet Eden Kişi

Geriye kalan son ayette ise طمأن fiilinin ismi faili olarak çoğul, müzekker ve mansup şeklinde مُطْمَئِنِّينَ/mutmainnîne⁴⁰⁴ şeklinde gelir.

قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يُمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا

“De ki: “Eğer yeryüzünde ikamet eden melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.”

Mutmainnîne kelimesi مَلَائِكَةٌ “melekler” kelimesini nitelediği için çoğul ve mansup olarak sonuna “ين” harfleri almıştır. Kelimeye “ikamet eden, orada yerleşen” anlamları verilir.⁴⁰⁵ el-Mâtürîdî, “yeryüzünde ikamet eden, oranın sakinleri” şeklinde aynı manayı vermiştir.⁴⁰⁶ Zemahşeri “yeryüzünde yaşamaya güç yetiren” şeklinde benzer mana verir.⁴⁰⁷ Razi de “yer ehli” diyerek aslında yine yeryüzünde ikamet eden, yerleşen manasını vermiştir.⁴⁰⁸ İsmâil Hakkı Bursevî “yerleşmiş” diyerek benzer mana verir.⁴⁰⁹ Alusi “ikamet” manası verdiği gibi aynı zamanda “dünyadan ve dünyanın lezzetlerinden tatmin olmuş, emniyette olan, kendilerinden korkunun uzaklaştırıldığı, güven ve huzur içerisinde olan” şeklinde farklı bir anlam da ilave

⁴⁰⁰ Semerkândî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/478.

⁴⁰¹ Beğavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 8/423.

⁴⁰² el-Bakara 2/260; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muhârrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 8/615-616.

⁴⁰³ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Tefsîru'l-Beyzâvî Envaru'l Tenzil ve Esraru'l Te'vil*, (Beyrut: Daru'l Reşid, 2000), 3/532.

⁴⁰⁴ el-İsrâ 17/95.

⁴⁰⁵ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2/551.

⁴⁰⁶ Maturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/359.

⁴⁰⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 15/ 609.

⁴⁰⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 21/61.

⁴⁰⁹ İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 11/209.

2.3.1.2. Çevirmek

Beş yerde⁴¹³ kalp kelimesi “tef’ il babında” “قَلْبٌ” şeklinde gelmiş, “çevirmek ve döndürmek” anlamında kullanılmıştır. Ancak iki yerde fiil meçhul geldiği için “çevrilmek ve döndürülmek” şeklinde anlam verilmiştir.⁴¹⁴

Ayetler incelendiğinde; وَتُغَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ kalplerin ve gönüllerin inanmadıkları ilk seferki gibi çevrilmesi,⁴¹⁵ لَقَدْ ابْتِغَوْا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ münafıkların fitne çıkarmak için Hz. Peygambere karşı birtakım işler çevirmeleri⁴¹⁶, وَتَحْسَبُهُمْ آيْقَاطًا وَهُمْ رُفُودٌ وَتُغَلِّبُهُمْ يَوْمَ يَوْمٍ Allah’ın gece ve gündüzü çevirdiği,⁴¹⁸ أَشْهَابُ الْكُهْفِ Ashab-ı Kehf’in mağarada uykuda oldukları halde hep aynı şekilde kalmadıkları sağa ve sola çevrilmeleri⁴¹⁷, ثَقَلَبُ جُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَّا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ Allah ve Resulüne itaat etmeyen kimselerin ahirette yüzlerinin ateşe çevrileceği,⁴¹⁹ anlatılmaktadır.

2.3.1.3. Pişman Olmak

Bir yerde “قَلْبٌ” şeklinde “tef’ il babında” gelen kalp kelimesi, dönmek anlamına gelen hakiki anlamında değil de “يُغَلِّبُ كَفَيْهِ” şeklinde deyim olarak kullanılmıştır. Hakiki anlamı “ellerini ovuşturmak” demektir.⁴²⁰ Pişmanlık ve üzüntü ifade eden bir benzetmedir. Çünkü pişman olan kişi, elini çevirip durur. Yani iç ve dış eder. Pişmanlık duygusunu elleri ile dövünerek gösterir. Ellerin ısırılması, omuzların ve ellerin yanlarına düşürülmesi gibi tabirlerin pişmanlık ifade eden kinayeler olduğu gibi “avuçların ovuşturulması” da aynı şekilde pişmanlık ifade eden bir deyimdir.⁴²¹ Bu ibare ile anlatılmak istenen; günahlardan ve suçlardan, yapılan hatalardan sonra duyulan aşırı derecede ki pişmanlıktır. Çok aşırı pişman olan kişi farklı tepkiler ortaya koyabilir. Elleri ters-düz ederek ovuşturması bu tepkilerden bir tanesidir. Dil, insan zihnine, heyecanına ve ruh haline tercüman olan en önemli öğedir. Bazen soyut durumlar, somutlaştırılarak güzel bir ifade ile anlatılabilir. Bu ayette, üzüntü ve pişmanlık ruh halindeki soyut bir durumken dil aracılığıyla somutlaştırılmıştır.⁴²²

⁴¹³ el-En’âm 6/110; et-Tevbe 9/48; el-Kehf 18/18; en-Nûr 24/ 44; el-Ahzâb 33/66.

⁴¹⁴ el-Ankebût 29/21; el-Ahzâb 33/66.

⁴¹⁵ el-En’âm 6/110.

⁴¹⁶ et-Tevbe 9/48.

⁴¹⁷ el-Kehf 18/18.

⁴¹⁸ en-Nûr 24/44.

⁴¹⁹ el-Ahzâb 33/66.

⁴²⁰ el-Kehf 18/42 يُغَلِّبُ كَفَيْهِ

⁴²¹ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 621.

⁴²² Abdülcélil Bilgin, *Kur ’an ’daki Deyimler ve Zemahşeri ’nin ’Keşşaf’ı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 422-425.

2.3.1.4. Ters Dönmek

Bir ayette kalp kelimesi “tefa’ul babında” “تَقَلَّبَ” şeklinde kullanılmış ve ters dönmek anlamı verilmiştir.

رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ

Ticaret ile meşgul olan kişinin işinin ibadetlerini yapmasına engel olmamasının sebebi- nin görmenin ve kalplerin ters çevrileceği günden korkması⁴²³, “ tetekallebe/تَتَقَلَّبُ” fiili ile ifade edilmiştir.

2.3.1.5. Geri Dönmek

On altı ayette kalp kelimesi “infeale/انْفَعَلَ” formunda “انْقَلَبَ” olarak yedi farklı çekimle gelmiş ve “dönmek, geri gelmek ve değiştirmek” anlamlarında kullanılmıştır.

Ayetler incelendiğinde genel olarak; اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُوكُمْ عَلَىٰ اَعْقَابِكُمْ عَلَىٰ اَعْقَابِكُمْ وَلَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُوكُمْ عَلَىٰ اَعْقَابِكُمْ inkar edenlere uyulması durumunda iman edenleri hüsrana geri dönülmesi,⁴²⁴ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ küçük küçülmüş bir halde geri dönmek,⁴²⁵ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ küçük küçülmüş bir halde geri dönmek,⁴²⁶ اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُوكُمْ عَلَىٰ اَعْقَابِكُمْ Peygamberin ve inanların ailelerine asla geri dönmeyeceklerinin sanılması,⁴²⁷ فَانْقَلَبُوا خَائِبِينَ hayal kırıklığına uğramış bir şekilde geri dönüp gitmeleri,⁴²⁸ اِنْقَلَبْ عَلَىٰ وَجْهِكَ yüzünü çevirmek⁴²⁹ gibi olumsuz anlamda kullanıldığı gibi, فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ Allah’ın nimetiyle geri dönmek⁴³⁰

اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُوكُمْ عَلَىٰ اَعْقَابِكُمْ Ailelerine geri dönmek,⁴³¹ اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُوكُمْ عَلَىٰ اَعْقَابِكُمْ onların yanına geri dönmek,⁴³² gibi olumlu manada da kullanılmıştır.

Ayrıca “inkalebe” “انْقَلَبَ” fiili عَلَىٰ عَقِبَيْهِ şeklinde kalıp olarak kullanılarak da mana kuvvetlendirilmiş ve ökçeleri üzerinde geri dönmek anlamı verilmiştir. Bu şekilde; وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ kıblenin değiştirilmesi hadisesinde Resule

⁴²³ en-Nûr 24/37.

⁴²⁴ Âl-i İmrân 3/149.

⁴²⁵ el-Mâide 5/21.

⁴²⁶ el-Ârâf 7/119.

⁴²⁷ el-Fetih 48/12.

⁴²⁸ Âl-i İmrân 3/127.

⁴²⁹ el-Hacc 22/11.

⁴³⁰ Âl-i İmrân 3/174.

⁴³¹ Yûsuf 12/62; el-Mütaffifîn 83/31; el-İnşikâk 84/9.

⁴³² et-Tevbe 9/95; el-Mülk 67/4.

uyanlarla ökçeleri üzerinde dönenlerin belli olması⁴³³ ve رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ Uhud savaşında Hz. Peygamber'in öldürüldüğü şahikası yayıldığında Hz. Peygamberin de bir insan olduğu, O ölür veya öldürülürse insanların eski dinlerine ökçeleri üzerinde gerisin geriye mi dönüleceği⁴³⁴ bildirilerek iki yerde geçmiştir.

2.3.2. İsim Olarak Kullanımı

Kalp kelimesi isim olarak, altı farklı şekilde, yüz kırk dört ayette geçer. Ayetlerde kalbin mahiyetinden ziyade niteliklerinden bahsetmekte ve altı farklı şekilde geçmektedir.

2.3.2.1. Kalp Kelimesinin Tekil, İkil ve Çoğul Olarak Geldiği Durumlar

Kalp kelimesi isim ve müfred olarak yalın halde “قَلْبٌ” olarak geldiği gibi kendisine mütekellim, “قَلْبِي” muhatab, “قَلْبِكَ” gaib “قَلْبِهِ” ve gaibe zamirleri birleşerek “قَلْبُهَا” olarak beş farklı şekilde, on dokuz ayette geçmiştir.

Kalp şeklinde yalın olarak gelen altı ayetin anlamları incelendiğinde; beş ayette kalp kelimesin isim ya da sıfat tamlaması olarak geldiği, قَلْبٌ فَطَّا غَلِيظَ الْقَلْبِ katı kalpli,⁴³⁵ قَلْبٌ سَلِيمٌ selim kalp,⁴³⁶ قَلْبٌ مُتَكَبِّرٍ حَبَّارٍ kibirlinin kalbi⁴³⁷ ve وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ yönelmiş kalp⁴³⁸ olarak anlam verildiği görülür. Ancak bir ayette⁴³⁹ kalp kelimesine قَلْبٌ لَمْ يَكُنْ لَهُ قَلْبٌ “aklı olan ve düşünen”⁴⁴⁰ anlamları verilmektedir. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi meşhur Arap dili âlimi Ferrâ (öl. 207/822), kalp lafzına “akıl” anlamını verenlerdendi.⁴⁴¹ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) de bu ayette geçen “kalp” kelimesine “bilinçli, akleden, şuurlu” anlamını vermiştir.⁴⁴²

Üç ayette kalp kelimesine muhatab zamiri olan “كَ” harfinin birleşmesi ile isim tamlaması şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Ayetlerin ikisinin anlamı; قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ Hz. Peygamber'in kalbine Allah'ın izni ile Kur'an'ın Cebrail tarafından indirildiği,⁴⁴³ ve قُلْ قَلْبُكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ Kur'an'ın Allah tarafından Hz. Peygamberin kalbine

⁴³³ el-Bakara 2/143.

⁴³⁴ Âl-i İmrân 3/144.

⁴³⁵ Âl-i İmran 3/159.

⁴³⁶ eş-Şu'âra 26/89; Sâffât 37/84.

⁴³⁷ el-Mü'min 40/35.

⁴³⁸ Kâf 50/33.

⁴³⁹ Kâf 50/37.

⁴⁴⁰ Kâf 50/37; Hac 22/46.

⁴⁴¹ Ferra, *Me'âni'l-Kur'an*, 3/80.

⁴⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 28/182.

⁴⁴³ el-Bakara 2/97.

uyarıcılardan olması için indirildiği⁴⁴⁴ anlatılmaktadır. Üçüncü ayette ise *فَإِنْ يَشَأْ اللَّهُ يُخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ*⁴⁴⁵ Allah'ın dilemesi durumunda Hz. Peygamberin kalbinin mühürlenmesi şeklinde Hz. Peygamber'e hitap edilmiş olmasına rağmen asıl amaç Hz. Peygamber'i Allah'a karşı yalan uydurmakla itham edenlerin kendilerinin iftira sahibi olduğu ve bu çirkin fiillerinden dolayı kalplerinin mühürlendiğinin belirtmesidir.⁴⁴⁶ Çünkü ayetin devamında *وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ* “Allah bâtlı siler ve gerçeği sözleriyle ortaya çıkarır. Şüphesiz O kalplerdekileri çok iyi bilmektedir” buyurularak Resulullah'a teselli verilmiş ve onların sözlerine aldırış etmemesi istenmiştir.⁴⁴⁷

Kalp kelimesine gaib zamirinin eklenmesi ile “قَلْبِهِ” şeklinde sekiz ayette muzaf olarak gelen kalp kelimesinin anlamları incelendiğinde; *وَيُشْهِدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ* kalbinde olana Allah'ı şahit tutan kişi,⁴⁴⁸ *وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ إِثْمٌ قَلْبُهُ* şahitliği gizleyen kişinin kalbinin günahkâr olduğu,⁴⁴⁹ *وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ*,⁴⁵⁰ Allah'ın kişi ile kalbinin arasına gireceği,⁴⁵¹ *مَنْ أَغْلَقْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا* Allah'ı anmaktan kalbinin gafil kılındığı,⁴⁵² *أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ* kalbinde hastalık olan kimse,⁴⁵³ *عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ* arzularını tanrı yerine koyan kimselerin kalplerinin Allah tarafından mühürlenmesi,⁴⁵⁴ *وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ*,⁴⁵⁵ gibi anlamlar verilmektedir. Ayetlerde görüldüğü gibi ortamlara ve kişilere göre kalp kelimesi; çürük, mühürlü, günahkâr, iman ile dolu, gafil gibi farklı şekillerde nitelendirilmiştir.

Bir ayette *لَوْ لَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* kalp kelimesine gaibe zamiri eklenmiş ve “قَلْبِهَا” şeklinde, Hz. Musa (as)'ın annesinin kalbinin inanan ve güvenen bir kimse olması için pekiştirildiğinden bahsedilmiştir.⁴⁵⁶ Son olarak da *وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي* kalp kelimesi mütekellim zamirine muzaf olarak “قَلْبِي” şeklinde gelmiş ve Hz. İbrahim (as)'ın ölümlerinin Allah tarafından nasıl diriltildiğini öğrenmek istemesinin sebebini, kalbinin itmi'nana ermesi olarak açıklanmıştır.⁴⁵⁷

Sadece bir ayette kalp kelimesinin tesniye olarak “قَلْبَيْنِ” şeklinde geldiği görülmektedir.

⁴⁴⁴ eş-Şu'ârâ 26/192-195.

⁴⁴⁵ eş-Şûrâ 42/24.

⁴⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/4242.

⁴⁴⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/748.

⁴⁴⁸ el-Bakara 2/204.

⁴⁴⁹ el-Bakara 2/283.

⁴⁵⁰ el-Enfâl 8/24.

⁴⁵¹ en-Nahl 16/106.

⁴⁵² el-Kehf 18/28.

⁴⁵³ el-Ahzâb 33/32.

⁴⁵⁴ el-Câsiye 45/23.

⁴⁵⁵ et-Teğâbün 64/11.

⁴⁵⁶ el-Kasas 28/10.

⁴⁵⁷ el-Bakara 2/260.

kıyamet günü kalplerin kaygıdan titremesi,⁴⁷⁵ şeklinde yoğun bir korku ve kaygının kalpler vasıtasıyla hissedileceği anlatılmaktadır.

Bir ayette çoğul gelen kalp kelimesine ikil zamiri birleşerek “قُلُوبُكُمَا” şeklinde geçmiş ve ⁴⁷⁶ Bu iki kişinin kalplerinin sapmasından bahsedilmiştir. Bu iki kişinin Hz. Hafsa ve Hz. Âişe olduğu, kendisine sır verilen Hz. Hafsa’nın, bu sırrı Hz. Âişe’ye açtığı için her ikisinin tevbe etmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁷⁷ On beş ayette cemi olan kalp kelimesine cemi muhataba zamiri eklenmiş “قُلُوبُكُمْ” olarak gelmiştir. Ayetleri incelediğimizde bazı ayetlerde; قَسَتْ قُلُوبُكُمْ kalplerin katılaşması,⁴⁷⁸ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ kalplerin mühürlenmesi,⁴⁷⁹ gibi olumsuz nitelemeler kullanılırken; bazı ayetlerde, وَلِتُطْمِئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهٖ kalplerin huzura ermesi,⁴⁸⁰ وَلِيُخَيِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ kalplerindeki şüphenin temizlenmesi,⁴⁸¹ اِنْ يَعْزِمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا kalplerin içinde hayır olması,⁴⁸² دَلَّكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ kalplerin temiz kalması,⁴⁸³ فَالْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ kalplerin birleştirilmesi ve birbirine bağlanması,⁴⁸⁴ gibi olumlu nitelemeler kullanılmıştır. Bazı ayetlerde ise وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ kalplerin bilinçli olarak yönelmesi,⁴⁸⁵ وَلَكِنْ يَأْمُرُكُمْ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ كَالَّذِينَ هُمْ يَأْمُرُكُمْ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ kalplerin bilinç sahibi olduğunu göstermektedir. وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ Allah’ın kalplerde olanı bilmesi,⁴⁸⁷ وَرُيِّنَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ kalplere güzel görünen,⁴⁸⁸ وَلَكِنْ قُولُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ imanın kalplere sindirilmesi,⁴⁸⁹ وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ Bedeviler için henüz imanın kalplerine yerleştirilmemesi⁴⁹⁰ gibi ifade edilen ayetlerde de kalp ile iman arasındaki ilişki görülmektedir.

Altı ayette cemi mütekellim zamirine birleşen kalp kelimesi “قُلُوبُنَا” olarak gelmiş ve Yahudilerinin Allah’ın Peygamberi ile alay ederek kalplerinin perdeli olduğunu söylemeleri,⁴⁹¹ رَبَّنَا لَا تَزِغْ قُلُوبَنَا dua edilerek kalplerin eğrilmemesinin istenilmesi,⁴⁹² وَقُولِهِمْ قُلُوبُنَا

⁴⁷⁵ en-Nâzi’ât 79/8.

⁴⁷⁶ et-Tahrîm 66/4.

⁴⁷⁷ Taberî, *Camii’l-Beyân*, 23/85; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/5084-5088.

⁴⁷⁸ el-Bakara 2/74.

⁴⁷⁹ el-En’âm 6/46.

⁴⁸⁰ Âli İmrân 3/126; el-Enfâl 8/10.

⁴⁸¹ Âli İmrân 3/154.

⁴⁸² el-Enfâl 8/70.

⁴⁸³ el-Ahzâb 33/53.

⁴⁸⁴ Âli İmrân 3/103; el-Enfâl 8/11.

⁴⁸⁵ el-Ahzâb 33/5.

⁴⁸⁶ el-Bakara, 2/225.

⁴⁸⁷ el-Ahzâb 33/51.

⁴⁸⁸ el-Fetih 48/12.

⁴⁸⁹ el-Hucurât 49/7.

⁴⁹⁰ el-Hucurât 49/14.

⁴⁹¹ el-Bakara 2/88.

⁴⁹² Âli İmran 3/8.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ⁴⁹⁴ kalplerin huzura ermesi, وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا⁴⁹³ kalplerimiz kılıflıdır denilmesi, kalplerin kapalı olması,⁴⁹⁵ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ⁴⁹⁶ kalplerde iman edenlere karşı bir kinin kalmamasını isteme şeklinde kalp kılıf, perde, eğrilme, huzur, kin, kapalı gibi olumlu ve olumsuz özelliklerle nitelendirilmiştir.

Altmış sekiz ayette cemi gaib zamiri eklenerek “قُلُوبُهُمْ” şeklinde gelen kalp kelimesinin yine çeşitli özelliklerle nitelendirildiği görülmektedir. Bu özellikler; قُلُوبُهُمَّ عَلَى اللَّهِ mühürlenmek,⁴⁹⁷ قُلُوبُهُمْ فِي مَرَضٍ hastalıklı,⁴⁹⁸ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً katılaştırma,⁴⁹⁹ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ لَهُمْ temizleme⁵⁰⁰ قُلُوبُهُمَّ الرُّعْبَ süpheli,⁵⁰³ وَأَزْتَابَتْ قُلُوبَهُمْ öfkeli,⁵⁰² وَيَذْهَبْ عَيْطٌ قُلُوبَهُمْ titreme,⁵⁰¹ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ korkulu,⁵⁰⁴ قُلُوبُهُمْ لِلْقَوَى takvalı,⁵⁰⁷ قُلُوبُهُمْ فَانَزَلَ السَّكِينَةَ sıkıntılı,⁵⁰⁵ قُلُوبُهُمْ فِي هُزْنٍ huzurlu,⁵⁰⁶ قُلُوبُهُمْ شَتَّى darmadağınık,⁵¹⁰ فَلَمَّا رَاغُوا imanlı,⁵⁰⁸ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ imandan çevrilmiş,⁵⁰⁹ قُلُوبُهُمْ أَرْاعَ sapmış,⁵¹¹ قُلُوبُهُمْ جَعَلْنَا عَلَى CAHİLٍ BİL قULUBUHUM Fİ GEMRE cahir,⁵¹⁵ بِل قULUBUHUM Fİ GEMRE yumuşak,⁵¹⁴ ثُمَّ تَلَيْن جُلُودَهُمْ وَقُلُوبَهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ taassub sahibi,⁵¹³ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ karşı çıkan,⁵¹⁸ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ eğri,⁵¹⁷ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ kapalı, perdeli,⁵¹⁶ قُلُوبُهُمْ İKİ YÜZLÜ, iki yüzlü,⁵¹⁹ vb. şeklindedir. Son olarak bir ayette de cemi gaibe zahirine birleşmiş “قُلُوبُهُنَّ” şeklinde gelmiş ve Hz. Peygamberin hanımlarının kalpleri kastedilmiştir.⁵²⁰

⁴⁹³ en-Nisâ 4/155.

2.3.2.2. Gezip Dolaşmak

Beş ayette kalp kelimesinin tefa'ul babında mastar olarak “تَقَلَّبَ-تَقَلَّبُكَ-تَقَلَّبُهُمْ” şeklinde kullanıldığı ve “gezip dolaşmak” anlamına geldiği görülmektedir.

Ayetler, أَوْ يَأْخُذْهُمْ فِي⁵²¹ inkâr edenlerin diyar diyar gezmesi, تَقَلَّبُهُمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ⁵²² Allah'a karşı gelenler gezip dolaşırken kendilerini yakalayacak olan azap, فَلَا يَعْزُرُكَ تَقَلَّبُهُمْ فِي الْبِلَادِ⁵²³ Hz. Peygamberin secde edenler arasında dolaşması, inkâr edenlerin şehirlerde rahat rahat dolaşması,⁵²⁴ gibi anlamlara gelmektedir.

Bir ayette ise tefa'ul babının ism-i mekân halinde “مُنْقَلَبُكُمْ” olarak geçmiş ve وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُنْقَلَبَكُمْ⁵²⁵ “gezip dolaştığın yer” anlamında kullanılmıştır.

2.3.2.3. Dönen Kimse

Üç ayette kalp kelimesinin infîâl formu ism-i fail olarak “مُنْقَلَبٌ” şeklinde, “dönen kimse” anlamında kullanılmıştır.

سَاحِرُزَّالْوَالِدَيْنِ إِذَا ضَيَّرُوا لَا ضَيْرَ إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ⁵²⁶ Rablerine dönen kimseler, وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ⁵²⁷ kesinkesinde Rablerine dönen kimseler olacaklarını söylemeleri, وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ⁵²⁸ kesinkesinde biz Rabbimize dönen kimseleriz şeklinde ayetlerde geçmiştir.

2.3.2.4. Akıbet

İki ayette kalp kelimesine iki harf ilave edilerek mezid yapılan infîâl babının ism-i mef'ûlü “مُنْقَلَبٌ” kelimesi geçmiş ve sözlük anlamı olarak “dönüş yeri” anlamına gelirken ayetlerde “sonuç, akıbet” şeklinde anlam verilmiştir.

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِّدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا Kıyametin kopacağını zannetmeyen kimsenin Rabbinin huzuruna getirildiğinde ahirette dünyadakinden daha hayırlı bir sonuç ile

⁵²¹ Âl-i İmrân 3/196.

⁵²² en-Nahl 16/46.

⁵²³ eş-Şuarâ 26/219.

⁵²⁴ el-Mü'min 40/4.

⁵²⁵ Muhammed 47/19.

⁵²⁶ el-A'râf 7/125.

⁵²⁷ eş-Şuarâ 26/50.

⁵²⁸ ez-Zuhruf 43/14.

karşılaşacağını düşünmeleri⁵²⁹ ve *وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ* zulmedenlerin hangi akibete ulaşacakları,⁵³⁰ şeklinde ayetlerde ifade edilmiştir.

Sonuç olarak kalp ile ilgili ayetler incelendiğinde kalbin ne olduğundan ziyade niteliği üzerinde durulmuştur. Bazı ayetlerde “iman yazılan kalp”⁵³¹, “takvalı kalp”⁵³², “güvene eren kalp”⁵³³, “sağlamlaştırılan kalp”⁵³⁴, “Allah’a yönelen kalp”⁵³⁵ şeklinde kalbin iman ile ilişkisi gösterilmiştir. Kini olmayan⁵³⁶ kötü duygu ve düşüncelerden temizlenmiş “temizlenen kalp”⁵³⁷, “temizlenmek isteyen kalp”⁵³⁸ “kalbin temiz olması”⁵³⁹ “selim kalp”⁵⁴⁰ gibi ifadeler ile kalbin olumlu özelliklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca “dağınık kalp”⁵⁴¹ şeklinde düşüncelerin bir sistematığa bağlı olmadığı, akıl etme özelliklerinin yetersiz olduğu, “mutaassıb olan kalp”⁵⁴² ifadesi ile düşünce ve fikirlerine körü körüne bağlı, tutucu, akıl yönünden sağlıklı bir düşünce yeteneğine sahip olmaması, “cahil kalp”⁵⁴³ ile kalbin bilme özelliğinden mahrum olması, “ağırlık konulan kalp”⁵⁴⁴ ise idrak yeteneğini kaybeden, “kalplerin birbirine benzeşmesi”⁵⁴⁵ ifadesi de “akıl” yönünden benzerlik anlamında kullanılarak, kalp ile akıl arasındaki bağlantı ifade edilmiştir. Kalbin en önemli fonksiyonlarından birisi de idrak etme, akletme, olayları ve duyguları doğru analiz edebilmektir. Bu özelliklerini kaybetmesi ise “mühürlenlen kalp” olarak ifade edilmiş ve on üç ayette⁵⁴⁶ geçmiştir. On bir ayette ise “kalbin hasta olması”⁵⁴⁷ ifade edilerek, düşüncelerindeki bozukluk ve yanlış fikirlere sahip olma, inançtaki eksiklik ve yanlışlık kastedilmiştir. Beş ayette kalbin inanç ve idrak konusunda anlamaya ve ibret alma durumunu kaybetmiş olması “katılaştıran kalp” olarak ifade edilmiştir.⁵⁴⁸ Kalp “temiz” olarak nitelendirildiği gibi “kirlenen” şeklinde de ifade edilmiştir.⁵⁴⁹ İdrak etme ve iman etme noktasında kalbin yeterli

⁵²⁹ el-Kehf 18/36.

⁵³⁰ eş-Şuarâ 26/227.

⁵³¹ el-Mücâdele 58/22.

⁵³² el-Hucurât 49/3.

⁵³³ es-Sebe’ 34/23.

⁵³⁴ el-Kehf 18/4; et-Teğabün 64/ 11; el-Hucurât 49/7,14.

⁵³⁵ Kâf 50/33.

⁵³⁶ el-Haşr 59/10.

⁵³⁷ Âli İmran 3/54.

⁵³⁸ el-Mâide 5/41.

⁵³⁹ el-Ahzâb 33/51.

⁵⁴⁰ eş-Şuarâ 26/89; es-Sâffât 37/84; el-Ahzâb 33/53.

⁵⁴¹ el-Haşr 59/14.

⁵⁴² el-Fetih 48/26.

⁵⁴³ el-Mü’minun 23/63.

⁵⁴⁴ el-Kehf 18/57.

⁵⁴⁵ el-Bakara 2/118.

⁵⁴⁶ el-Münafikûn 63/3; Muhammed 47/16; en-Nahl 16/108; et-Tevbe 9/87,93; el-A’râf 7/100; el-Bakara 2/7; el-Enam 6/46; el-Mü’min 40/35; Yûnûs 10/74; el-A’râf 7/101; el-Câsiye 45/23; eş-Şûrâ 42/24; er-Rûm 30/59.

⁵⁴⁷ el-Ahzâb 33/32; el-Bakara 2/10; el-Mâide 5/53; el-Enfâl 8/49; et-Tevbe 9/125; el-Hac 22/53; en-Nûr 24/50, el-Ahzâb 33/12; Muhammed 47/20, 29; el-Müddesir 74/31.

⁵⁴⁸ ez-Zümer 39/22; el-En’âm 6/43; el-Mâide 5/13; el-Bakara 2/74; Âli İmran 3/159.

⁵⁴⁹ el-Mutaffifin 83/14.

seviyeye ulaşamaması, çeşitli sebeplerle idrak ve iman etme özelliklerinin engellenme hali ayetlerde “perdeli kalp”⁵⁵⁰ “kapalı kalp”⁵⁵¹ ve “anlamayan kalp”⁵⁵² şeklinde ifade edilmektedir. İdrak etme, hissetme, anlama, iman etme gibi özelliklerinden bahsedilen kalbin “korku” duyan bir özelliğe de sahip olduğu “gırtlığa dayanan kalp”⁵⁵³, “hançereye gelen kalp”⁵⁵⁴ “kaygı duyan kalp”⁵⁵⁵ ve “kalplerine korku düşmesi”⁵⁵⁶ gibi ifadelerle anlatılmaktadır.

⁵⁵⁰ el-Bakara 2/88; en-Nisâ 4/55; el-En’âm 6/25; el-İsrâ 17/46.

⁵⁵¹ Fussilet 41/5.

⁵⁵² el-A’râf 7/179.

⁵⁵³ el-Ahzâb 33/10.

⁵⁵⁴ el-Mü’min 40/18.

⁵⁵⁵ en-Naziat 79/8.

⁵⁵⁶ el-Haşr 59/2; el-Ahzâb 33/26; Âl-i İmrân 3/151.

III. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DE İÇ HUZURUN MADDİ VE MANEVİ BOYUTU

3.1. İç Huzurun Maddi Boyutu

Kur'an-ı Kerim incelendiğinde iç huzuru anlamını ifade edecek iki kavram; sekine ve itmi'nan olarak tespit edilmiştir. Bu kavramlar diğer bölümlerde semantik açıdan ayrıntılı olarak incelenmiş, Kur'an-ı Kerim'de hangi türdeşleri ile kullanıldığı da izah edilmiştir. Bu bölümde ise iç huzuru anlamına gelen bu kavramların hangi açılardan kişiye iç huzurunu sağladığı üzerinde durulacaktır.

Sekine kelimesi semantik açıdan incelendiğinde “sükun, nefisteki telaş, endişe, kaygı ve heyecanın dinmesi ile oluşan, kalp durulması, yürek ısınması, ülfet, yakınlık, samimiyet, gönül rahatlığı diye ifade edilen, huzur ve sükûn hali veya bu halin kaynağı” olarak tanımlanarak iç huzuruyla bağlantısı ortaya konulmuştur.⁵⁵⁷ Ayrıca sekine kelimesinin “الى” harfi ceri ile kullanılmış olması onun iç huzuru anlamına geldiğini gösteren önemli bir ayrıntıdır.⁵⁵⁸ İtmi'nan kelimesinin de aynı şekilde “sıkıntılı bir durumdan sonra sükûnete erme,⁵⁵⁹ ruhsal doygunluk, dinginlik, huzur, kalbin rahatlaması, yatışması, huzur bulması,⁵⁶⁰ hoşnutluk,⁵⁶¹ gibi sekine ile benzer anlamlar içerdiği görülmektedir. Fakat itmi'nân” ile “sekîne arasında sıkı bir ilişki olmakla birlikte ikisini ayıran unsurlar da bulunmaktadır. Mesela “sekinenin süreklilik arz etmediği fakat itmi'nanın kişinin ayrılmaz bir parçası olduğu” söylenmektedir.⁵⁶² Yani “sekine” de tam doyuma ulaşma anı olmadığı için zaman zaman dalgalanmalar görülmekte iken “itmi'nan” da her şey yerine oturmuştur. Sekine ara sıra ortaya çıkan bir şey iken itmi'nan sahibinden ayrılmayan bir özelliktir. Aslında itmi'nan, sekinenin son noktasıdır.⁵⁶³ “Sekîne”, itmi'nânı

⁵⁵⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/4408.

⁵⁵⁸ Râzî, *Me'âtili'l-gayb*, 18/95-96.

⁵⁵⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 3/422; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, 2707; İsfahânî, *Müfredât*, 641; Firûzâbâdi, 6/5425; İbn Dureyd, *Cemhereti'l-Luga*, 2/1089.

⁵⁶⁰ Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, 35/357.

⁵⁶¹ Mukâtil b. Süleyman, *Kur'an Terimleri Sözlüğü*, 51; ed-Dâmegânî, *Kâmusu'l-Kur'an*, 298.

⁵⁶² Firûzâbâdi, *Beşâ'ir*, 3/516-517; Herevî, *Kitâbü'l-Garibeyn fi'l-Kur'an ve'l-hadîs*, 913-914; Ergül, *Kur'an ve Sünnette Kalbî Hayat*, 367.

⁵⁶³ Firûzâbâdi, *Beşâ'ir*, 3/517.

sağlayan ve ona sebep olan maddi ya da manevi unsurun adıdır. Yani sekine sebep, itmi'nin onun sonucudur. İsrailoğullarına gelen Tâbut,⁵⁶⁴ ölülerin diriltilmesi,⁵⁶⁵ gökten bir sofranın indirilmesi⁵⁶⁶ ve meleklerin yardımcı olarak gönderilmesi⁵⁶⁷ itmi'nâni meydana getiren unsurlardır. Kalplerin yatışmasını sağlayan, huzura erdiren, sakinliği ve güveni oluşturan bu hususiyete sekine denilmiştir. Allah Teâlâ Müminlerin korkularını, endişe ve şüphelerini bu sekînelerle ortadan kaldırmış, gönüllerini dinginliğe ve huzura ulaştırmıştır.

Bu tanımlar doğrultusunda sekine ve itmi'nin ayetleri incelendiğinde iç huzurun iki ayrı yönünün ortaya çıktığı görülmektedir. Sekinenin geçtiği ayetlerin bir kısmında Allah Teala'nın lütuf olarak gönderdiği sekinenin kişilerin anlayışlarına ve şekillendirmesine bırakıldığı; diğer kısım ayetlerde ise indirilen sekinede sadece Cenab-ı Hakkın müdahalesinin söz konusu olduğu, yani varoluş ve şekil açısından kişilerin dahlinin etkili olmadığı görülmektedir. Bu yüzden ayetlerin incelenmesinde konunun iki açıdan ele alınmasının daha doğru olacağı düşünülecek konu; iç huzurun maddi ve manevi boyutu olarak iki başlık şeklinde ele alınmıştır.

İnsanoğlu tek boyutlu bir varlık olmayıp, ruh ve beden olarak iki farklı unsurdan müteşkil olarak yaratılmıştır. Bu yüzden onun mutluluğu, huzuru ve sükûnu da tek boyutlu olmayacak hem ruhi hem de bedeni doyuma ulaştıran bir dinamik ile mümkün olabilecektir. Sekine ve itmi'nin kavramları da bu iki boyuta hitap eden şekilde kullanılmaktadır. İç huzurun maddi boyutunu oluşturan dinamikler sekine ayetleri doğrultusunda üç farklı unsurdan oluşmaktadır. Bunlar iç huzurun insan boyutunu oluşturan “eş”; zaman boyutunu oluşturan “gece” ve mekân boyutunu oluşturan “mesken/ev”dir.⁵⁶⁸

İçsel huzur, konfor, sakinlik, dinginlik, kişinin kendisi ile barışık olması, kendisini emniyette hissetmesini sağlayan içsel uyum ve denge hali olarak tanımlanan⁵⁶⁹ iç huzuru meydana getiren önemli etkenlerden biri kaos ve kargaşadan uzak bir hayattır. İnsana düzenli bir hayatı sunan en önemli unsurlardan birisi ise sağlıklı bir evlilik hayatı ile kurulan mutlu bir yuva; içinde güvenin sağlandığı korunaklı bir ev ve kişinin beden ve ruh sağlığını koruyan, onu

⁵⁶⁴ Bakara 2/248.

⁵⁶⁵ Bakara 2/260.

⁵⁶⁶ Mâide 5/113.

⁵⁶⁷ Âl-i İmrân 3/126.

⁵⁶⁸ Abdurrahman Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn Eş-Gece-Ev*, 4. Baskı (İstanbul: Çıra yay., 2017), 23-27.

⁵⁶⁹ İbrahim Demirci, *Huzurlu ve Mutlu Yaşamın Değerler ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 71-76;

dinç, zinde ve huzurlu kılan uykunun gerçekleştiği karanlık bir gecedir. Kur'an-ı Kerim'de bu üç kavram; eş,⁵⁷⁰ ev⁵⁷¹ ve gece⁵⁷² sekine kavramının fiil formu ile ifade edilmiştir.

3.1.1. Aile ve Evlilik Hayatının İç Huzura Etkisi

Aile, insanın hayata ilk gözlerini açtığı anda kendisini sevgiyle sarıp sarmalayan, güvenle koruyup kollayan, ilk güven ve ilk huzuru yaşadığı eşsiz bir ortamdır. İnsan için en korunaklı sığınaktır ve hiç bilmediği, görmediği, tanımadığı bu yeni hayatında onu tehlikeler karşısında korur, hayatını güven dolu bir ortamda nasıl ve ne şekilde devam ettirebileceğini kendisine öğretir.⁵⁷³ Sözlük anlamı itibariyle Arapça kökenli bir kelime olan aile, “عول-عيل” avl/ayl kökünden türemiştir. “Haktan ayrılmak, haksızlık etmek, terazinin eksik ya da fazla tartması, bir şeyin birine ağır gelmesi, baskın olması, bir topluluğun durumunun şiddetlenmesi, sabır, bir kimsenin bakımından sorumlu olduğu kişilerin (ıyâl) sayıca çok olması ve fakir düşmesi” gibi anlamlar içermektedir.⁵⁷⁴ Ailenin birbirine olan bağlılığı sebebiyle hak ve hukuk konularında taraflı davranması yani adaletten ayrılması söz konusu olduğu için “aile” kök itibarıyla “haksızlık etme, terazinin eksik ya da fazla tartması” gibi anlamlardan türemiştir. Ayrıca ailenin bakımının zor olması, kişiye ağır gelmesi gibi sebeplerden dolayı “bir şeyin birine ağır gelmesi” gibi anlamlar da içermektedir. Aile üyelerinin fazla olması durumunda ise mali yük artışı için gelir ve gider oranları değişecek ve fakirlik ortaya çıkacaktır. Nitekim Duha 93/8 “وَوَجَدَكَ عَائِلًا” ayetinde عَائِلًا/aile kelimesi fakirlik anlamında kullanılmıştır. Kelime kökü açısından farklı manalar içermekle birlikte aile kavramı genel olarak “anne, baba ve çocuklardan oluşan yapı” için kullanılmıştır.⁵⁷⁵ Evlenmek de bu bağlamda, aile kurmak açısından önemlidir. Evlilik, imtihan dünyasının maddi ve manevi meşakkatlerinin kol kola girilip birlikte aşılabacağı, iki yarımın tamamlanıp bir bütüne dönüşeceği serüvenin adıdır.

Evlilik hayatının kişi için iç huzuru sağlayan bir unsur olduğunu gösteren ayetler; Rum suresi 30/21 “وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا” “Huzur bulmanız için kendi türünüzden eşler yaratması O’nun delillerinden” ve Araf suresi 7/189: “هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ” “Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur.” ayetidir. Bu ayetlerde geçen “لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا” kelimesi eşler arasındaki huzur ve

⁵⁷⁰ el- Araf 7/189; er- Rum 30/21.

⁵⁷¹ en- Nahl 16/80.

⁵⁷² el-En’am 6/96; Yunus 10/67; en-Neml 27/86; el-Kasas 28/ 73; el-Mü’min 40/61.

⁵⁷³ Huriye Martı, *Ailem* (Ankara: DİB yay., 2014), 7

⁵⁷⁴ Cevheri, *Şihâhu’l-luğa, eş-Şihâh fi’l-luğa*, 5/1777; İsfahâni, *Müfredât*, 741.

⁵⁷⁵ Mehmet Akif Aydın, “Âile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196.

sükûneti ifade etmektedir. Tefsirlerde genel olarak; mutluluk, huzur, ünsiyet, meyletme, ülfet, birbirine ısınmak, alışmak, rahatlamak, lezzet almak şeklinde izah edilir.⁵⁷⁶

İki ayette de “سَكَنَ إِلَى” şeklinde “إِلَى” harfi ceri ile gelmiş olması, mananın “kalben sükûnet bulması” anlamına gelir ki bu da evlilik hayatının iç huzuru sağlayan bir unsur olduğunu gösteren önemli bir ifadedir. Çünkü maddi anlamda sükûneti ifade etmek için mekan zarfı olan (عِنْدَ) kelimesi kullanılır. Oysa (إِلَى) harfi ceri bir şeyin sonu ve neticesi için kullanılmaktadır ve bu ise kalbe ait bir durumu ifade eder.⁵⁷⁷ Müfessir Semerkandi de ayetin tefsirini yaparken bu manaya dikkat çekmiş ve “kalbinizin karar kılması için” şeklinde anlam vermiştir.⁵⁷⁸

Konu ile ilgili ayetler incelendiğinde A‘râf suresindeki “لَيَسْكُنَنَّ إِلَيْهَا” / onunla sekine bulması için⁵⁷⁹ ifadesi ağırlıklı olarak biyolojik açıdan birlikteliği ve bu birlikteliğin sağladığı ruhsal doyumu ifade eder. Çünkü ayetin devamı incelendiğinde “ona büründüğü zaman ondan hamile kaldı”⁵⁸⁰ buyrulması, kullanılan سَكَنَ kelimesinin cinsel yönden sükûne ermek olduğunu gösterir.⁵⁸¹ Kadın ve erkek olarak bir bütünün iki parçası halinde yaratılmış olan insan, bir araya gelme eğilimiyle, cinsel güdünün neden olduğu doyum arayışı ve geriliminden kurtularak “bir tür durulma, sakinleşme, doyuma ulaşma, rahatlama, huzura erme” haline bürünmüş olacaktır.⁵⁸² Bilim adamları yemek, içmek, uyumak, nefes almak, gibi cinselliği de temel içgüdüsel ihtiyaçlar içerisinde ele alırlar ve susuzluk ile açlıktan sonra en şiddetli içgüdü olarak tanımlarlar. Bazılarına göre ise cinsellik, insan davranışlarını etkileyen önemli güçler arasında dördüncü sırada yer alır. Temel ihtiyaç olarak görülen cinsel ihtiyaç, sevgi, saygı ve şefkat, ailenin kurulmasında önemli bir etken olduğu gibi devamlılığını sağlama konusunda da etkin bir rol

⁵⁷⁶Ebü Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Türâsî'l-Arabiyye, 1997), 3/102, 4/314; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman yay., 2009), 5/14, 2/423; İbn Arabî, *Tefsîrü'l-Kebîr te'vilât*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kitsan yay., ty.), 1/431; İbn Atıyye, *Muḥarrerü'l-vecîz*, 2/486; İbn Ebu Hatim, Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm* (Riyad: Mektebetü'l-Nezâlû'l-Bâzî, 1997), 1631; Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî, *Baḥrû'l-'ulûm* (Beyrut: Dârûl-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 3/9, 1/588; İbn Ebu Zemenin, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Mürri el-Kurtubî, *Tefsîrü'l-Kur'ân* (Kahire: el-Fâzükü'l-Hadise, 2001), 3/359; Begavi, *Me'âlimü't-tenzîl*, 3/ 311; Zemahşeri, *Keşşaf*, 2/1056; Mekki b. Ebu Talib, Ebü Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye* (y.y., Külliyyetü Dirâsetü'l ülyâ, 2008), 1/2669; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.), 4/305; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî Vâhidî, *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 2/434.

⁵⁷⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 18/95-96.

⁵⁷⁸ Semerkandi, *Baḥrû'l-'ulûm*, 3/9.

⁵⁷⁹ el-A'râf 7/189.

⁵⁸⁰ Araf 7/189.

⁵⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/618.

⁵⁸² Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: 'Sükûn' -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (2004), 74.

oynamaktadır.⁵⁸³ Erkek ve kadının aynı özden yaratılması, birbirlerine karşı hissettikleri duygusal ilgi, bunun ardından gelen cinsel birleşme ve bunun sonucu olarak dünyaya gelen çocuk, kendileri için birer sekine olacaktır. Çocuk, neslin devamını sağlayan önemli bir unsurdur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Taha suresinin 115-121. ayetleri arasında Âdem (a.s.)'dan bahsederken, onun cennette yorulmadığı, acıkmadığı, susamadığı, çıplak kalmadığı ve sıcaktan etkilenmediği ve daha sonra ise şeytanın O'na ebedilik ağacından yemesi için fısıldadığı anlatılır. Bunun üzerine ebedilik ağacından yiyen Hz. Adem'in avret yerlerinin açıldığı ifade edilir. Ebedilik ağacının ne olduğu hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte, ağacın meyvesinden yedikten sonra avret mahallinin açıldığının ifade edilmesi müfessirler tarafından ebedilik ağacının, cinsel birleşmeden bir kinaye olarak yorumlanmasının mümkün olduğunu ve bu ebediliğin de neslin devamı olabileceğini akla getirmiştir.⁵⁸⁴

Rûm suresinde geçen “لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا / onunla sekine bulması için”⁵⁸⁵ ifadesi ile devamında “مَوَدَّةً وَرَحْمَةً / sevgi ve şefkat” kavramlarının kullanılmış olması sebebiyle A'râf suresinden farklı olarak biyolojik birleşmeden ziyade, eşler arasındaki sevgi ve şefkate vurgu yapıldığı, eşlerin yaşlılık dönemlerinde de birbirlerine olan muhabbetlerinin ve iç huzurlarının devam edebileceği gösterilmiştir, denilebilir.⁵⁸⁶ Cinsellik vücuda yönelik biyolojik bir ihtiyaçken sevgi, “insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten kişiliğe yönelik duygusal bir ihtiyaçtır.” Ayette eşler arasındaki sevgi ve şefkatin ön plana çıkarılması, huzur için bu iki duygunun önemini göstermektedir. Sevgi fitridir ve her ne yaşta olursa olsun insanın ihtiyaç duyduğu temel bir husustur; hoşlanmanın da ötesinde bağlanma, önem verme ve mahremiyet gibi bazı özellikleri de içine alır. Seven kişi sevdiği kişinin en az kendisi kadar mutlu, huzurlu ve güvende olmasını ister ve bunun için çabalar. Seven kişiler zamanla birbirlerine benzerler ve birbirlerine karşı bağlılık duygusu hisseder, hayatlarını birlikte devam ettirmek için gayret gösterirler.⁵⁸⁷ Sevgi ve evlilik, eşlerden birinin diğerine bedensel cazibenin, arkadaşlık ve çocuk sahibi olma isteminin dürtüsüyle kendisini cânı gönülden teslimiyetidir. Sevgi ve evlilik sadece iki taraf için değil tüm insanlığın mutluluğu için oluşturulmuş bir iş birliğidir.⁵⁸⁸ Sevgi çocuklukta karşılıksız, sağlam ve sıcak temeller üzerine oturmuşsa; evlilik hayatında da bu şekilde karşıya yansıtılacaktır.⁵⁸⁹ Sevginin devamını ve gelişimini sağlayan

⁵⁸³ Ali Kuşat, “Nefis Mertebelerine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (2002), 119-128; Celal Kırca, “Kur'an'a göre Ailenin Psikolojik Temelleri”, *Kur'an'da Aile Sempozyumu* (2011), 169.

⁵⁸⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Şûruh, 1423/2003), 5/2354-2355.

⁵⁸⁵ er-Rûm 30/21.

⁵⁸⁶ Kasapoğlu, “Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram”, 75.

⁵⁸⁷ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 25. Baskı, 2006), 539-541.

⁵⁸⁸ Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, çev. Kamuran Şipal (İstanbul: Say Yayınları, ty.), 199.

⁵⁸⁹ D. W. Baruch, Hyman Miller, *Evlilikte Cinsellik*, çev. Nihal Yeğinobalı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001), 12.

unsurlar ise içtenlik, samimiyet, aynı düşünce ve duygulara sahip olmaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) evlilikte denkliğin önemini vurgulamış; eş seçiminde “mal, soy, güzellik ve din” gibi prensiplere bakıldığını, ancak dindar olmasının daha önemli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹⁰

Evlilikte sevgiden sonra iç huzuru sağlayacak ikinci unsur; ayette “رَحْمَةً” rahmet kavramı ile ifade edilmiştir. İsfehani (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) ve Firuzabadi (ö. 817/1415) rahmet kavramını, Allah için kullanıldığında nimet verme, ihsan, lütuf ve üstün kılma; insanlar için kullanıldığında ise incelik, yumuşaklık ve şefkat olarak açıklamışlardır.⁵⁹¹ Ayette eşler arasında rahmet ile davranılmasının istenilmesi ile incelik ve yumuşaklık duygusu, yani eşlerin birbirlerine karşı saygılı davranılması ifade edilmiştir.

Eşler arasındaki sevgi, iç huzuru sağlarken; bu sevginin devamını da karşılıklı saygı ve nezaket oluşturacaktır. Sevgi içe dönük bir duygu iken rahmet yani saygı dışa dönük bir davranıştır ve sevginin davranışa dönüşmüş halidir. Bu yüzden ayet-i kerimede sadece sevgi vurgulanmamış, bu sevginin davranışa dönüşmesi istenerek “rahmet” kelimesi ile devam edilmiştir. Sevgi ve şefkat eşler arasında sükuna erme, iç huzura ulaşmak için önemli bir etkidir. Çünkü sevgi ve şefkatten uzak olan salt bir cinsel istek, doyuma ulaştığında sönmeye mahkumdur. Eşler arasındaki istek ve çekimin aynı güçte devam edebilmesi için sevgi ve şefkate ihtiyaç vardır.⁵⁹²

Tefsirler incelendiğinde eşler arasında sekinenin sebeplerinden birisinin de aynı nefisten yaratılmak olduğu görülür. Nisa suresinin 4/1 ayetinde:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinize itaatsizlikten sakının.”

Ayette insanın tek bir nefisten eşinin de aynı nefisten yaratıldığı ifade edilmektedir. İki şeyin aynı cinsten olması aralarındaki kaynaşma, sevgi ve sükûn için önemlidir. İnsanların kendilerinden bir parça olan evlatlarına olan ünsiyetleri bunun için güzel bir örnektir.⁵⁹³ Anlaşmazlıklar ve nefret ise cinslerin farklılığından kaynaklanmaktadır.⁵⁹⁴ Evliliğin devam etmesi için

⁵⁹⁰ Buhârî, “Nikâh”, 16 (No. 28).

⁵⁹¹ İsfehâni, Müfredât, 420; Firûzâbâdi, Besâir, 3/53.

⁵⁹² Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, çev. Işatan Gündüz (İstanbul: Say yay., 1985), 60.

⁵⁹³ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-muhîd*, 4/437; Maturidi, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 11/171-172; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2/1056.

⁵⁹⁴ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi el-Haseni eş-Şâzeli İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medid fi tefsiri'l-Kur'ani'l-mecid*, (Kahire: el-Heyetü'l-Misriyye, 1999), 2/ 282-283; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, 11/31; İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an* 15/41.

bu uyum gereklidir.⁵⁹⁵ Eşler arasındaki denge her birinin diğerinin yanında rahatlık ve iç huzuru bulması ile olacaktır. Bu ise eşlerin her birinin birbirlerinin beklentilerine karşılık vermesi ile mümkündür.⁵⁹⁶ Aynı dili konuşmaktan ziyade aynı duyguyu paylaşmak eşler arasındaki anlaşmayı sağlayan önemli hususlardan biridir. Eşler arasında huzurun meydana gelmesi için Allah Teala iki eş arasındaki aile irtibatını aynı oluşum, aynı tabiat ve aynı içgüdülerle meydana getirmiştir.⁵⁹⁷ Yaratılıştaki bu uyum ve ahenkten dolayı her biri diğerine mükemmel bir eş olur ve her birinin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçları diğerinin fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını tamamen karşılar.⁵⁹⁸

Kur'an-ı Kerim'de anne, baba, çocuk, kardeş veya akrabalar değil de eşin sekine olarak tanımlanması dikkat çekicidir. “أَسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ” “*Sen ve eşin cennette yerleşin*”⁵⁹⁹ ayetinden yola çıkarak insanın karşı cinsi ile birlikte yaşama zorunluluğu olduğu düşünülürse; eşin, anne, baba ve evlattan daha farklı bir konumda olduğu da görülmüş olur. Bir erkek ve bir kadından başka kimsenin olmadığı bir zaman ve ortamda “أَسْكُنْ” emrine vurgu yapılması, bu birlikteliğin, insanoğlunun nesli için de devam edeceği anlamını içeriyor olmalıdır. Kullanılan zaminin “الِهَا” şeklinde müennes olması, kendisiyle huzur ve sükûna erilen kişinin kadın olduğunu göstermektedir. Hayattaki çaba ve hareketliliğin erkeğin sorumluluğunda olduğu⁶⁰⁰ daha sonra erkeğin kadın ile istirahat ederek huzur bulacağı ifade edilmektedir.⁶⁰¹

Aile ve evlilik, iç huzuru sağlayan dış etkenlerdir; bunlar, kişinin iradesine bağlıdır ve mutlak bir sekine anlamı içermemektedir. Çünkü eşlerin birbirlerine huzur verebilmeleri için en önemli şey uyum içerisinde olmalarıdır. Saygı, sevgi, şefkat, cinsel doyum ve aynı nefisten yaratılmış olmaları bu uyumu sağlayan etkenlerdir. Ayet-i kerimede “زَوْج” kelimesinin kullanılması bu kişilerin birbirinden farklı rolleriyle bütünleşerek birisinin diğerinin ayrılmaz parçası haline geldiğini göstermektedir. Birisi olmadan diğerinin anlamsız olacağı ve diğerinin yerini dolduramıyor olması anlamına gelir. Nasıl ayakkabı ve mest gibi giysilerin eşleri “زَوْج” olarak tanımlanıyor ve bunların eşleri birbirlerine her açıdan uyum sağlıyorsa; mutlu ve huzurlu bir evlilikte de aynı uyum ve birliktelik olmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de evliliğin eşler arasındaki ilişkiler açısından olması gereken seyrinde yürümediği durumlarda “زَوْج” kelimesinin kullanılmadığı, onun yerine “إِمْرَأَة” kelimesinin kullanıldığı görülür. Mesela eşine ihanet eden Hz. Lut'un

⁵⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2349-2352.

⁵⁹⁶ Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzîlî Seyyit Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru's-Şurûh, 2003), 3/1412.

⁵⁹⁷ Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l-Münîr* (Dîmeşk: Dârü'l-Fikr, 2009), 5/211.

⁵⁹⁸ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul, İnsan yay. 2005), 4/293.

⁵⁹⁹ el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19.

⁶⁰⁰ en-Nisa 4/34.

⁶⁰¹ Ateş, *Kur'an'da Huzur*, 24.

karısı,⁶⁰² eşine sadakatsiz davranan Mısır Azizi'nin karısı,⁶⁰³ kısır olan Hz. Zekeriyya'nın karısı⁶⁰⁴ ve evliliğinde problemler yaşadığı için boşanma durumuna gelen kadın⁶⁰⁵ gibi Kur'an-ı Kerim'de geçen ilgili ayetler incelendiğinde zevciyyet (eş olmak) sadakat, muhabbet, doğurganlık ve nikah unsurlarından birinin eksik olması durumunda ortadan kalktığı ve artık bu kişinin zevç/eş değil; sadece tekil formunda kadın/إمرأة olduğu görülmektedir. Böylece evliğin ben değil, biz olduğu; tekil formundan çıkılarak, iki yarımın bir bütüne dönüşme hali olduğu anlaşılmaktadır.

Evlilik ve bu sayede oluşan aile kurumu, insan için bir sekine kaynağı, onun mutluluğu, huzuru ve sükûnu için önemli bir etkidir. Fakat salt bir evlilik kişiyi iç huzura götürmek için yeterli değildir. Burada kişilerin kendi müdahaleleri söz konusudur. Kurulan evlilik müessesesinin ve aile hayatının karşılıklı sevgi ve saygı temelleri üzerine oturtulması gerekmektedir. Böylece sağlıklı bir evlilik hayatı iç huzurun insan boyutunu oluşturan kısmı olacaktır.

3.1.2. Meskenin İç Huzura Etkisi

Sözlük anlamları verilirken “sekine” nin “güven” anlamına geldiği,⁶⁰⁶ içinde huzur ve sükunete erişildiği için evlere de “mesken” denildiği ifade edilmişti. Kur'an-ı Kerim'de Nahl suresi 16/80. ayetinde وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا evler sükûna erme ve istirahat etme yeri olarak tanıtılmaktadır. Evler yeme-içme-barınma gibi biyolojik ihtiyaçların karşılandığı bir yer olduğu kadar aynı zamanda telaş ve koşuşturmadan, kaygı ve tedirginliklerden kurtulup, sekîneyi ve iç huzuru yakalama imkânı olan mekânlardır.⁶⁰⁷ Ayetlerde “cennette yerleşme” “اسْكُنْ” şeklinde “sükûn” kelimesi ile ifade edildiği gibi⁶⁰⁸ içinde yaşanılan, yerleşilen yerlere de “مَسْكَنٌ” denilerek “sükûn” kelimesinin ismi mekân formu kullanılmıştır. Böylece nasıl cennet sükûna erilecek bir yer ise mesken olarak içinde yaşanılan evlerin de aynı şekilde sükûna ve huzura ulaşılması amaçlanan yerler olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰⁹

⁶⁰² et-Tahrim 66/10.

⁶⁰³ Yusuf 12/ 21, 30, 51.

⁶⁰⁴ Enbiya 21/90.

⁶⁰⁵ en-Nisa 4/128.

⁶⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 13/211-218; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/855-856.

⁶⁰⁷ Güven Ağırkaya “Modern Çağın Yitik Bir Değeri: Sekînet (Kur'an Merkezli Semantik Bir Analiz)”, *Marife* 21/1 (2021), 152-165.

⁶⁰⁸ el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19.

⁶⁰⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, (Beyrut: Dârü'l-Kelemri't-tayyib,1998), 1/623-624; Ebu Hayyân, *Bahrü'l-muhtâ*, 1/250; İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 1/106; Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2007), 795; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 1/298.

Evlere “seken” denilmesinin bir sebebi de ülfet edilen yerler olmasıdır.⁶¹⁰ İnsanların her türlü sıkıntıdan kurtulup başını sokacağı, içinde huzura kavuşacağı, dinleneceği ve yakınlık elde edeceği bir yer olduğu için evler “seken” kelimesi ile tanımlanmıştır.⁶¹¹ Allah Teala’nın yeri, insanların emrine vermesi sayesinde insanlar yaşayabilecekleri ve içinde huzur bulacakları evler yapabilmişlerdir. Ya da ayette geçen – جَعَلَ – fiilini “sizin için evler yaptı” yani size evlerin nasıl yapılacağını öğretti şeklinde de yorumlamak mümkündür.⁶¹² Evlerin huzur yeri olmasını, insanları sıcaktan ve soğuktan koruması açısından izah etmek mümkün olduğu gibi insanlarda olan açıklığı-avretlerini- ve haremelerini kapatması açısından da yorumlamak mümkündür.⁶¹³ Çünkü ayetin devamında evlerin yapıldığı malzemelerden bahsedilmiş; evlerin taşınabilir niteliklere sahip olduğu kadar ikamet için de elverişli olduğu üzerinde durulmuştur. Böylece evlerin kullanım fonksiyonlarının yani sıcaktan ve soğuktan koruması, haremelerini kapatması, insanları sekineye ulaştıran nimetler arasında görülmüştür.

Kur’an-ı Kerim bir bütün olarak ele alınırsa; diğer ayetlerde o evde bulunanların huzuru için gerekli olan şartların da hazırlanmış olduğu görülür.⁶¹⁴ Böylece evler insanlar için teselli ve huzur vasıtası olur. Bu ayetten yola çıkarak denilebilir ki evler, hiçbir zaman tartışma, ayrılık ve düşmanlık yeri değildir. Buralar barış, güven, emniyet, huzur ve rahatlama yerleri olmalıdır. Bu yüzden İslâm eve dokunulmazlık vermiştir. Bu şekilde evlerin huzurunu, güvenini ve barışını sağlamıştır. Evlere girmek isteyen, ancak izin aldıktan sonra girebilir. Ayrıca evlerin mahrem yerleri olması sebebiyle herhangi bir sebepten dolayı evin içinde meydana gelen olayları, nelerin olup bittiğini gözetleyemez. Kimsenin evdekilerin haberi olmadan veya onların evde bulunmadığı sırada onların aleyhinde birtakım haberler toplamak için eve girmesi de uygun değildir. Kimse bu tür davranışlar ile ev sakinlerinin huzurunu ve güvenini bozamaz. İslâm’ın evler için öngördüğü sükuneti ihlal etmeye kimsenin hakkı ve yetkisi yoktur.⁶¹⁵ Evin mahrem

⁶¹⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 20/94.

⁶¹¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 2/226; Süyûtî, *ed-Dürrerü’l-müntesire*, 5/154-155; Taberi, *Câmi’u’l-beyân*, 14/317; Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 7/2229; Semerkandi, *Bahrü’l-‘ulûm*, 2/244; İbn Ebu Zemenin, *Tefsîrü’l-Kur’ân*, 2/ 413; Salebi, *Keşfü’l-Beyân*, 6/34; Vehbi Zuhayli, *et-Tefsîrü’l-Münîr*, 7/514-515; İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 3/412; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi’lmi’t-tefsîr*, 4/476-477; Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 5/35.

⁶¹² Maturidî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 8/163; Semerkandi, *Bahrü’l-‘ulûm*, 2/244.

⁶¹³ Mekki b. Ebu Talib, *el-Hidâye ilâ bulûği’n-nihâye*, 4058; Mâverdî, *en-Nüket ve’l-‘uyûn*, 3/206; Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbü’l-h*, 3/215; İsmâil Hakkî, *Rûhu’l-beyân*, 10/355; İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr* 4/476; Vâhidî, *el-Vasîf*, 3/76.

⁶¹⁴ en-Nur 24/27; en-Nur 24/29; el-Ahzab 33/53; en-Nur 24/28; en-Nur 24/61; en-Nur 24/58.

⁶¹⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 4/2185.

olarak algılanması ve ona dokunulmazlık verilmesi ayetlerle ifade edildiği gibi aynı zamanda anayasa ile de belirlenmiştir.⁶¹⁶

Nahl suresi 16/80. ayette evlerin “sekenen/ سَكَنًا” şeklinde ifade edilmesi, huzur, güven ve sakinliğin mekân boyutunu göstermektedir. Çünkü insan zaman ve mekândan bağımsız bir varlık değildir. Bir insanın yaşadığı, hayatını devam ettirdiği mekân, onun iç dünyasına da etki edecektir. Güven ve emniyetten uzak, mahremiyeti sağlayamayan, kaos, kargaşa, gürültü, şiddet ve hatta mimari yönden insanı rahatsız edecek şekilde tasarlanmış bir ev, kişinin iç huzura ulaşmasını engelleyecektir.

3.1.3. Gecenin İç Huzura Etkisi

Postmodern dönem olarak bilinen içinde bulunduğumuz çağın en önemli özellikleri, hız ve haz olarak tanımlanmaktadır. Yapılan bazı faaliyetler, insanların yalnızlaşmasına, geçici hazlar ile kendisi için iyi olanlardan uzaklaşmasına, sayısız kargaşa ve huzursuzluğa sürüklenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca içinde yaşadığımız tüketim toplumunda insan, “özellikleri, ihtiyaçları ve tatminleri” birbirine uyarlamak yerine, bir tarafta rekabet ve toplumda yükselme buyruğu, diğer tarafta ise hazları azamileştirme buyruğu arasında mücadele içinde büyüyen bir dengesizliğin içinde bocalamaktadır. Böylece ihtiyaçlar ve büyük özemler arasında oluşan iç dengesizliğe karşı kişide edilgin bir reddetme olarak kronik yorgunluk oluşur.⁶¹⁷ Bütün bu durumlar karşısında insanın çalışmaya, koşturmaya ihtiyacı olduğu kadar, durup dinlenmeye, sakinleşmeye ve huzura da ihtiyacı vardır. Son derece hızla akan bu yaşamda insanın, ruhunun sesini ve sükûnetini hissedip duyabilmesi için biraz yavaşlayıp geride kalan ruhunu beklemesi gerekmektedir.⁶¹⁸ Bunun için gece muhteşem bir zaman dilimidir. Kur’ân-ı Kerim’de gece

⁶¹⁶ Anayasa’nın 21. Maddesi (Değişik: 3/10/2001-4709/6 md.) https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/ana-yasa_2018.pdf (Er. tar., 11.08.2020); 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (Er. tar., 11.08.2020).

⁶¹⁷ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı- Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı yay. 3. Baskı 2008),237.

⁶¹⁸ Ağırkaya, “Modern Çağın Yitik Bir Değeri: Sekînet (Kur’an Merkezli Semantik Bir Analiz)”, 152-155, 170.

vakitleri için leyl (لَيْل),⁶¹⁹ esil (أَصِيل)⁶²⁰ fecr (فَجْر),⁶²¹ ğâsik (غَاسِق)⁶²² seher (سَحَر),⁶²³ aşıyy (عَشِي)⁶²⁴ ve beyât (بَيَات),⁶²⁵ gibi kavramlar ya da bunların türevleri kullanılmaktadır. Ayetlerde gece; gecenin gündüze katılması,⁶²⁶ geceleyin ölü gibi uyutulmak,⁶²⁷ geceleyin helak olan kavimler,⁶²⁸ gündüzün gece ile bürünüp örtünmesi,⁶²⁹ geceleyin uyurken azabın gelmesi,⁶³⁰ gece ile gündüzün sürelerinin değişmesi,⁶³¹ gecenin Allah'ın kudretine delil olması,⁶³² gecenin bir kısmında teheccüd namazının kılınması,⁶³³ gecenin bir örtü, uykunun bir dinlenme olması,⁶³⁴ geceleri secde ve kıyam ile geçirilmesi,⁶³⁵ geceleyin uykunun Allah'ın delillerinden olması,⁶³⁶ gecenin ibadetle geçirilmesinin emredilmesi,⁶³⁷ geceleyin ibadet etmenin kalp, zihin ve ruh üzerindeki etkisi,⁶³⁸ gece ibadetinin kolaylaştırılması,⁶³⁹ karanlığı koyulaşıp sükûnete erdiği zaman geceye yemin edilmesi,⁶⁴⁰ gecenin şerrinden Allah'a sığınmak⁶⁴¹ gibi farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Gece aynı zamanda tehlikeleri ve şerleri de içinde barındırmaktadır.

⁶¹⁹ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 4/113; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/4115. Gece ve gündüzün birlikte geçtikleri bazı âyet örnekleri için bk. el-Furkân 25/62; Lokmân 31/29; Sebe' 34/33; ez-Zümer 39/5; el-Hadîd 57/6; el-Müz-zemmil 73/20; Erdoğan Baş, "Kur'an'ın Zamanın Yarıyı Olan Geceye Yüklediği Anlam", *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu* (2016), 1/42; Leyl kelimesinin geçtiği âyet örnekleri için bk. el-Bakara 2/164, 187, 274; Âl-i İmrân 3/27, 113, 190; el-En'âm 6/13, 60, 76; el-A'râf 7/54; Yunus 10/6, 27, 67; Hûd 11/81, 114; er-R'ad 13/3, 10; İbrahim 14/33; el-Hicr 15/65; en-Nahl 16/12; el-İsrâ 17/12 78; Tâhâ 20/130; el-Enbiyâ 21/20, 33; el-Hac 22/61; el-Mü'minûn 23/80; en-Nûr 24/44; el-Furkân 25/47, 62; en-Neml 27/86; el-Kasas 28/71, 72; er-Rûm 30/23. 14 el-Fecr 89/2.

⁶²⁰ İsfahânî, *Müfredât*, 85; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/89; el-Furkân 25/5; el-Ahzâb 33/42; el-Fetih 48/9; el-İnsân 76/25; el-A'râf 7/205; er-Ra'd 13/15; en-Nûr 24/36.

⁶²¹ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 3/302; Cevherî, *es-Sihah*, 2/778; İsfahânî, *Müfredât*, 781; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/3351; el-Bakara 2/187; el-İsrâ 17/78; en-Nûr 24/58; el-Fecr 89/1; el-Kadir 97/5; Fecr kelimesinin Kur'an'da günah, günahkâr; fişkir/t/mak, ak/it/mak gibi farklı anlamlarda kullanılan türevleri de vardır. bk. el-Bakara 2/60, 74; el-İsrâ 17/90, 91; Sâd 38/28; Nûh 71/27; el-İnsân 76/6; el-İnfîtâr 82/3; eş-Şems 91/8.

⁶²² el-Felak 113/3; el-İsrâ 17/78; Kelimenin anlamına dair geniş bilgi için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/745-749; İsfahânî, *Müfredât*, 754; Maverdî, en-Nüket ve'l-uyûn, 6/374-375.

⁶²³ el-Kamer 54/34; Âl-i İmrân 3/17; ez-Zâriyât 51/18; Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 2/221; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/1952-1953; İsfahânî, *Müfredât*, 486.

⁶²⁴ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, 3/165; İsfahânî, *Müfredât*, 702; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4/2962; Zuhurf 43/36; Âl-i İmrân 3/41; el-En'âm 6/52; el-Kehf 18/28; Sâd 38/18, 31; el-Mü'min 40/46, 55; Meryem 19/11, 62.

⁶²⁵ el-A'râf 7/4, 97; Yunus 10/50. İnsanın özellikle geceleyin barındığı bir mekân olması hasebiyle eve de aynı kökten gelen el-Beyt (البيت) ismi verilmiştir. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 14/23.

⁶²⁶ Âli İmran 3/27.

⁶²⁷ En'am 6/60.

⁶²⁸ el-Araf 7/4.

⁶²⁹ Araf 7/54.

⁶³⁰ Araf 7/97.

⁶³¹ Yunus 10/6.

⁶³² İsrâ 17/12.

⁶³³ İsrâ 17/79.

⁶³⁴ Furkan 25/47.

⁶³⁵ Furkan 25/64.

⁶³⁶ Rum 30/23.

⁶³⁷ Müzzemmil 73/2.

⁶³⁸ Müzzemmil 73/6.

⁶³⁹ Müzzemmil 73/20.

⁶⁴⁰ Duha 93/2.

⁶⁴¹ Felak 113/3.

herkesin uykuya daldığı anda, gözlerden uzak, Rabbi ile baş başa kalarak, amellerinin tadında sükûnete kavuşacaktır.⁶⁵⁵

İstirahat ile huzura erenler; nefislerinin korku ve benzeri şeylerden selamete kavuşması ile huzura kavuşan kimselerdir. Çünkü korkuda, endişenin çokluğu ve huzursuzluk hali mevcuttur. Bu ise istikrarsızlığa yol açar.⁶⁵⁶ Dolayısıyla gece, insanların dinlendiği, hareketlerin bittiği,⁶⁵⁷ huzura ve sükûna kavuştuğu andır. Gecenin tabiatından olan soğuk ve karanlık, hareketlerin zayıflamasına ve duyguların sükûnete ermesine yol açar.⁶⁵⁸ Ayrıca gündüz geçim derdi ile çalışıp yorulan insanların, geceleyin dinlenmeleri, tereddüt ve endişeden uzaklaşması söz konusudur. Bu da sükûn anlamına gelmektedir.⁶⁵⁹ Yani gecede yorgunluk ve hareketten rahatlama söz konusudur.⁶⁶⁰ Gecenin yaratılmasının bir amacı da bedenen rahatlayıp dinlenmektir.⁶⁶¹

Gecenin karanlık olması, istirahat etme, huzur ve sükunete kavuşmak içindir.⁶⁶² Karanlık bir yokluğa benzemektedir. Bu ise insanların kalbinde bir korku ve endişeye yol açar. Sonra onları uyku bürür ve sanki ölü gibi olurlar. Hareketleri son bulur, etkiler kesilir ve bütün işler sona erer. İşte bu sayede insan gecede huzur bulur ve sükunete erer.⁶⁶³ Ayetlerde bizatihi gece değil de “içinde istirahat edeceğiniz” şeklinde izah edilmesinin hikmeti; gecenin nimet olma yönünün karanlık ve zulüm değil de istirahat ve dinlenme olduğunun anlaşılması içindir.⁶⁶⁴ Her canlı için gecenin sükûnete sahip olması şarttır. Çünkü canlıların diğer gün hayata tekrar

⁶⁵⁵ Ebû'l-Kâsım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Le'â ifû'l-işârât* (Beyrut: Dârû'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 1/305, 3/141; İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 17/418-419.

⁶⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/23.

⁶⁵⁷ Vâhidî, *el-Vasîf*, 2/302; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/131-132; Mukâtil, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 3/72-73, 261, 361, 559; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Mısırî Nehhas, *Me'âni'l-Kur'an* (Mekke: Merkezü İhya, 1988), 5/194-195; Semerkandî, *Bahrü'l-'ulûm*, 2/105, 3/172; İbn Ebû Zemenîn, *Tefsîrû'l-Kur'an*, 2/86, 266, 4/140-141; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 4/172, 5/139; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 6/116, 7/383; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntezîre*, 1/161, 394, 6/162; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 4/220, 10/315; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/428; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Riyad: Dârû'l-Tedmuriyye, 2004), 969; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûğî*, 1/2116, 5473.

⁶⁵⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/174; İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 17/418-419; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 5/25; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi el-Hasenî eş-Şâzelî İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd* (Kahire: el-Ammetü'l-il-Kütüp, 1999), 5/147.

⁶⁵⁹ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-muhîr*, 4/190, 5/175; Mâverdi, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 5/163, 218; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûğî*, 1/3294; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/227, 20/355.

⁶⁶⁰ Vâhidî, *el-Vasîf*, 3/406; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 2/229.

⁶⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 13/88; İbnü'l-Arabî, *Tefsîri Kebîr Te'vilât*, trc. Vahdettin İnce (İstanbul: Kitsan yay., t.y.), 2/936.

⁶⁶² Vehbe ez-Zühaylî, *Tefsîrû'l-Münîr*, 10/522; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 10/239; Şinkiti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî eş-Şinkitî, *Edvâ'ü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an* (Mekketü'l-Mükerrreme: Dârû'l-Alamî'l-Fevâit, 1426/2005), 2/240; Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dimaşkî, *Mehâsinü't-te'vil* (Beyrut: Dârû'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 4/440; Seali, *el-Cevâhirü'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'an*, 13/256; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, 2/32; Zemahşerî, *Keşşaf*, 338; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/130; Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîs*, (Kahire: Dârû'l-Garbü'l-İslamiyye, 2000), 4/391; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4/284-285.

⁶⁶³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* 13/104; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* 11/6182; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 12/334.

⁶⁶⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/431; Kasas 28/72-73.

hareketle başlaması için canlı olan hücrelerin içinde rahata kavuşacağı karanlık bir zaman dilimine ihtiyaç vardır. Bu sükûnete sahip olmak için sadece uyku yeterli değildir. Gecenin karanlık olması da gerekmektedir. Sürekli olarak ışığa maruz kalan hücreler sükûnetten zorunlu olan payı alamadıkları için aşırı derecede yorulmakta ve dokuları tahribata uğrayıp bozulmaktadır.⁶⁶⁵ İnsanoğlu gündüzün telaşesinden kurtulup dinlenebilmesi için sadece kendisinin hareketsiz kalması yeterli değildir. Etrafında ışık olduğu sürece yeterince dinlenemez ve kendisine gelen ışıklardan olumsuz etkilenir. Bu sebepten gecenin karanlık olması büyük bir nimettir. Gecenin tabii durumu karanlık olduğu için ayetlerde ondan bahsederken “duymuyor musunuz” denilmesi; gecenin algılama duyusunun kulak olduğunu; “görmüyor musunuz” diye hitap edilen gündüzün ise; algılama duygusunun da göz olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶⁶ Gece ve gündüzden bahseden ayetler incelendiğinde; önce gece sonra gündüzün zikrediliyor olması da gecenin asıl, gündüzün ise sonradan yaratıldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁶⁶⁷ Fakat Kur’an’da sürekli gece ve gündüzün birlikte zikredilmesi bu ikisinin birlikte olmasının bir nimet olduğu; sadece gece veya sadece gündüz olmasının ise istenilen bir durum olmadığını ifade etmek içindir.⁶⁶⁸

Gecenin sekine olmasının sebebini, içinde uykunun bulunması olarak görenler de vardır. Sekine ile kastedilenin bizzat gece uykusu olduğu da söylenmektedir.⁶⁶⁹ Nitekim Kur’an-ı Kerim’de uykunun kendisinin bir dinlenme kılındığı ifade edilir.⁶⁷⁰ Gündüz yapılan hareketler insanda yorgunluğa, eleme ve acıya sebep olmaktadır. Uyku sayesinde insan dinlenir⁶⁷¹ ve böylece acizlikten kurtularak güç kazanır.⁶⁷² Çalışmanın uykudan sonra verilmesinin sebebi de budur; çünkü çalışabilmek için dinlenmeye, iyi bir uykuya ihtiyaç vardır. Uykunun ne büyük bir nimet olduğunu ancak uyuyamama rahatsızlığı olanlar ve sıkıntılar nedeniyle uykusuz kalanlar anlayacaktır. Uyutma ve uyandırma da aynı öldürme ve diriltme gibi insanın iradesinin dışında, Allah Teala’nın güç ve kuvveti ile mümkündür.⁶⁷³ Üzüntü ve kederin ardından rahat bir uyku,⁶⁷⁴ karşılaştıkları üzücü durumun bir tedavisi gibi görülmekte ve insana huzur ve güven vermektedir. Uykudan uyanma ise öldükten sonra dirilme gibi yeni bir hayata doğma anlamına

⁶⁶⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, 2052.

⁶⁶⁶ Kasas 27/71-72.

⁶⁶⁷ Enbiya 21/30; Yasin 36/37; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/454.

⁶⁶⁸ Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn*, 173.

⁶⁶⁹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 3/171.

⁶⁷⁰ Nebe 78/9-11.

⁶⁷¹ Enfal 8/11.

⁶⁷² Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 19/324; Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Îcî es-Safevî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 3/231; Maturidî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 11/88-90; İsmâil Hakki, *Rûhu'l-beyân*, 8/136-137.

⁶⁷³ En'am 6/60.

⁶⁷⁴ Âli İmran 3/154.

gelmektedir.⁶⁷⁵ Uyku esnasında görülen rüyalar da kişinin dinlenmesi açısından önemlidir. H-L-M kökünden gelen “حلم/hülüm” olarak ifade edilen rüyalar, insanın biyolojik yapısı için büyük yarar sağlayarak, bünyede bazı hissî değişiklikler meydana getirir.⁶⁷⁶ Böylece vücut mülâyimlik ve dinginlik kazanır. Nitekim hülüm kavramı, bilindiği gibi, rüyalar tesiriyle vücuttaki köklü değişiklikler çağı olan bülûğ çağını da ifade etmektedir.⁶⁷⁷

Eşlerin birbiri ile huzura ermesi ise daha önceki bölümde ayrıntılı olarak anlatılmıştı. Gece bu açıdan önemlidir. Bu sayede eşler baş başa kalabilecek ve birbirleri ile huzura kavuşabileceklerdir. Evlilik nasıl iç huzuruun insan boyutunu oluşturuyorsa; gece de iç huzuruun zaman boyutunu oluşturmaktadır ve aslında insan boyutunun gerçekleşebilmesi için birbirleri ile bağlantılıdır.

İbadet ile gecede huzura erme ise iman sahibi bir kimsenin, gözlerden uzak tek başına Rabbi ile baş başa kaldığı ve bütün samimiyeti ile O’na yönelmesi ile mümkün olabilecektir. Kur’ân, gecenin bazı kısımlarında insana bir takım sorumluluk, ibadet ve eylemler yükleyerek ömrün yarısını kapsayan bu zaman diliminin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Nitekim daha risaletin ilk yıllarında vahiy Hz. Peygamber’e, gece kalkıp bazı ibadet ve amellerde bulunmasını emretmiştir.⁶⁷⁸ Zariyat suresinin 17. *كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ* ile Müslümanların bütün geceyi namaz ve ibadetle geçirmeleri emredilmiştir. Fakat bu durum bazı Müslümanlar için ağır gelmiş, asaya dayanarak ibadete devam etmek zorunda kalmışlardır. Müzzemmil suresi 2 *فُمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا* 2 ayeti ile ruhsat verilmiş ve az bir kısmı hariç gecenin ibadet ile geçirilmesi istenmiştir.⁶⁷⁹ Hz. Peygamber’in geceleyin namaz kılması, düşünüp anlayarak Kur’ân okuması ve Rabbinin adını zikretmesi istenerek, manevî açıdan üstlendiği ağır sorumluluğa hazırlık yapması sağlanmıştır. Çünkü sonraki gün yaşanacak olanlar için güçlü bir ruh ve zihin dinamizmine ihtiyacı olacaktır.⁶⁸⁰ Gece, Allah’a daha yakın olma, başkalarının gözünden kurtulma ve duanın ruhunda huzura ermektir.⁶⁸¹ Hak ile ünsiyet kurarak insanların huzura erdiği bir zaman dilimidir.⁶⁸²

⁶⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/5015; Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl*, 3/389; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 18/131-132; Maturidi, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5/171; İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 14/270-271; İbn Acibe, *el-Bahrü'l-medîd*, 5/115.

⁶⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2866; Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi* (Ankara Fecr yay, 2018), 70-80.

⁶⁷⁷ İsfehanî, *Müfredat*, 305.

⁶⁷⁸ el-Müzzemmil 73/1-4; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/357-358; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 30/172; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 21/316- 322.

⁶⁷⁹ Ateş, *Kur'an'da Huzur*, 188.

⁶⁸⁰ Fatik Tok, “Kur'ân'da Geceye Dair Kavramlar ve Eylemler”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/4 (Haziran 2020), 141-165

⁶⁸¹ Kuşeyrî, *Leğâ'ifu'l-işârât*, 1/305, 3/141; İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 17/418-419.

⁶⁸² Ebû'l-Berekât en- Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 1/524.

Zariyat 51/17-18, Müzzemmil 73/ 1-7, Tûr 52/48-49, Kâf 50/40, Fûrkan 25/64, Secde 32/16, İsrâ 17/79, Zümer 39/9 gibi ayetler gece ibadet etmenin önemi üzerinde durmaktadır. Ahkam ve ibadet içeren ayetlerin daha çok Medine döneminde inmiş olmasına rağmen gece ibadetinden bahseden ayetlerin Mekke döneminde ve hatta risaletin ilk yıllarında inmiş olması son derece önemlidir. Çünkü çok zor ve sıkıntılı olan, işkencelerin, şiddetin son safhaya ulaştığı bu dönemde Müslüman şahsiyetin oluşması noktasında gecelerin ibadet ile geçirilmesi gerekiyordu. Gündüz ibadet yapılmasına izin verilmeyen bu dönemde imanın yerleştirilmesi, sarsılmaz bir kişiliğe, güçlü bir donanıma sahip olabilmek için gece ibadeti önem arz ediyordu. Gece yalnız başına iken Rabbine ibadet ile meşgul olan kişi gündüz de yaşadığı toplumda huzur ve güven temin edebilecek bir duygusal doyuma sahip olacaktır.⁶⁸³ Gece ibadetinin sadece Peygamber ümmetine has bir durum olmadığını, daha önceki toplumlarda da var olduğunu yine Kur'an-ı Kerim'den öğrenmekteyiz.⁶⁸⁴ Gece ibadetinin önemi hakkında müstakil olarak birçok eser de kaleme alınmıştır.⁶⁸⁵

Gece karanlık olması, uyku, rüya ve dinlenmenin sağlandığı zaman dilimi olması açısından iç huzurun zaman boyutunu oluşturmaktadır ve üç açıdan kişinin iç huzura ulaşmasını sağlamaktadır. Bir kısım insanlar gündüz çalışmasındaki yorgunluğu karanlık bir gecede derin bir uyku ile dinlenme sonucu iç huzurunu sağlarken, diğer kısım insanlar eşleri ile baş başa kalarak biyolojik ve ruhsal yönden eşleri ile huzura ulaşır, üçüncü kısım insanlar ise Rableri ile baş başa kalarak huşu ve hudu içerisinde kılmış oldukları namaz, tilavet ve tefekkürleri sayesinde iç huzuru yakalarlar. Bu üç durum tek bir kişi tarafından gecenin belli zaman aralıklarında da gerçekleştirilebilir.

3.2. İç Huzurun Manevi Boyutu

İç huzurun maddi boyutu; evlilik, aile, ev ve gece iken, sekine kelimesine “melek, ruh ve nur” anlamlarının verilmesi ve bazı ayetlerde sekinenin Allah Teâlâ tarafından bizzat Müminlerin kalplerine indirildiğinin ifade edilmesi iç huzurun manevi bir boyutunun da olduğunu göstermektedir. İsfahâni el-Fetih 48/4. ayetinde geçen *الْمُؤْمِنِينَ فِي قُلُوبِ السَّكِينَةِ* “*sekinen*” kelimesine “Müminlerin kalplerini sakinleştiren ve onlara güven veren melek” anlamını verirken,⁶⁸⁶ Buhari'de Kehf sûresinin fazileti kısmında Bera'dan rivayet edilen bir hadiste, bir

⁶⁸³ Ateş, *Kur'an'da Huzur*, 191.

⁶⁸⁴ Âli İmran 3/113.

⁶⁸⁵ Ebu Bekir Muhammed b. Hüseyin, *Kitâbü Fadl-i Kıyami'l-Leyl ve't-Teheccud* (Beyrut: Dârül-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996), 50-53.

⁶⁸⁶ İsfahâni, *Müfredât*, 505.

kişinin Kehf suresini okurken kendisine yaklaşan bir bulutun ne olduğu Peygamber Efendimize (s.a.v.) sorulduğunda; “Bulut gibi görünen şey sekinedir. Kur’an’ı tebci (onurlandırma, yüceltme) için inmiştir” buyurduğu aktarılır.⁶⁸⁷ Ayrıca Zeyd b. Sabit’ten bildirilen başka bir hadiste vahiy anında Peygamberimizi (s.a.v.) “sekinenin” kapladığı ifade edilmiştir.⁶⁸⁸ Bu bilgiler değerlendirildiğinde “vahiy getiren vasıtaya da” ve “vahyin muhatap ile buluşma haline de” sekine denildiği görülmektedir. İlahi feyze muhatap olmak yani metafizik alem ile iletişime geçmek hiç de kolay bir durum değildir. Bunun için metanet, dinginlik ve olağanüstü bir ruh haline ihtiyaç duyulacaktır ki işte bu duruma da “vahiy kaplama hali/sekine” denilmektedir. Nitekim Yüce Allah Kur’an’da لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَائِبًا مِّنْصَدْعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ “Eğer biz bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün”⁶⁸⁹ buyurarak ilahi hitabın her yönüyle azametini vurgulamış ve vahiy kaplama durumunun ne kadar ağır bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ağır olan bu durumu göğüsleyebilmek için “sekineye” ihtiyaç duyulmaktadır. Ya da bu ağırlığın verdiği durumun indirilen sekine sayesinde rahatlıkla atlatılma hali ifade ediliyor olabilir. Dolayısıyla hadiste ifade edilen “sekine” Hz. Peygamber’in yaşadığı dinginlik ve kendinden geçme hali olarak izah edilebilir.⁶⁹⁰ Sekine hem vahiy ulaştırıcı vasıta hem de ilhamın kalbe yerleşmesini sağlayan unsur olarak görülmektedir. Çünkü sekine kişinin kendisi ile teskin olduğu, sakinleştiği bir anlamda huzur bulduğu güvene erdiği şeydir. İlham ya da vahiy durumunda da Allah tarafından kendisine gelen bilgiden dolayı kişinin kalbinde oluşabilecek şüphe ve tereddütlere karşı kalbin teskin olması söz konusudur. Bu yüzden “sekine” olarak isimlendirilmiştir.⁶⁹¹ Bu durumda “sekineye” “melek” denildiği gibi “kişiyi sakinleştiren, dinginlik veren, huzur veren” iç duyguya da “sekine” denilmiştir. el-Fetih suresi 48/4. ayette هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَرْدَادُوا إِيْمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ sekinenin inmesi ile Müminlerin imanlarının arttırmasının ifade edilmesi sekinenin bir nur olması ile de izah edilmektedir. Nur, insanın doğruyu ve yanlış, hak ve batılı ayırt etmesini sağlayan, insanın önünü aydınlatan, ilahi bir aydınlıktır.⁶⁹² Ayette bahsedilen gaybî ilme dayalı olan imânın artması, vicdan itibarıyla ve bizzat müşâhede itibarıyla mümkündür. Sekinenin kalpteki bir nur olduğu düşünüldüğünde Müminin bu nur sayesinde gaybi meselelerde

⁶⁸⁷ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur’an”, 11 (No.15). “أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَإِلَى جَانِبِهِ حَصَانٌ مَّرْبُوطٌ بِسُطْنَيْنِ “فَتَعَسَّئَهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ تَدْنُو وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفِرُ فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنْزَلُ بِالْقُرْآنِ”

⁶⁸⁸ İbn Esîr, *en-Nihâye*, 438.

⁶⁸⁹ el-Haşr, 59/21.

⁶⁹⁰ Mazhar Dündar, “İlahi Hitap-Ruh İlişkisi”, *Journal Of Institute Of Economic Development And Social Researches* 4/13 (October 2018), 539-546, 596-597.

⁶⁹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî, *Ḥatmü’l-evliyâ*, (Beyrut, el-Matbaatü’l-kâsûlikiyye, 1965), 346-350. eş-Şûrâ 42/52.

⁶⁹² Süleyman Uludağ, “Nur”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedi* (Ankara: TDV. Yayınları, 2007), 33/244.

müşahede imkânı bulup böylece huzur bulduğu, gönlünün tatmin olduğu da ifade edilebilir. Bu şekilde ilme'l-yakîn ile iman ettikten sonra ayne'l-yakine ulaşmış olur.⁶⁹³

Evin, eşin ve gecenin sekine olarak belirtilmesi; inansın inanmasın her insan için geçerlidir. Bu unsurlar ile elde edilen iç huzuru ve sükûn tüm insanları kapsar ve huzurun maddi boyutunu içerir. Bu kısımda inanç ve teslimiyet aranmaz, herhangi bir ayırım yapılmaz ve şartları taşıyan eş, gece ve evin sekine olduğu, kişiye huzur ve sükûn sağladığı, yani bedeninin, zihninin ve kalbin huzura ulaştığı görülür. Ancak ikinci kısım sekine de ise belirli kurallara sahiptir. Sadece iman eden, ihlaslı ve teslim olan gönüllere, en zor ve çaresiz zamanlarında, kendi imkanları ile yapacaklarının tükendiği noktada ilahi hitabın kalplere inzali ile gerçekleşir; güven, yâkîn, sabır, hilm ve yardıma dönüşerek kişinin iç huzurunu oluşturur. Bu kısım da iç huzurun manevi boyutunu, yani kişinin, duygu ve düşünce dünyasının, ruhunun, huzur ve sükûna ulaştığı görülür. Ragıb el-İsfahani'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) müminin kalbini teskin eden, ona güven telkin eden melek olarak anlam verdiği sekine, iç huzurun manevi boyutunu oluşturan sekinedir.⁶⁹⁴ Nitekim bu kısımda ele alınacak ayetlerde indirilen sekinenin meleklerle olan bağlantıları da görülecektir. Cenab-ı Hak tarafından mümin kulun kalbine indirilen sekine, melekler vasıtasıyla gönderilmektedir. Ayrıca içinde sekinenin olduğu ifade edilen sandığın da melekler tarafından taşındığı ayetlerde açıkça belirtilmektedir.⁶⁹⁵

Hâkim et-Tirmizi (ö. 320/932) sekineyi ilahi hitap, ilham ve kalp kavramlarıyla birlikte değerlendirir ve Allah katından peygamberler ve velilere nazil olan ilhamın taşıyıcısı olarak görür. İlahi hitabın ilahi bir ruhla birlikte peygamberlerin kalplerine indiği gibi, ilhamın da sekineyle birlikte muhaddes (meleklerin kendisiyle konuştuğu kimse) velilerin kalplerine indiğini düşünür. Şeytanın vahyi ifsat etmesi mümkün olmadığı gibi nefsin de ilhamı ifsat etmesi mümkün değildir ve bu yüzden indirilen ilham her türlü şüpheden kesin bir şekilde korunduğu için sekine olarak isimlendirilmiştir.⁶⁹⁶ Böylece kalp ilhamı alır, sükûn ve huzura kavuşur. Bu ilham gönderildiği duruma göre güven, yardım, zafer ve yâkîn ile sonuçlanır. Böylece insanın iç dünyasında duygusal bir metanet ve dinginlik ortaya çıkar.⁶⁹⁷ Sekine kavramının manevi boyutu olarak tanımlandığı bu kısım, ilahi hitap ve ilhamla ilişkili bir ifadedir. Sekine bu boyutta metafizik ile fiziki alem arasında bir vasıta olarak tanımlanır ki bu da melektir. Bu tür sekine kişinin çabası ve gayreti söz konusu değildir. İnsanın kesbi ve dahli söz konusu olmaksızın,

⁶⁹³ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz v.d., (İstanbul: Erkam yay., 1435/2014), 19/313-314.

⁶⁹⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 504.

⁶⁹⁵ el-Bakara 2/248.

⁶⁹⁶ Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, (Beyrut: Matbaa Kâsuleyke, 10. Baskı, 1965), 347-350.

⁶⁹⁷ Dündar, "İlahi Hitap-Ruh İlişkisi", 539-546.

dışarıdan feyiz olarak gelen şuur ve duyguyu ifade eder. Gönderilen bu ilahi feyzin taşıyıcı unsuru meleklerdir, ilahi hitabın muhatap ile buluşma hali ise, "sekine" olarak tanımlanır. Bu iletişim sıradan bir iletişimden çok farklıdır. Bu durumu kaldırabilmek için metanet, dinginlik ve olağanüstü bir ruh hali gerekir ki buna da sekine adı verilir. Yani bir tür metafizik alem ile iletişime geçme hali söz konusudur. Hem gelen mesaja “ilham” hem de mesajı alma halinde kişinin içinde bulunduğu duruma “sekine” ismi verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de **أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ** şeklinde “sekînenin” Allah’a izafe edilmesi,⁶⁹⁸ kavramın, sebepleri ya da gözlemlenebilir koşulları olmayan olağanüstü bir durum olarak ifade edilmesine sebep olmuştur.⁶⁹⁹ Böylece bu kısımda bahsedilen sekînenin, kesbî olmayıp vehbî bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır.⁷⁰⁰ Allah Teala’nın insanlara sekineyi indirmesinin ilahi yönü olmakla birlikte insani yönü de bulunmaktadır. Allah’ın kudreti ve rahmetini vurgulamak için sekine kavramı Cenab-ı Hakk’a izafe edilmiştir. Ortaya çıkan savaş, sıkıntı, ölüm korkusu gibi durumlarda müminlerin Allah’ı unutup ümitsizliğe düşmemesi veya gerçekleştirilen başarılarından dolayı gurur ve kibre kapılmamaları için bu kullanım şekli tercih edilmiştir. Nitekim başka ayetlerde de Allah’ın kullarına maddi veya manevi nimet vermesi “enzele/anzal” fiili ile ifade edilmiştir. Rağıb el-İsfahani (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği), indirme fiilinin Kur'an-ı Kerim’de iki şekilde geçtiğini; birincisinin Allah’ın kullarına nimetini veya azabını indirmesi,⁷⁰¹ ikincisinin ise demirin **يَا بَنِي آدَمَ فَذُرْنَا عَلَيْكُمْ لَبَاسًا** ve elbisenin indirilmesi **وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ**⁷⁰² gibi bir şeye ulaşmanın sebeplerinin indirilmesi olarak tanımlar.⁷⁰³ Nasıl insanların demir madenini bulması çaba ve gayretlerine bağlı ise indirilen sekinede de insanların güçlü bir imana sahip olması ve bu iman sayesinde elinden gelen tüm çaba ve gayretin sarf edilmesini gerekli kılmaktadır. Fetih suresinin 48/18. ayetinde geçen **فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ**, “*Kalplerinde olanı bilmiş, onlara sekîneti indirmiş.*” ifadesi, Allah’ın, Müminlerin kalplerinden geçen samimi niyetlerini, vefalarını, sabırlarını, ışıtip itaat etmelerini bilmesi ve buna bağlı olarak onlara sekîneti indirmesi anlamına gelir.⁷⁰⁴ Nitekim hicret esnasında mağarada iken kendilerine sekine inen Hz. Peygamber, Mekke’den itibaren Müşriklerin onları yakalamasını önleyecek bütün tedbirleri büyük bir dikkat ve titizlikle alarak, ellerinden gelen bütün çabayı gösterdikten sonra

⁶⁹⁸ et-Tevbe 9/26.

⁶⁹⁹ İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve t-tenvîr*, 10/158.

⁷⁰⁰ ez-Zebidî, *Tâcü'l-‘arûs*, 35/207.

⁷⁰¹ eş-Şûrâ, 42/17; Ankebût 29/34.

⁷⁰² Hadid, 57/25; el-A'râf 7/26.

⁷⁰³ İsfahânî, *Müfredât*, 1047.

⁷⁰⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/277; İbn Keşîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-‘azîm*, 13/105.

Allah'ın yardımı olan sekinenin inmesi gerçekleşmiştir.⁷⁰⁵ Ayrıca انزل fiiline “yaratma” anlamı da verilmiştir.⁷⁰⁶

İç huzuru oluşturan diğer kavram ise itmi'nandır. İtmi'nan her ne kadar sekine ile aynı anlama gelse de aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Sekinedeki ruh hali gelip geçicidir. Oysa itmi'nandaki huzur ve sükûn hali daimî ve kalıcıdır.⁷⁰⁷ Bu ayetler genel olarak “Duygu Eğitimi” başlığı altında; Öfke Kontrolü ve Sabır, Korkuyu Kontrol Edebilme ve Güven Duygusu” alt başlıkları ile ele alınarak incelenecektir. Çünkü insanın iç huzuru yakalayabilmesi, kendisi ile barışık olması, zihinsel, duygusal ve ruhsal yönden iç dünyasında denge ve sakinlik haline ulaşabilmesi ile mümkündür ki bunun için de öfke kontrolü, sabır, korkuyu kontrol edebilme ve güven duygusuna ulaşmak son derece önemlidir.

Duygu kontrolünün, manevi boyut olarak ele alınmasının sebebi, bu ayetlerde indirilen sekinenin iman ile bağlantısının bulunması ve sadece iman edenlere Allah'ın bir yardımı olarak sekinenin inmesinin söz konusu olmasından dolayıdır. İnən sekine her ne kadar duygu kontrolünü sağlasa da bu sadece inanan insanlar için geçerli olmaktadır. Bu tür bir sekinenin inmesi için önce iman, teslimiyet ve itaat gerekmektedir.

İkinci genel başlıkta ise itmi'nan kavramı ele alınmış ve “Düşünce Dünyasında İtmi'nan'ın Etkisi” başlığı altında “İman, Bilgi ve Zikir” ile ilgili alt başlıklarda konu incelenmiştir. İnanç ve iman kişinin düşünce dünyası ile ilgili kavramlardır ve inançtan uzak olan insanların düşünce dünyaları kargaşa, kaos ve stres altındadır. Oysa iman sahibi olan kimselerde huzur, sükûn ve itmi'nan görülmektedir. Konu ile ilgili ayetler, itmi'nanın iman, bilgi ve zikir ile elde edileceğini göstermektedir.

3.2.1. Duygusal Yönden İç Huzuru Sağlayan Faktörler

Duygu, “belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenimlere verilen isim” olduğu gibi⁷⁰⁸ aynı zamanda heyecan, hoş ya da nahoş olarak tanımlanan, kendini beden dili ve yüz hatlarıyla dışa yansıtan, istek, amaç ve davranışları etkileyen ruh haline de verilen bir isimdir. Kişinin duygularını tanıması onları doğru yönlendirmesi açısından önemlidir.⁷⁰⁹ İnsanın, duygularının kölesi olmaktan kurtularak, duygularını kontrol edebilmesi

⁷⁰⁵ İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB yay., 7. Baskı, 2012), 120-121.

⁷⁰⁶ ez-Zümer 39/6.

⁷⁰⁷ Firûzâbâdi, *Beşâ'ir*, 3/516-517.

⁷⁰⁸ *Güncel Türkçe Sözlük*, “Duygu” (Erişim 28 Nisan 2024).

⁷⁰⁹ Süleyman Pak, “Kur'an'ın Duyguları Eğitmesi Bağlamında Öfkenin Kontrolü Meselesi”, *Cumhuriyet Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 71.

ve faydalı kullanmayı öğrenmesi onu iç huzura götüren önemli etkenlerden biridir. Kur'an-ı Kerim, kişinin ihtirasları ve kaprisleri arasında yok olmasına kayıtsız kalmamakta, aksine onu zihni ve duygusal yönden eğitecek davranış biçimleri sunmaktadır.

Yüce Kitabımız, beden ve ruh olmak üzere iki önemli unsurdan oluşan insanın eğitimi ve terbiyesi noktasında maddi yönüne hitap ettiği gibi; akıl, kalp ve duygularını eğitmek suretiyle ruhî yönünü de ele almıştır. Çünkü sağlam bir inanç sisteminin inşası, insanın iç ve dış dünyasında bulunan olumsuz tesirlerden etkilenmeyecek şekilde dirençli ve sağlam bir irade ile mümkün olabilecektir ki bu sayede itmi'nana ulaşılacaktır. İnsanoğlu doğuştan İslam fitratı üzerine dünyaya gelmiş olmakla birlikte, kendisinde iyi ve kötüye yönelme potansiyeli bulunmaktadır. Kur'an'ın davetine icabet, fitratındaki iyilik ve güzele yönelmesini ve kendisine uygun bir duygu eğitiminden geçerek huzur ve sekîneyi elde etmesini sağlar.

İnsanın özgür irade sahibi olması ve imtihana tabi tutulması sebebi ile kendisinde iyi ve kötü duyguların bulunması tabidir. Kişinin doğru ve isabetli kararlar verebilmesi için sağlam bir duygu eğitime ihtiyacı vardır. Fakat insanın aklını ve kalbini sağlıklı bir şekilde kullanabilmesini engelleyen, hatta tehdit eden en etkili duygu öfke duygusudur. Çünkü öfke anında kişi kontrolünü kaybeder, aklı ile hareket edemez ve sonu pişmanlıkla biten büyük hatalar işleyebilir. Bu yüzden öfke kontrolü kişinin dünya ve ahiret saadeti için son derece önemlidir. İç huzur için gerekli iç dengeyi sağlaması için de öfke kontrolü gereklidir.

3.2.1.1. Öfke Kontrolü ve Sabır

Kişinin iç huzuru elde edebilmesi için duygu yönünden de iç dünyasında denge ve sükûneti sağlaması gereklidir. Kişinin iç dünyasında duygusal yönden dengesini bozan en kuvvetli duygulardan birisi öfkedir. Öfke anında kişinin tüm dengesi bozulur ve huzuru yok olur. Öfke, insanın planlarının ve ihtiyaçlarının engellenmesi sonucu kendisini savunmak ve karşı tarafı uyarmak için ortaya koyduğu temel bir duygu biçimi olarak tanımlamaktadır.⁷¹⁰ Genel anlamda düşünüldüğünde öfke, gösterilen tepkinin adıdır ve aslında planlanarak ortaya çıkmaz.⁷¹¹ Birey amacına veya ihtiyacına ulaşamadığında, kızgınlık ve saldırganlık duyguları sergileyebilir.⁷¹² Öfke bir problem olarak görüldüğü gibi, acı ve üzüntülerden kaçmak için bir tür savunma duygusu olarak da tanımlanmıştır. Ayrıca öfkenin doğal bir süreç olduğu da

⁷¹⁰ İbrahim Kısaç, “Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Biçimi Düzeyleri”, *Mesleki Eğitim Dergisi*, 1/1 (Ocak 1999), 64.

⁷¹¹ Feyza Balkaya, “Öfke: Temel Boyutları, Nedenleri ve Sonuçları”, *Türk Psikoloji Yazıları* 4/7 (2001), 21.

⁷¹² Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 279.

savunulmuştur. Öfkelenmenin sonucu olarak insanlar; zorbalık, önyargı, şiddet, küstahlık gibi olumsuz davranışlar sergileyebilmektedirler. Öfke ve hiddet esnasında belden göğse doğru yükselen bir vücut hareketi görülmektedir. Ayrıca öfke dışı vurulduğunda bağırma, dövme, tehdit gibi davranışlara da dönüşebilmektedir.⁷¹³

Öfke esnasında bazı biyolojik ve fizyolojik etkiler ortaya çıkar. Nabzın ve kan basıncının yükselmesi, dişlerin kasılması, kasların gerilmesi, hızlı nefes alma, titreme, tenin kızarması, mideye sancı girmesi ve vücudun adrenalin ve noradrenalin salgılaması, kaşların çatılması, tıkanma, terleme gibi.⁷¹⁴ Öfke insanın doğası gereği tabi bir duygu olmakla birlikte onun ifade ediliş tarzı zaman zaman sorun oluşturabilir.⁷¹⁵ Öfke esnasında en çok akıl etkilenmektedir ve kişinin sağlıklı düşünmesi sekteye uğramaktadır. Öfke kontrol altına alınmazsa kişi ve etrafındakiler zarar görebilmektedir. Görüldüğü üzere öfke, kişinin beden ve ruh sağlığını bozduğu gibi, iç huzurunu da yok eden önemli bir faktördür.

Öfkeyi kontrol edebilmek için gerekli olan şey sabredebilme gücüne sahip olabilmektir. Fetih suresi 48/18 ve 26. ayetleri incelendiğinde Müminlerin kalplerine indirilen sekînenin öfke kontrolü için gerekli olan sabır anlamına geldiği ve duygu eğitimini sağladığı görülmektedir.

Fetih suresi Hudeybiye antlaşması imzalandıktan sonra Medine'ye dönülürken Mekke ile Medine arasında bir yerde gece vakti 6/628 yıl Zilkâde ayının son günlerinde nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı umre için gittikleri Hudeybiye mevkinde temsilî umre yaparak, kurbanlarını kestikten sonra Medine'ye dönmüşlerdir.⁷¹⁶ Yapılan anlaşma münafıklar, Yahudiler ve müşrikler tarafından eleştiri konusu edilmiş ve bütün bu gelişmelerden sahabe olumsuz etkilenmiş, şeytanın da vesvesesiyle birçok konuda kalpleri karışmıştı.⁷¹⁷ Dönüş yolunda Hudeybiye'de yapılan anlaşmadan hoşlanmadığını açıkça ifade eden Hz. Ömer (r.a.), vicdanen rahatsız olur ve kendisi hakkında azarlayıcı bir hükmün nâzil olmasından korkar. Bu esnada Hz. Peygamber (s.a.v.) ile konuşmak istediğinde onun soğuk ve mesafeli tavrı da korku ve endişesini iyice arttırmıştır. Allah Rasulü kısa bir süre sonra Hz. Ömer'i (r.a.) yanına çağırarak;

⁷¹³ Hülya Şahin, "Öfke ve Öfke Denetiminin Kuramsal Temelleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/10 (2005), 6-7, 10.

⁷¹⁴ P. S. Hollenhorst, "What Do We Know About Anger Management Programs in Corrections", *Federal Probation* 62/2 (1998), 54.

⁷¹⁵ Şahin, *Öfke ve Öfke Denetiminin Kuramsal Temelleri*, 9-13.

⁷¹⁶ *Vâkıdî*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, *Megâzî*, thk. Marsden Jones (Londra: Oxford Üniversitesi yay., 1966), 2/ 613- 617; İbn Kesîr, *es-Sîre*, (Lübnan: Dâru'l-Marife, 1979), 3/334- 337; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/294; Buhârî, "Kitâbü't-Tefsîr", 278 (No. 365); Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/62; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner (İstanbul: Çağrı yay., 1993), 13/7325, 7332; İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, 19/287-288; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 28/77.

⁷¹⁷ Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1990), 3/266; Emin Işık, "Feth Süresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/456.

güneşin altındaki her şeyden daha kıymetli bir sûrenin o gece kendisine nâzil olduğu müjdesini verir. Daha sonra ashabına, Fetih sûresini okur ve “apaçık bir fetihle” müjdelendiklerini bildirir.⁷¹⁸ Sure, iç huzurun duygusal denge faktörü açısından önemlidir. Çünkü iki ayetinde iç huzuru anlamına gelen sekine kelimesi geçmektedir ve öfke kontrolünü sağlayarak inanların içinde bulundukları sıkıntılı durumlarından elde ettikleri sabır ile olumlu bir şekilde kurtulmalarını sağlamıştır.

Öfke kontrolü sağlayarak iç huzura yol açan ilk ayet Fetih 48/18’dir.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

“And olsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur: Kalplerinde olanı bilmiş, onlara sekîne vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.”

Ayetin iniş sebebi daha önce de ifade edildiği gibi Hudeybiye anlaşmasıdır. Umre yapmak için çok uzun süre ayrı kaldıkları vatanlarına büyük bir sevinçle gelen Müslümanların, müşrikler tarafından şehre girmesi ve umre yapması yasaklanmıştır. Son derece üzgün ve sinirli olan Müslümanların bu dönemde her zamankinden daha fazla gereksinim duydukları itminan duygusu ve kalp huzuru Allah tarafından takviye edilmiştir.⁷¹⁹ İnen sekine ile öfkeleri yatışmış, sakinleşmiş ve böylece doğru karar verebilmeleri sağlanmıştır.

Allah Resulü Hudeybiye’ye geldiklerinde Kureyş’e, Hıraş b. Ümeyye’yi amaçlarının savaşmak olmadığını, sadece Beytullah’ı ziyaret için geldiklerini iletmesi için kendi devesi olan ‘Saleb’e bindirerek gönderdi. Fakat Kureyşliler Allah Resul’ünün devesini öldürdüler ve Hıraş’ı da öldürmeye teşebbüs ederek karşılık verdiler. Hz. Peygamber daha sonra Hz. Osman b. Affan’ı elçi olarak gönderdi zira Hz. Osman’ın Mekke’de kendisini koruyacak akrabası çoktu. Buna rağmen, daha sonra asılsız olduğu anlaşılan Hz. Osman’ın öldürüldüğü haberinin gelmesi, Müslümanlarda büyük bir hüznün ve tedirginlik oluşturdu. Bu olay üzerine Hz. Peygamber Müslümanlardan savaşmak üzere biat aldı ve bu biatin adına, “Rıdvan Biati” denildi.⁷²⁰ Müslümanlar, son derece sert düşmanlık ve büyük bir öfke, hamiyet, kin, nefret gibi duygular eşliğinde karşı karşıya kaldıkları bu olaya tepki olarak aynı davranışlar ile cevap verebilirlerdi. Fakat Allah’ın “sekîneyi” indirmesi sonucu, Müslümanlar sükûnetlerini koruyabilmiş, öfkelerine hâkim olarak tam bir teslimiyet ile Allah Resulüne biat edebilmişlerdir.⁷²¹

⁷¹⁸ Vâkıdî, Megâzî, 2/616-618; Kurtubî, el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân, 19/294- 295.

⁷¹⁹ Salih Çift, “Sekine ve Tasavvuf ile İlişkisi Tasavvufta Sekine Kavramı”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Dergisi (2006), 15/197-210.

⁷²⁰ Taberî, Câmiu’l-Beyân, 21/272-273.

⁷²¹ Erkut, “Hamiyyet ve Sekinet”, 166.

Müslümanlar Rıdvan Biatı ile Allah'ın hükmüne razı olduklarını göstererek, tam teslimiyetlerini sergilemişlerdir.⁷²² Dinlerinde sabit olmaları ve hakka tabi olmaları sonucu Allah'ın kendilerinden razı olmalarının göstergesi olarak sekine, sahabenin kalbine inmiş ve huzur, sabır ve sükûnetin oluşmasını sağlamıştır.⁷²³ Sahabenin gösterdiği teslimiyet, doğruluk ve fedakarlıklardan dolayı kalplerine indirilen sekine, onların elde ettikleri huzur ve sükûn sayesinde istikamet üzere hareket etmelerini sağlamıştır.⁷²⁴

İkinci ayet ise Fetih 48/26'dır.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ

“İnkâr edenler, gönüllerindeki cahiliyye çağının asabiyet ateşini ateşlendirdiklerinde, Allah, Peygamberine ve inananlara sekine indirdi”

Kureyşliler daha sonra müttefiki olan kabilelerin de etkisiyle⁷²⁵ tavırlarını yumuşatarak Süheyl b. Amr'ı, Müslümanlar ile anlaşma yapmak için gönderir. Allah Rasulü anlaşma metnine besmele ile başlanılmasını ister ve Hz. Ali'yi çağırarak *“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla yaz”* diye emreder. Fakat Süheyl, bu duruma karşı çıkarak, *“Ben bunu bilmiyorum/tanımıyorum. Sen 'bismikellahümme' yaz”* şeklinde itirazını dile getirir. Ayrıca Süheyl daha sonra metnin başlığında yer alan *“Allah'ın Rasulü”* ifadesini de onaylamaz ve *“Senin Allah'ın Rasulü olduğuna inansaydım seninle savaşmazdım. Abdullah'ın oğlu Muhammed yaz”* diyerek ibarenin değiştirilmesini sağlar. Daha da kötüsü anlaşma yazıldığı esnada Müslüman olduğu için hapsedilmiş olan Ebu Cendel, kaçarak Müslümanlara sığınır. Fakat o anda kabul edilen anlaşma hükümleri gereğince onu Mekke Müşriklerine teslim etmek zorunda kalan Müslümanlar çok zor anlar yaşar. Sahabe, Hz. Peygamber'in gördüğü rüyadan dolayı, sevinmiş, sonucun bu şekilde olacağını hiç düşünmemiştir. Bütün bu yaşanan olaylar ise sahabenin helak olacak kadar çok üzülmesine yol açar.⁷²⁶ Nitekim Allah Resulü *“Ey insanlar, kurbanlarınızı kesiniz ve tıraş olunuz”* diyerek ashabına ihramdan çıkmalarını emretmesine rağmen sahabeden kimse yerinden kalkamaz. Çünkü sahabe hâlâ olayın şokunu atamamış, umre yapabilecekleri hayallerini kaybetmemiştir. Allah Resulü ikinci kez emrini tekrar etmesine rağmen sonuç yine değişmez. Daha sonra Hz. Peygamber'in tıraş olup kurbanını keserek ihramdan çıkması üzerine ashap da

⁷²² Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-hakîm* (Mağrib: Dâru'l-Mağrib, 2009), 3/351; Buhârî, “Megâzî”, 64 (No. 37).

⁷²³ Ebû's-Suûd, *İrşâd*, 5/156; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/277-278; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1027.

⁷²⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 26/176.

⁷²⁵ Mehmet Ali Kapar, “Ehâbiş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/296-297.

⁷²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 13/117-118; Abdülkadir Erkut, “Kur'an'da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları”, *Marife* (2014), 167.

sonucun kesinleştiğini idrak ederek emre itaat edip, ihramdan çıkar.⁷²⁷ Müşriklerin tüm taşkınlıklarını, inatlarını, inkârlarını ortaya koydukları, cahiliye hamiyeti ile hareket ettikleri bir ortamda Müslümanların da benzer yanlışlara düşmemesi için Allah Teâlâ sabır, kalp huzuru ve vakarı sağlayacak sekineyi indirmiştir.⁷²⁸ Bu esnada müminlerin kalplerine indirilen sekinenin rolü çok önemli olmuştur. Zira bu kadar zor ve sıkıntılı bir durumda ashab, sekîne sayesinde acele, öfke ve intikamla hareket etmemiş; onun yerine teslimiyet, huzur ve sabır ile karşılık verebilmiştir.⁷²⁹

Ayette geçen sekine, hamiyet sahibi müşrikler karşısında müminlerin öfkelerini kontrol etmeleri,⁷³⁰ serinkanlı ve sağduyulu davranma, Allah'ın, Resulullah'a ve Müminlere indirdiği sabır, itmi'nan ve vakar sayesinde gerçekleşmiştir.⁷³¹ Bu sayede Müminler müşriklerle sulh yapmış, anlaşmanın onların istediği şekilde yazılmasına razı olmuşlardır. Sekine indirilmeseydi belki bu sükûnete sahip olamayabilirlerdi. Nitekim aynı ayette müşriklerin cahiliye hamiyetine sarılmış olmalarından bahsedilerek kendilerine sekinenin indirilmediği görülmektedir. Ayetten anlaşıldığına göre eğer bir kavim azgınlık eder de zulme başlarsa, buna karşılık Allah Teâlâ da mazlum konumunda bulunanlara ihsanda bulunmakta, onlara yardım etmekte, üzerlerine sekine, vakar ve tam bir yakîn hâli indirmektedir. Buna karşılık zalimlerde bir gerginlik, kin ve sıkıntı bulunur. İşte elim azâp zaten budur.⁷³²

Sekine; cahiliye izzet-i nefsi, gururu ve bağlılığına karşı Allah'ın Peygamber ve Müminlerin kalbine indirdiği vakar ve sükûnettir.⁷³³ Müslümanlar, kalplerine konulan bu sekîne vesilesiyle acele, öfke ve intikamla hareket etmemiş; hamiyete teenni ve sabır ile karşılık vermişlerdir.⁷³⁴ Ayrıca ayette zikredilen “hamiyet” kelimesi, anlaşma sırasında müşrik temsilcilerin takındıkları tavırla da ilişkilendirilmektedir. Süheyl b. Amr'ın anlaşma metnine “Besmele” ve “Allah'ın Rasulü” ifadelerinin yazılmasını istememesi ve müşriklerin, Müslümanların o yıl Mekke'ye girip umre ibadetini yapmalarına izin vermemesi “hamiyet” olarak ifade edilecek örneklerdendir. Bu hamiyetin altında onur ve öfke duygusu bulunmaktadır. Ayette zikredilen “hamiyet” kavramı, Mekkeli müşriklerin kendileri için bir tehdit olarak gördükleri Müslümanların Mekke'ye girmesini onur, itibar ve şerefleri açısından uygun görmemeleri sonucu sahip oldukları öfke ve bu öfke sonucu anlaşma sırasında sergiledikleri tavırlar anlamına gelmektedir.

⁷²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 13/119.

⁷²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/307-315; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1028-1029; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l muhîr*, 9/497.

⁷²⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/194.

⁷³⁰ Bikâî, *Nazmu'd-Durer* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-İslamiyye, 1984), 18/330- 331; Kutub, *Fizilâl*, 6/3318-3329.

⁷³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/309.

⁷³² İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 404, 407-408.

⁷³³ Sabûni, 6/115.

⁷³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 26/194.

Fetih suresinde geçen “sekine” kavramı genel olarak Hudeybiye barışından bahsetmektedir. Ayetlerde seferin çeşitli aşamalarında Müslümanların sahip olduğu kaygı, hayal kırıklığı, öfke, şaşkınlık, korku, nefret gibi olumsuz duygu durumlarını kontrol altına alarak mutedil ve doğru bir duygusal tutumu elde ettikleri görülmektedir.⁷³⁵ Ayrıca Müminlerin kalplerinde irade ve cesaret ortaya çıkarken, müşriklerin kalplerini ise korku ile güçsüzlük kaplamıştır.⁷³⁶

Sekinenin indiriliş sebebinin inkâr edenlerin hain, düşman, kavgacı ve saldırgan davranışlarına karşı Müslümanların tartışma ve çatışmayla karşılık vermemeleri; bunun yerine hilm ve sükûnetle davranmaları olduğu anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ sekîneyi müminlerin kalplerine indirmek suretiyle, onların kalplerindeki sertliği, şiddeti yok etmiş, kalplerini temizleyerek sakinliğe ulaştırmıştır.⁷³⁷ Diğer bir açıdan ise Allah Teâlâ’nın sekineyi sahabenin kalbine indirmesinin sebebi, Hudeybiye antlaşmasının “Hz. Peygamber’e bağlı kalma ve savaştan kaçmakla” ilgili maddenin sahabenin kalplerinde oluşturduğu hoşnutsuzluğu gidermekti. İnen sekine sayesinde güven ve huzura kavuşmuşlardır.⁷³⁸

Ayetlerde inanların kalplerine Allah tarafından indirildiği ifade edilen sekine; manevi bir tecrübedir. Sekînenin indirildiği kişinin şuur hali devam eder ancak kalbin kontrolü Allah Teâlâ’nın kontrolündedir. Böylece tüm olumsuz duygulardan arınan kalp kabz halinden sonra bast haline geçer ve basiret kendisine lütfedilir.⁷³⁹ İlahi bir şekilde duygu kontrolü sağlanarak sükûnet elde edilir ve öfke kontrol edilmiş olur. Sekine olumsuz duyguların kontrolünden kurtularak onları olumlu yöne sevk etme haline verilen isimdir ki bu da duyguların eğitilmesi anlamına gelmektedir.⁷⁴⁰

3.1.1.2. Korku Kontrolü ve Güven Duygusu

Tüm insanlar ve toplumlar, kendileri için hayati değere sahip olan güvenli bir ortamda yaşamak isterler. Çünkü güvenin olmadığı bir ortamda huzur ve mutluluğun olması mümkün olmayacağı gibi, can, mal, akıl, toplum ve nesil de büyük felaketlerle karşı karşıya kalacaktır. İnsanlık için ekmek, su ve hava ne kadar önemli ise güvenli bir ortam da o kadar önemlidir. Günümüzde ise güvensizlik duygusunun, tüketim toplumunun büyük bir bedeli olduğu

⁷³⁵ Erkut, “Hamîyyet ve Sekine”, 161-162, 167.

⁷³⁶ Gürkan, “Sekine”, 330.

⁷³⁷ Kuşeyrî, *Letâifu’l-işârât*, 3/216.

⁷³⁸ Mukâtil, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, 4/66-67.

⁷³⁹ Kuşeyrî, *Letâifu’l-işârât*, 3/209; Sami Kılınçlı, “Yüce Allah’ın Kula Yardımının Bir Şekli Olarak Kalbe Sekînenin İndirilmesi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/1 (Haziran 2021), 247.

⁷⁴⁰ Erkut, “Kur’an’da Hamîyyet ve Sekînet Kavramları”, 172.

düşünülmektedir.⁷⁴¹ Oysa güven duygusu, insanın en temel ihtiyaçlarından birisidir. Bu sayede insan iç ve dış dünya ile irtibatını düzenler ve kendisini güvende hissettiği ölçüde başarıya ulaşır.⁷⁴²

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ güven duygusunun kişi ve yaşadığı çevre için ne kadar önemli olduğunu farklı ayetlerle açık bir şekilde ifade etmektedir.⁷⁴³ Güven duygusu birey ve toplum için son derece önemli bir nimet ve saadet kaynağı olmuştur. Çünkü dünya nimetlerinden hakkıyla istifade edebilmek ve ahirete taalluk eden ibadetlerin de hakkıyla yerine getirilebilmesi ancak güven ile mümkündür. Güven kâinatın yaratılışından günümüze kadar hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir. Bütün toplumlar ve fertler için olmazsa olmazlardan biri olarak kabul edilmektedir.⁷⁴⁴

Korku kontrolü ve güven duygusuna sahip olmak iç huzura ulaşmada aynı öfke kontrolü ve sabır gibi duygusal dengeyi oluşturan faktörlerdendir. Bakara suresi 2/248. ayette İsrailoğulları'nın savaş anlarında korkularını ortadan kaldıran, kendilerine güven duygusu kazandıran sandığın içinde melekler tarafından getirilen sekine, Tevbe suresi 9/26. ayette Huneyn savaşında sayılarının çokluğuna güvenmeleri sonucu hezimete uğrayan Müminlere gönderilen ve yeniden toparlanmalarını sağlayan "sekine", Tevbe suresi 9/40. ayette hicret esnasında mağaraya saklanan Hz. Peygamber ve arkadaşı Hz. Ebubekir'e indirilen sekine ile emniyet ve huzura kavuşmaları; Tevbe 9/103. ayette ise Tebuk seferine katılmayan ve bundan pişmanlık duyan müminlerin tevbesinin kabulü için Hz. Peygamber'in duasının inananlar için bir sekine olması, iç huzurun duygusal dengeye ulaşması bağlamında değerlendirilebilir. Nitekim sekine kelimesinin sözlük anlamları verilirken korku, kaos, savaş gibi durumlarda kişinin güven duygusuna sahip olarak iç huzura ulaşması manasına da geldiği ifade edilmişti.

3.2.1.2.1. İsrailoğullarının Gönderilen Tâbut Sayesinde Güven Duygusunu Elde Etmesi

Diğer ayetlerde Müminlerin kalplerine indirilen sekine Bakara 2/248. ayette İsrailoğullarına bir tâbut/sandık içerisinde indirilir. Bu sekine sayesinde İsrailoğulları, korktukları durumlarda güven duygusuna sahip olmuşlardır. Ayet-i Kerime şu şekildedir:

⁷⁴¹Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, 36.

⁷⁴² Hüseyin Emin Sert, "Kur'an-ı Kerim Işığında Güven Duygusunun Kaynağı Olarak Müslümanlık Bilinci", *Fırat İlahiyat Dergisi* 13/2 (2008), 197-198.

⁷⁴³"el-Bakara 2/125; en-Nahl 16/112; el-Kasas 28/57; el-Ankebût 29/67; Kureyş 106/5.

⁷⁴⁴ Zübeyir Karataş, "Kur'an'da Huzur ve Güven Ortamı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/21 (2022), 242-262

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهَا الْمَلَائِكَةُ إِن فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ

“O’nun hükümlerine sahip oluşunun delili size, içerisinde Rabbinizden bir sekinenin bulunduğu tabutun gelmesidir. İçinde Harun ve Musa ailesinden kalıntılar vardır. Onu melekler taşır. Muhakkak ki onda sizin için deliller vardır. Eğer inanıyorsanız.”

Ayetin H.2. yılda Bedir Gazvesinin gerçekleştiği yıl indiği düşünülmektedir. Medine’de bulunan Yahudilerin Hz. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberliğine inanmayıp ona karşı çıkmalarını ikaz etmek veya müminleri, Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte cihada katılmaya teşvik etmek üzere indirilmiştir.⁷⁴⁵ Ayette Yahudilerin daha önceki durumları hatırlatılarak aynı hataya tekrar düşmemeleri istenmektedir.⁷⁴⁶

Âyette geçen tâbût; Hz. Mûsâ’nın (a.s.) emri ile bir marangoza yaptırılan, içi ve dışı altın levha ile kaplanmış ahşap bir sandıktır. Yahudi literatüründe ahid sandığı olarak bilinen sandık budur. Bu sandığın içinde, ayet-i kerimede “Harun ve Musa ailesinden kalıntılar” olarak ifade edilen; Tevrat’ın sayfalarının yazılı olduğu malzeme, Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn’un elbiseleri, asâ ve sancak gibi eşyalar vardır.⁷⁴⁷ Bazı kaynaklarda ise bu sandığın Hz. Adem’e gönderildiği, Hz. Musa’ya kadar İsrailoğullarında kaldığı rivayet edilir. Allah’ın İsrailoğullarına kızdığı için tâbûtun bir ara gökyüzüne kaldırıldığı daha sonra Tâlût’un hükümdarlığının delili olarak tekrar indirildiği söylenmektedir.⁷⁴⁸

İsrailoğulları ahid sandığının yanlarında bulunmasını uğur sayıyor, bu şekilde moral buluyor, savaşta cesaretleri ve zafer ümitleri artıyor ve böylece kendilerini güven içinde hissediyorlardı. Ahid sandığının bir tür ilâhî zuhur ve tecelliyi yansıttığını düşünerek bundan güç alıyor ve kendilerini güvende hissediyorlardı.⁷⁴⁹ Ayette geçen “tabut” kelimesine işari olarak “kalp” anlamı verilmiş, sekinenin ise ilim olduğu da ifade edilmiştir.⁷⁵⁰ Böylece İsrailoğulları için gelecekte gönüllerini değiştirecek bir alamet⁷⁵¹ veya içeriğini bildikleri dinî kâidelerin bir

⁷⁴⁵ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 4/457-460.

⁷⁴⁶ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘aqlî’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*, thk. Abdulkadir Ahmed Atâ (Riyad: Mektebetü’l-Riyadü’l-Hadise, 1391/1971), 1/373.

⁷⁴⁷ Abdurrahman Küçük, “Ahid Sandığı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/535.

⁷⁴⁸ İsmail Hakkı, *Rûhu’l-beyân*, 2/448.

⁷⁴⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 1/388-389.

⁷⁵⁰ Elmalî Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/832, İsfahânî, *Müfredât*, 190.

⁷⁵¹ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk, (İstanbul: İşaret Yay, 9. Baskı, 2015), 126; Zemahşeri, *Esâs*, 89; İbn Esîr, *Nihâye*, 103; Zebidi, *Tâcû’l-Arûs*, 4/466-467.

sembolü olan tâbûtun gelmesi, kalplerinin hakikate iman ederek yatışmasına, güven, sebat, sükûnet, itmi'nân ve huzur hali olan sekînenin ortaya çıkmasına vesile olacaktır.⁷⁵²

Ayet-i kerimedeki zamir incelendiğinde inen sekînenin “tabut” (sandık) kelimesini ifade etmesi mümkün olduğu gibi “huzur” kelimesini kapsamaması da mümkündür.⁷⁵³ Eğer sekînenin tabut kelimesini kapsadığı düşünülürse, o zaman sekînenin tabut içerisinde gönderilmiş somut bir varlık olması durumu ortaya çıkacaktır.⁷⁵⁴ Bu durum ise Peygamberin sözünün doğru olduğuna delil olması için, gönderilen sandığın mucizevi bir özelliğe sahip olması şeklinde izah edilmektedir.⁷⁵⁵ Nitekim İsrailoğulları, düşmanlarına karşı savaşabilmeleri için peygamberlerinden kendilerine bir hükümdar belirlemesini istemiş, fakat Tâlût’un hükümdar olduğu bildirilince de Tâlût’un soyunun peygamber ve hükümdar soyundan olmaması gibi çeşitli bahaneler ileri sürerek itiraz etmişlerdir.⁷⁵⁶

Sekînenin sandık içerisinde gönderilen somut bir özelliğe sahip olduğunu düşünen müfessirler, gönderilen sekînenin mahiyetini açıklarken onun, iki ordu karşı karşıya geldiği zaman, ses çıkarmak suretiyle düşmanın kalbini korkudan adetâ yerinden oynatan tabii, durgun bir rüzgâr⁷⁵⁷ veya Allah’tan gelen bir rûh olarak açıklamışlardır. Hatta İsrâiloğulları herhangi bir şey üzerinde anlaşmazlığa düştüklerinde bu rûhun konuşup onlara arzuladıkları şeyin açıklamasını yaptığı ifade edilir.⁷⁵⁸ Sekînenin kedi başına benzeyen iki kanadı bulunan bir şey olduğu da söylenmektedir.⁷⁵⁹ Birbirinden farklı olan bütün bu yorumların doğru olmadığını düşünenler olduğu gibi,⁷⁶⁰ bu olağanüstü durumları peygamberlerinin mucizesi ve krallarının kerameti olarak izah edenler de olmuştur.⁷⁶¹ Taberî (ö. 310/923) ise bu görüşleri; “insan başı gibi başı olan uğultulu bir rüzgâr, kedi başı gibi başı olan iki kanatlı varlık, ölü kedi başı, cennetten gelmiş içinde Peygamberlerin kalplerinin yıkandığı altın bir kap, Allah’tan gelen, konuşan bir ruh, bildikleri ve bu sayede sükûn buldukları ayetler, rahmet, vakar” şeklinde sıralamış ve hepsinin ortak noktasını nefislerin sükûn bulması ve göğüslerin ferahlaması olarak ifade etmiştir.⁷⁶² Ayrıca “İsrailoğullarının bildikleri ve kendisini görünce sükûnete kavuştukları bir kısım alametler”

⁷⁵² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/832.

⁷⁵³ Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl*, 1/211.

⁷⁵⁴ Ignaz Goldziher, “Müslümanlarda Sekine Kavramı”, çev. Mehmed S. Hatipoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1983), 26/145.

⁷⁵⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 6/189.

⁷⁵⁶ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/372.

⁷⁵⁷ İsmâîl Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 19/313-314.

⁷⁵⁸ İsmâîl Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 19/ 313-314.

⁷⁵⁹ Dâmegânî, *Kamus*, 241, Mukâtil b. Süleyman, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, 151.

⁷⁶⁰ İsfahânî, *Müfredat*, 504.

⁷⁶¹ İsmâîl Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 19/313-314.

⁷⁶² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/467-472; Ezherî, *Tehzîbü'l-huğa'*, 10/66.

şeklinde de yorumlanmıştır. Somut olarak bildirilen her olgunun aslında İsrailoğullarını kalben/ruhen sükûnete erıştiren bir alamet sayıldığı görölmektedir.⁷⁶³

Sekinenin “tabut”u değil de “huzur” kelimesini ifade ettiğı düşünöldüğünde aslında aynı sonuca ulaşılmış olacaktır. Bu görüşe göre sandığın içinde bir şey yoktur. İsrailoğulları sandığın gelmesi ile sükûnet bulmuş ve Tâlût’un hükümdarlığını kabul etmişlerdir. Böylece sekinenin kelime anlamı üzerinden izahta bulunmanın daha doğru olacağı ortaya çıkmaktadır.⁷⁶⁴ Ayette geçen sekine kelimesine “güven” anlamının verilmiş olması önemlidir.⁷⁶⁵ Sekinenin anlamının “güven” olduğı düşünöldüğünde, İsrailoğullarının kendilerine gönderilen hükümdarı, başta bazı özelliklerini ileri sürerek itiraz etmelerine rağmen⁷⁶⁶ kendilerine sekinenin gönderilmesiyle içlerinde güven ve huzur oluşması sonucu kabul etmeleri ortaya çıkmıştır. Bu açıdan izah edildiğinde diğer ayetlerde ifade edilen sekine ile aynı manaya gelmiş olduğı da görölmektedir. Sandığın nasıllığından ziyade onun ortaya çıkardığı sonuca odaklanan alimler ise sekînenin, ‘fa‘île/ فعيلة’vezninde olup ‘itminan’ ifade ettiğini söylemişlerdir. Hatta sekinenin keyfiyetinin tam olarak bilinmediğini ve bunun da bilinmeye ihtiyacın olmadığını, ancak sekîneyle onların kalplerinin sükûn ve itminana eriştiğinin bilindiğini, ifade etmişlerdir.⁷⁶⁷

Sekine kelimesi oryantalistler tarafından da araştırılmış, kökünün Sâmi dillerine ait olduğı iddia edilmiştir.⁷⁶⁸ Ignaz Goldziher (ö.1921), âyetle ilgili görüşlerden ve bazı hadîslerden yola çıkarak “sekîne” kelimesinin Müslümanlara Yahudilikten geçtiğini ileri sürmüştür.⁷⁶⁹ Fakat bu iddialar İslam âlimleri tarafından kabul görmemiştir.⁷⁷⁰ Bakara 2/248. ayetteki “sekine” kelimesinin iki farklı dilde bulunması, kültürün evrenselliğı olarak düşünölmüş ve birinden diğerine alıntı-çalıntı şeklinde yorumlar yapılması uygun görölmemiştir.⁷⁷¹

Bu ayetteki sekine kelimesi, İsrailoğullarının gönüllerinin güven ve huzura ermelerini sağlayan somut bir unsurdur. Müminlere indirilen sekine ayetlerinde sekinenin müminlerin kalplerine indirildiğı ifade edilirken, İsrailoğullarına indirilen sekinenin onların kalplerine değil, tabutun içine indirilmesi dikkat çekilen bir durumdur. Allah tarafından melekler vasıtasıyla indirilen sekine, inananlar için korktukları anlarda kendilerine bir huzur ve güven duygusu

⁷⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/472.

⁷⁶⁴ Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsir el-Menar* (Mısır: Dâru'l-Menâr, 1947), 2/484-485.

⁷⁶⁵ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/855-856.

⁷⁶⁶ Bakara 2/248, Erkut, “Kur'an'da Hamiyyet ve Sekinet Kavramları”, 170.

⁷⁶⁷ Maturidi, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/140-141.

⁷⁶⁸ Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* (Boston: Brill yay., 2007), 3/173.

⁷⁶⁹ Goldziher, “Müslümanlarda Sekîne Kavramı”, 143-153.

⁷⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 4/472; Ebu'l-Leys Semerkandî, *İrşâd*, 219; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/191-192; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3/ 247-249; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1/535.

⁷⁷¹ Wilhelm Gesenius vd., *Gesenius' Hebrew and Chaldee lexicon to the Old Testament Scriptures* (London: Tornado Universty, 1932), 798-799; Gürkan, “Sekîne”, 331.

kazandırmıştır. Bu ayette somut bir varlığın/ “sandık” insanların yanında bulunması sonucu kazanılan bir güven duygusu söz konusudur. Fakat bu nesnenin sıradan diğer nesnelerden farkı, Allah tarafından gönderilmesidir ki bu sayede inananlara bir destek, moral ve huzur vermektedir. Gözle görülen bir obje sayesinde korku durumları kontrol altına alınarak elde edilen güven duygusu, kişinin iç dünyasında denge sağlayarak iç huzura götürmüştür.

3.2.1.2.2. Hicret Esnasında Sevr Mağarasında İndirilen Sekine ile Güven Duygusuna Ulaşılması

Tevbe suresi 9/40. ayetindeki “sekine” kelimesi, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir’in hicret sırasında sığındıkları mağaradaki durumlarını şöyle tasvir tasvir etmektedir.

إِلَّا تَتَصَرَّوْهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah ona kendi kâtından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah’ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir” Hz. Ebu Bekir, sığındıkları mağarada o esnada tehlikenin kendilerine ne kadar yakınlaştığını “Müşriklerin ayakları, başımızın üst tarafındaydı” ifadesiyle dile getirmiştir.⁷⁷² Yüce Allah, Mekke müşriklerinin onları yakalayıp öldürmek için her yere dağıldıkları bu sıkıntılı ve zor durumda, kulunun kalbine sekîneyi, müşriklerin kendisine ulaşamayacağı bilgisini ve bunun sonucu olan güven duygusunu yerleştirmiştir.⁷⁷³

Ayet-i kerimedeki zamirin Hz. Peygamberi de kapsayıp kapsamaması konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bazı müfessirler sadece Hz. Ebubekir’e sekinenin indiğini Hz. Peygamber’in sekineye ihtiyacı olmasını bir acizlik olarak düşündükleri için bundan uzak tutmuşlardır. Bazıları ise inen sekinenin her ikisini de kapsadığını ifade etmişlerdir.⁷⁷⁴ Allah Rasulüne sekinenin inmesini bir acizlik olarak görmek doğru olmasa gerekir. Zira, Fetih suresi 48/26. ayeti “Allah sekineyi Rasulüne ve Müminlere indirdi” ifadesiyle açıkça Resule de sekinenin indiğini ifade etmektedir.

⁷⁷² Taberi, Câmî’u’l-beyân, 11/461.

⁷⁷³ Zemahşeri, Keşşâf, 3/46; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, Medârikü’l-Tenzîl, 1/ 681.

⁷⁷⁴ Salahaddin Selim Muhammed, “es-Sekine ve İtmi’nine fi’l Kur’an-ı Kerim -Dırasettü Delâliyye-”, Mecelltü Külliyyetü’l Ulûmü’l İslâmiyye 6/12 (2012), 11.

Fakat Tevbe 9/40. ayette “عَلَيْهِ” şeklinde zamirin tekil olarak kullanılması sekinenin tek kişi üzerine indiğini göstermektedir. Ayrıca olayda Hz. Ebubekir’in telaşlanıp korkuya kapıldığı, Allah Rasulü’nün de onu “Üzülme Allah bizimledir” diyerek teselli ettiği düşünülürse bu durumda sekinenin korkuya kapılan Hz. Ebubekir’in üzerine indiğini söylemek daha doğru olacaktır.⁷⁷⁵ Dilbilgisi açısından da zamirin en yakın olan isme raci olması beklenir, nitekim burada en yakın isim Hz. Ebubekir’dir.⁷⁷⁶ Hz. Peygamber’in “Üzülme, Allah bizimledir” sözündeki beraberlik ‘Allah’ın veli, koruyucu ve zafere ulaştırıcı’ olduğu anlamına gelmektedir. Böylece müşrikler mağaranın etrafını araştırmalarına rağmen Allah Teâlâ gözlerine müdahale ettiği için mağaraya bakmaları engellenmiştir.⁷⁷⁷ Mağarada Hz. Ebubekir’in de ifade ettiği gibi yakalanma korkusu ve bir telaş söz konusudur. Bu sıkıntılı durumda Cenab-ı Hak bir rahmet olarak sekineyi indirmiş ve böylece kalpler tatmin olmuş, sabır ve güven hâsıl olmuştur.⁷⁷⁸ İnen sekine korkuyu ve telaşı ortadan kaldıran güven duygusudur.⁷⁷⁹ Aslında Hz. Ebubekir’in korkusunun ve telaşının sebebi ölüm değil, Allah’ın dininin yok olma korkusudur. Eğer müşrikler Allah Rasulü’nün saklandığı yeri bulurlarsa elbette ki onu öldürecekler ve böylece Allah’ın dini ortadan kalkacaktı. Bu ihtimal Hz. Ebubekir’i korkutuyor, telaşa kapılmasını ve hüznlenerek ağlamasına sebep oluyordu.⁷⁸⁰

Ayetin siyak ve sibakı incelendiğinde Tebuk savaşına çıkma konusunda gevşeklik gösterenler ve cihada gitmek istemeyenlerin Tevbe Sûresi’nin 38 ve 39. âyetlerinde eleştirildiği, helak edilip yerlerine başka bir millet getirilmekle tehdit edildiği görülmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ
إِلَّا تَتَفَرُّوا يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلَ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ey iman edenler! Size ne oldu ki, “Allah yolunda seferber olun” denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa ahiretten vazgeçip de dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz? Halbuki dünya hayatının sağladığı fayda ahiretinkine göre pek azdır.

Eğer toplanıp seferber olmazsanız Allah sizi elem veren bir azapla cezalandırır; yerinize başka bir topluluk getirir ve siz O’na zerrece zarar veremezsiniz. Allah’ın her şeye gücü yeter.”

⁷⁷⁵ Kuşeyrî, *Letâifu’l-işârât*, 1/422.

⁷⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16/67-68.

⁷⁷⁷ İsmail Hakkı, *Rûhu’l-beyân*, Bursevî, 7/209-210.

⁷⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve t-Tenvîr*, 10/203-204.

⁷⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16/68.

⁷⁸⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16/25.

Tevbe suresi 9/40. âyette ise savaşa gitme konusunda sorun çıkartanlara cevap verilmektedir. Gerçekte kendilerine ihtiyaç duyulmadığı, Allah'ın hicret yolculuğunda, görünmez ordularla ve huzur içinde Hz. Peygamber'i koruyup, müşriklerin çabalarını yok ederek kendi davasını savunduğu ve zafer elde ettiği hatırlatılır. Yani Tebük savaşına katılmak istemeyenlere, onların yardımı olmadan da Allah Teala'nın elçisini, kimsenin olmadığı hicret esnasında koruduğu gibi yine koruyacağı gösterilmiştir. Böylece Allah'ın onlara ihtiyacı olmadığı ifade edilerek, kendilerini çok fazla önemseyenlere bir ders verilmek istenir.⁷⁸¹ Ayette, Hz. Peygamber'in zafer elde etmesinin kişilere bağlı olmadığını, her şeyin sadece Cenâb-ı Hakk'ın elinde olduğunu ifade etmek için hicretteki yardım ve inen sekine örnek verilmiştir. Böylece inen sekine ile Allah Resulü yakın olarak bilmiştir ki müşrikler kendisine zarar veremeyeceklerdir. Bunun sonucu olarak kalbi sükûna ererek⁷⁸² güvene ulaşmıştır.

Bu âyette geçen 'sekîne'ye müfessirler itmi'nân/tuma'nîne⁷⁸³ ve "Allah'ın kişinin kalbini teskin eden ilahi rahmeti sayesinde sükûn bularak düşmanın hiçbir şekilde kendisine zarar veremeyeceğinden emin olup güven duyması" olarak mana vermektedirler.⁷⁸⁴ Elde edilen güven duygusu ise kişinin iç dünyasında duygusal yönden oluşturduğu denge ile iç huzuru sağlamaktadır.

3.2.1.2.3. Huneyn Savaşında İndirilen Sekine Sayesinde Korkunun Yok Edilip Güven Duygusuna Ulaşılması

Tevbe suresi 9/25-26. ayetlerde Huneyn savaşında Hz. Peygambere ve Müminlere sekinenin indirilmesi şu şekilde dile getirilmektedir:

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ

ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

“Andolsun ki Allah, birçok yerde ve Huneyn savaşında size yardım etmişti. Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonunda gerisin geri dönmüştünüz. Sonra Allah; Rasul'ü ile müminler üzerine sekînetini indirdi, sizin görmediğiniz ordular indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu, o kâfirlerin cezasıdır.”

⁷⁸¹ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 11/458-467.

⁷⁸² Zemahşerî, el-Keşşâf, 10/434.

⁷⁸³ Taberî, Câmiu'l-Beyân, 11/467.

⁷⁸⁴ Ebu's-Suûd, İrşâd, 2/ 553; Zemahşerî, Keşşâf, 10/434.

Mekke fethedildikten sonra Hevazin Kabilesi, bazı kabileleri de yanına alıp savaş için hazırlanınca, Hz. Peygamber de 8/630 yılında Mekke'nin fethinden on yedi gün sonra 12.000 askeri ile yola çıkmıştı. Müslümanlar Mekke ve Taif arasındaki Huneyn vadisine sabahın erken saatlerinde gelmiş ancak hiç beklemedikleri bir anda Hevazin kabilesinin saldırısı ile karşı karşıya kalarak ve geri dönüp kaçmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Allah Rasulü beyaz katırını düşmanın üstüne sürerek, yüksek sesle “Ey Allah’ın kulları, ben Allah’ın Resulüyüm”, “Ey Muhacirler! Ben Allah’ın kulu ve elçisiyim”, “Ey insanlar benim yanıma gelin, ben Allah’ın Resulüyüm” ifadeleriyle Müslümanları geri dönmeye çağırmıştır. Daha sonra sesi gür olan amcası Abbas’a en yüksek düzeyde seslenmesini emretmiştir. Bu çağrıyı duyan Müslümanlar da geri dönmeye başlamışlardır.⁷⁸⁵ Allah Rasulü, “Ey Rabbim, bana va’d ettiğin zaferi ver” ifadeleriyle dua etmiş ve atından inerek bir avuç toprak alıp “yenilgiye uğrasınlar” ifadeleriyle düşmanlara doğru fırlatmıştır. Bunun üzerine Allah Teâlâ sekine, tuma’nine ve güven duygusu indirerek Müslümanların uğradığı yenilgi belasını def etmiş ve meleklerle müminleri desteklemiştir.⁷⁸⁶ İnen sekine sayesinde Müslümanların korkuları yok olmuş ve arkalarını dönüp kaçtıktan sonra tekrar toparlanarak müşriklere cesaretle saldırmışlardır. İnen melekler Müslümanları teskin ederek kalplerinin olumlu düşünceler ve sebat ile dolmasını sağlarken bir taraftan da kâfirleri korkutmuşlardır.⁷⁸⁷ Bazı sözlüklerde sekineye melek anlamının verilmesi bu ayette indirilen sekinenin devamında meleklerin de indirildiği ve inananlara yardım ettiklerinin ifade edilmiş olması sebebiyledir.

O gün Müslümanların içinde bulunduğu zor durum ayette وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ “Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti.”⁷⁸⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Sanki onlar içlerindeki aşırı korkudan dolayı “yeryüzünün geniş olmasına rağmen” kaçıp kurtulmak için uygun bir mekân bulamamışlardı.⁷⁸⁹ Böylece inen sekine sayesinde Müslümanlar savaşma cesareti bulmuş ve yaşanan panik halinden kurtularak güvene ulaşmışlardır.⁷⁹⁰ Güven duygusunu, Yüce Allah’ın, peygamberine ve müminlere ikram ettiği, onların yaşadıkları sarsıntıyı unutturacak bir ruh hali ve özgüven duygusu şeklinde anlamak da mümkündür.⁷⁹¹ Ayrıca müfessirler bu kelimeyi gönül huzuru sağlayan ilâhî “rahmet”⁷⁹² olarak da anlamışlardır. Bu güven

⁷⁸⁵ Muhammed Hamidullah, “Huneyn Gazvesi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/376-377; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/144; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/167.

⁷⁸⁶ Mukâtil, *et-Tefsîrû’l-kebîr*, 2/164-165; Taberî, *Camiu’l-beyân*, 11/386-396; el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 2/348-349; Semerkandî, *Tefsîru’s-Semerkandî*, 2/42; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 7/165-171.

⁷⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/143-150.

⁷⁸⁸ et-Tevbe 9/25.

⁷⁸⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 4/284.

⁷⁹⁰ İsmâil Hakkı, *Rûhu’l-beyân*, 19/313-314.

⁷⁹¹ Taberî, *Camiu’l-Beyan*, 11/395.

⁷⁹² Zemahşeri, *Keşşaf*, 10/428.

sayesinde Müslümanlar sebat, kararlılık ve sarsılmaz bir imanla mücadele etmiş,⁷⁹³ samimi-yetle Rablerine yönelmeleri sonucunda da zafere ulaşmışlardır.⁷⁹⁴ Korku ve endişenin yoğunlaştığı bir ortamda gönderilen sekine, müminlerin kalplerine güzel duyguların telkin edilmesini sağlamış, elde ettikleri sükûn, itmi'nân, rahat ve huzur kendilerinin güç kazanmalarına, emniyet ve güvene ulaşmalarına vesile olmuştur.⁷⁹⁵

Tevbe suresi 9/26. ayette sekinenin inmesi ile sayılarının çokluğu sebebiyle gurur ve kibre kapılan Müslümanların bozguna uğradıktan sonra Allah Teala tarafından Peygamberinin ve inananların yalnız bırakılmadığı, indirilen güven ve huzur vesilesiyle zafer elde ettikleri görülmektedir. Bu olayın Tevbe 9/23-24. ayetlerde inananların savaşa çağrılmasının ardından izah edilmesinin sebebi ise önemlidir. Ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحْبَبُوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

“Ey iman edenler! Şayet inkârı imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dahi dayanıp güvenilecek dostlar edinmeyin. İçinizden kimler onları dost edinirse, işte kendilerine kötülük edenler bunlardır.

De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevimli ise, artık Allah buyruğunu (kıyameti) gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidayete erdirmez.”

Ayetlerde kâfirlerle velâyet konusunda ve Allah yolunda cihada katılmada gereken fedakârlığı göstermeyen Müminler eleştirilerek helak edilmekle tehdit edilmektedir. Bu iki ayette inananların cihada katılması istenirken devamındaki 25 ve 26. âyetlerde ise eğer kendileri gereken yardımı yapmaz, Allah Rasülü ile savaşa katılmayı kabul etmezlerse, Allah'ın elçisini hiçbir zaman yarımsız bırakmayacağı, Huneyn gibi birçok savaşta ona yardım ettiği,

⁷⁹³ Ebu's-Suûd, *İrşâd*, 2/537- 538

⁷⁹⁴ İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 7/208-209.

⁷⁹⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî Vâhidî, *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye,1994), 2/ 487; Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerikandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (İstanbul: Mizan yay. 2006), 6/323, Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 10/150.

koruduğu, indirilen sekine ve görülmeyen ordular göndererek Peygamberini ve inanları yalnız bırakmadığı gösterilmiş olmaktadır.

İlahi yardım Allah'a muhtaçlık ve acizlik hissedildiği durumlarda ortaya çıkar. Kişi kendi nefsinin, kuvvetini, çokluğunu görmez ve Allah'a teslim olursa Cenab-ı Hak yardımını indirir. Böylece kişi zaferin ancak Allah'ın yardımı ile elde edileceğini öğrenmiş olur. Hu-neyn'de ise durum tersine dönmüş ve sahabiler kendilerini ve güçlerini önemli gördükleri, bunlarla zafere ulaşacaklarını zannettikleri için Allah onlara yenilgiyi tattırmış ve dünya onlara dar gelmiştir. Güç, kuvvet ve sayılarına güvendikleri için ağır bir yenilgiye uğrayarak, arkalarına bakmadan dönüp kaçmışlardır.⁷⁹⁶ Fakat daha sonra inen sekine ile korkuları güvene dönüşmüş ve kendilerine zafer nasip olmuştur. Elde edilen zafer ve güven duygusu ile iç huzuru sağlanmış.

3.2.1.2.4. Peygamber Duasının İnanlara Sağladığı Güven ile İç Huzura Ulaşma

Dua, kulun, Allah'tan yardım dilemesi, O'nun üstünlüğünün önünde aczini itiraf ederek sevgi ve hürmet duyguları içinde O'ndan lütfunu istemesidir.⁷⁹⁷ Bu sayede insan, dilsel işaretleri kullanarak, Allah ile bağ kurar ve böylece kalbi Allah ile konuşur.⁷⁹⁸ Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak, müminlerin Resûl-i Ekrem'in duasını istemelerini tavsiye ettiği gibi,⁷⁹⁹ peygamberden de müminlerin huzur ve sükûnete ulaşma açısından dua ve niyazda bulunmasını istemiş⁸⁰⁰ ve bu hal "sekenün/سَكَنٌ" kelimesi ile ifade edilmiştir.

İmkânları olmasına rağmen Tebuk Seferi'ne katılmayanlar, kendileri açısından bir temizlenme vesilesi olması amacıyla mallarını Resûl-i Ekrem'e getirip sadaka olarak takdim etmiş ve bağışlanmaları için kendilerine dua etmesini istemişlerdir. Bunun üzerine "Peygamberin duasının huzur ve sükûnet olacağını bildiren Tevbe suresinin 9/103. ayeti nazil olmuştur."⁸⁰¹

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et; senin duan onlar için bir güvendir. Allah işitir ve bilir."

⁷⁹⁶ Sülemî Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî, *Haḳā'iku't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 1/272.

⁷⁹⁷ Osman Cılacı, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9/529.

⁷⁹⁸ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.), 224-226.

⁷⁹⁹ et-Tevbe 9/99.

⁸⁰⁰ et-Tevbe 9/103.

⁸⁰¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/454-456.

Arapçada seken kelimesi, daha önce de izah edildiği gibi, “kendisiyle sükûnete ve huzura ulaşılan şey” anlamına gelir. Bu açıdan düşünüldüğünde ayetin anlamı, “Senin onlara yapmış olduğun duan, onların nefislerinin sende sükûnete ermesini gerektirir” şeklinde olacaktır. İbn Abbas (r.a.) “seken” kelimesine rahmet anlamı vererek “Senin duan, onlar için bir rahmettir” demiştir. Katâde ise aynı kelimeye vakar ve saygınlık anlamı vererek “Senin duan onlar için bir vakar ve onur, saygınlık vesilesidir” şeklinde tercüme etmiştir. Kelbî, kelimeye “itmi’nan” anlamı vermiş ve “Senin duan, onlar için bir itminandır” demiştir. Ferrâ da inanan insanların Peygamberin kendileri için dua etmelerini günahlarının af edilmesi açısından bir güvence olarak görmüş, korktukları şeyden emin olmaları olarak tanımlamış ve “Sen onlar için mağfiret taleb ettiğinde, onların nefisleri, Allah’ın tövbelerini kabul edeceği hususunda sükûnete erer, yatıştır” anlamını vermiştir. Fahreddin Razi ise sekineyi Hz. Peygamberin nurundan dua ettiği kimselerin kalplerine ulaşan bir nur olarak tasvir etmiş ve bu sayede inanan kişilerin ruhlarının aydınlanarak huzura erdiğini savunmuştur.⁸⁰²

Hz. Peygamber’e hitaben “Senin duan” diye tercüme edilen “salâteke” “صَلَوَتِكَ” kelimesi, o kimselerin günahlarının bağışlanmasını istemesi anlamında kullanılmış olabilir. “Sekenün lehüm” “سَكَنٌ لَهُمْ” ifadesi ise onlara huzur verir anlamına gelmektedir. Huzur kelimesi ile kastedilen mana ise “rahmet, tövbelerinin kabul edildiği inancı, gönüllerinin huzura kavuşması ve onların şerefliendirilmesi” olarak kabul edilebilir.⁸⁰³ Kişiyi sakinleştiren ve iç huzura götüren bir husus; inançlı kimse için günahlarının ağırlığından kurtulması, affolunduğunu bilmesidir. Peygamberin duasının da günahkâr kimseler için bağışlanmasına vesile olacağı ayeti kerime bildirilmektedir. Böylece inançlı insanlar Peygamber duası ile kendilerini güvende ve huzur içinde hissederek günahlarından kurtulmanın sevincini yaşamaktadırlar. Bu ayet Bakara suresi 2/248. ayette geçen inananların indirilen sandık ile sekineye ulaşmaları gibi, sahabenin de Hz. Peygamberin duası ile sekineyi elde etmesiyle benzerlik göstermektedir.

Duygusal yönden dengeyi sağlayan ya da duygu eğitiminde ele alınan ayetlerin ortak özelliği genel olarak savaş ve ölüm gibi ciddi bir durumla ilgilidir. Öfke kontrolünü sağlayan “sekine” Hudeybiye anlaşmasında inmiş, korku duygusunu kontrol ve güven duygusuna sahip olma ile ilgili ayetler ise Tebük savaşı ve Huneyn savaşı hakkında inmiştir. Son izah edilen Hz. Peygamber’in duasının sekine olmasını konu alan ayet ise yine Tebük seferine katılmayan kişiler hakkında nazil olmuştur. Hudeybiye, Tebük ve Huneyn savaşları son derece önemli ve zor olan savaşlardır ve inananların yardım, zafer ve huzura ihtiyaç duydukları önemli zaman

⁸⁰² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 16/188.

⁸⁰³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/398-399; Zemahşeri, *Keşşâf*, 3/176, 25.

dilimlerindendir. Bu zor durumlarda iç huzura ulaşmak için duygusal yönden dengeyi sağlayan sekinenin indirilmesi ile inananlar öfkelerine hâkim olabilmiş, korkularını yenerek güven duygusu sayesinde iç huzura ulaşabilmişlerdir.

3.2.2. Zihinsel Yönden İç Huzuru Sağlayan Faktörler

Düşünce dünyası kişinin yaşamına, davranışlarına hatta duygularına yön veren en önemli etkidir. Kişiyi harekete geçiren davranışların arka planında düşüncelerinin etkisi yatmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili sekiz ayet bulunmaktadır.⁸⁰⁴ Düşünce dünyasında itmi'nan, ilk olarak kalplerin iman ile dolması sayesinde mümkün olacaktır. Çünkü kalp aynı zamanda akıl anlamına da gelmektedir.⁸⁰⁵ Bilgi ile yoğrulduktan sonra inanma yetisinin gerçekleştiği yer yine kalp olacaktır. Zikir ile hem elde edilen bilgilerin hatırdan kalması sağlanacak, hem de var olan bilgilerin tekrar edilmesi sayesinde düşünce dünyası derinliğine derinlik katarak iç huzurun kalıcı mutluluğuna kavuşacaktır.⁸⁰⁶ Çünkü itmi'nan sekine gibi gelip geçici bir duygu olmayıp; kalıcı, sabit ve yerleşik bir huzur haline verilen isimdir.

3.2.2.1. İman

İnanç tüm toplumlarda bulunan vazgeçilmez bir duygudur. Bu açıdan düşünüldüğünde inanma duygusu fitridir. Fıtrat ise her varlıkta bir düzen yaratan Cenab-ı Hakk'ın insan için yarattığı düzene verilen isimdir.⁸⁰⁷ Postmodern dünyada insanı huzur ve sekînetten uzaklaştıran şey maddi imkânlar ve metafizik yoksunluktan ziyade kendisi için yaratılan düzenden yani fıtratından uzak düşmüş olmasıdır. İnsanı huzur ve sekînete götürecektir şey ise özünde var olan fıtrat, denge ve kutsalın olduğu bu değerler manzumesine geri dönmesidir.⁸⁰⁸

İnsan kendi yaşamında bir anlam bulma arayışındadır ve bu yaşamındaki temel bir güdüdür.⁸⁰⁹ İnanç ise insana aradığı anlamı sunar. İman sayesinde insanın dünyası anlam kazanırken, yaşantısı karışıklıktan ve huzursuzluktan kurtulmuş olur. İmanı sayesinde kişi iç huzura ve

⁸⁰⁴ el-Bakara 2/260; Âl-i İmran 3/126; el-Maide 5/113; el-Enfâl 6/10; er-Râd 13/28; en-Nahl 16/106; el-Fetih 48/4; el-Fecr 89/27.

⁸⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3713.

⁸⁰⁶ er-Râd 13/28.

⁸⁰⁷ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, 21/90; er-Rum 30/30.

⁸⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, 21/90.

⁸⁰⁹ Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us Yay., 3. Baskı, 2009), 115.

aydınlığa ulaşır. Kur'an-ı Kerim'de iman, nur ile; inançsızlık karanlık ile eşleştirilmiştir.⁸¹⁰ İmanın nur olarak ifade edilmesinin amacı içsel algıyı, kişinin aradığı anlam bulma arayışını ve feraseti sağladığı içindir. Yani iman benlik ve bilinci geliştirip, gerçeği algılamada bir iç aydınlığı ve feraset kazandırmaktadır.⁸¹¹ Bu sayede kişi düşünce dünyasındaki sorulara cevap bulacak; zihni yönden karışıklığa son vererek dengeyi elde edip, imanı sayesinde huzuru yakalayabilecektir.

Nitekim Zümer 39/22.ayette:

أَقَمْتُ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ قَوِيٌّ لِقَاسِيَةِ قُلُوبِهِمْ مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı? Allah’ı anma konusunda kalpleri katılaştırmış olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler.” şeklinde geçer.

Ayette ifade edildiği gibi bu kimseler iman etmekle hakikatin aydınlığına ulaşmış ve iç dünyaları yatışmıştır. İman sayesinde kesin bir bilgi elde eden kimsenin gönlü tatmin olmuş, zihin dünyası huzura ermiş ve aydınlığa ulaşmıştır. Elde ettiği aydınlığın kaynağı ise Cenab-ı Hakk’tır.⁸¹² İman sayesinde bu nura yaklaşılr ve böylece içsel huzur artar. İman eden kimse ölümler arasından çıkıp yürüyebilmesi için kendisine bir ışık verilen kimseye benzetilerek⁸¹³ inanç sahibi olmanın kişiyi dirilttiği ifade edilirken; küfür, karanlıklar içinde kalan kimsenin durumu ile resmedilmektedir.⁸¹⁴ Karanlıklar ise kötülüğü ve şerri sembolize etmektedir.⁸¹⁵ Ayrıca inançsız kimseler Allah’ın kendisini temizlemediği,⁸¹⁶ kalbi hastalıklı, pislikler içinde olarak⁸¹⁷ tasvir edilir. Rics/pislik ile ifade edilmek istenen maddi değil manevi anlamdaki pislik, yani küfür, göğüs daralması,⁸¹⁸ stres ve huzursuzluktur.⁸¹⁹ Müşriklerinde içsel duyguları Kur'an-ı Kerim'de benzer şekilde gökyüzünden düşen ve kuşlar tarafından parçalanan kimsenin yaşadığı buhran ve sıkıntı ile ifade edilmektedir.⁸²⁰ İnançsızlığın başka bir boyutu olan münafiğin ruhsal durumu da diğerlerinden çok farklı değildir. Bakışları, düşünceleri, duyguları

⁸¹⁰ en-Nur 24/40.

⁸¹¹ Hayati Aydın, “Kur'an'da İç Aydınlığı ve Psikolojik Dinginlik”, Akademik Araştırma Dergisi 34 (2007), 214-236.

⁸¹² en-Nur 24/35.

⁸¹³ En'am 6/122; Enfal 8/24.

⁸¹⁴ el-Bakara 2/16.

⁸¹⁵ Felak 113/3.

⁸¹⁶ el-Maide 5/41.

⁸¹⁷ et-Tevbe 9/125.

⁸¹⁸ En'am 6/125.

⁸¹⁹ İbn Âşûr, et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr, 11/66; el-Maide 5/90; el-Enam 6/125.

⁸²⁰ Hac 22/31.

sürekli yalpalamakta, çalkantılar içinde gelgitler ile boğuşmaktadır.⁸²¹ Sürekli bir tedirginlik, stres ve kaygı içerisindedir.⁸²²

Ruhî yönden huzuru elde edebilmek için aklî ve ruhî eylemler ile dengeyi kurmak gerekmektedir. Çünkü insan tek boyutlu olarak yaratılmamıştır. İç huzura ulaşabilmek için ruh boyutunun da göz önüne alınması gerekir. Aklî ve ruhî eylemler ile dengeyi sağlamak ise insanın fitratının gereğidir.⁸²³ İnançsız insanların iç dünyaları ile dış dünyaları birbirine terstir ve ahenkten uzaktır.⁸²⁴ Bununla da kalmaz, söyledikleri yalanları sebebiyle⁸²⁵ acı verici bir azap içinde kıvranmaktadırlar.⁸²⁶ Sönme bilmeyen bir kaos içinde yaşarlar ve ruhsal dünyaları adeta bir evhamlar yumağına döner, yanar kavrulur.⁸²⁷ İman ise kalpleri tüm şüphelerden, kaygıdan, kaostan kurtararak, doyuma ve huzura ulaştırır.⁸²⁸ Kalp dünyaya meylettğinde onu elde etmek ve istediği gibi kullanmak için çabaladığında stres, sıkıntı ve ızdırap ortaya çıkar. Fakat kalp Allah'a yönelince sıkıntı ve ızdırabın yerini huzur, dinginlik ve güven kaplar.⁸²⁹

Kur'an-ı Kerim'de iki ayette iman ile itmi'nana ulaşmaktan bahsedilirken,⁸³⁰ bir ayette de indirilen sekine sayesinde inananların, imanlarının artması anlatılmaktadır.⁸³¹ Sözlüklerde de iman kelimesi tanımlanırken itmi'nan kelimesinin kullanılması konumuz açısından önemlidir.⁸³²

Nahl suresi 16/106.ayette:

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيْمَانِهٖ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ مِنَ اللّٰهِ
وَالَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ

“Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi iman ile dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlarıdır; onlar için büyük bir azap vardır.” buyrulurken iman ile kalbin iç huzura ulaşmasından bahsedilmektedir.

Ayet-i kerime müşrikler tarafından dayanılmaz işkenceler gören Yasir b. Ammar'ın durumunu izah için inmiştir ve mutmainne kelimesine razı olmuş, huzura kavuşmuş bir kalp

⁸²¹ en-Nisa 4/143.

⁸²² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/193-194.

⁸²³ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *Din Nedir*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: Furkan yay., t.y.), 35.

⁸²⁴ el-Bakara 2/14.

⁸²⁵ el-Bakara 2/11-12.

⁸²⁶ el-Bakara 2/10.

⁸²⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/232.

⁸²⁸ er-Râd 13/28; Zemahşeri, *Keşşaf*, 540; İsfehâni, *Müfredât*, 641-642.

⁸²⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/51.

⁸³⁰ en-Nahl 16/106; Fecr 89/27.

⁸³¹ el-Fetih 48/4.

⁸³² İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arap*, 142.

şeklinde anlam verilmiştir. Rasulullah (s.a.v.) Yasir b. Ammar’a kalbinin durumunu sorduğunda, “مُطْمَئِنِّ بِالْإِيمَانِ” “iman ile tatmin olmuş” şeklinde cevabını vermiştir.⁸³³ Ayrıca “razı olmuş bir kalp” olarak da anlam verilmektedir.⁸³⁴ İman ve küfür sadece kişinin kendi tercihi ile gerçekleşir. Zorlama anında ise kişinin tercih etme seçeneği elinden alındığı için ağzından çıkanlar değil, kişinin kalbinin durumu önemlidir. Çünkü kalp zorlanamaz, müdahalede bulunamaz. Bu alan kişilerin müdahale sınırları içerisinde değildir. Allah Teala bu hususta kişileri affetmiş ve onların imanını geçerli saymıştır. Çünkü Allah, iman ve küfrün gerçeğini dil ve diğer organlara değil, sadece kalbe bağlamıştır. Bunun sebebi de diğer organlara baskı yapılmasının mümkün olmasıdır. Fakat kalp üzerinde baskının tesiri olmaz. Zorlama anında küfür geçerli değildir, kişinin kalbinde iman olduğu sürece dili ile inkârı onun imanına zarar veremeyecektir. Aynı şekilde kişi kılıç zoruyla, korkudan iman etmişse bu iman da geçerlidir.⁸³⁵ Nitekim ayette müşrikler toptan iman edinceye kadar onlarla savaşılmaması emredilmiştir.⁸³⁶ Dolayısıyla bu durumda müşrik olan bir kimsenin de kılıç zoruyla, ölüm korkusundan iman ettiğini, Müslüman olduğunu söylemesi mümkündür. Bu durumda da ayette, bu gibi kimselerin görünüşte Müslüman olduğu, sadece teslim oldukları, fakat imanın henüz kalplerine tam olarak yerleşmediği ifade edilir.⁸³⁷ İmanın kalbe tam yerleşmiş olması “mutmainne”⁸³⁸ şeklinde kullanılmış ve böyle bir kalbin imanı geçerli kabul edilmiş, ikrah altında diliyle inkârı geçersiz sayılmıştır. Diğer tarafta ise biz iman ettik diyenlerin sözleri onay görmemiş, sadece boyun eğdikleri, teslim oldukları, yani organları ile itaat ettikleri fakat kalplerinin henüz iman ile dolmadığına vurgu yapılmıştır.⁸³⁹

İkinci ayet ise Fecr suresi 89/27. ayettir:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

“Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!”

Ayette geçen “nefs” kelimesi “ruh” anlamında kullanılmıştır.⁸⁴⁰ Mutmainne kelimesi; Allah’ın emir ve yasaklarını son derece sabır ve metanet ile karşılayarak Allah’a kesin bir

⁸³³ Taberi, *Câmi ‘u l-beyân*, 14/374-375; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 14/585.

⁸³⁴ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü l-kebir*, 2/488.

⁸³⁵ el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü l-Kur’ân*, 8/198-201.

⁸³⁶ et-Tevbe 9/36.

⁸³⁷ Hucurât 49/14

⁸³⁸ en-Nahl 16/106.

⁸³⁹ Hucurât 49/14.

⁸⁴⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî, *Kitâbü r-Rûh*, çev. Şaban Haklı (İstanbul: İz yay., 2003), 304.

şekilde inanan mümin,⁸⁴¹ Allah'ın sevabını ve cezasını tasdik etmiş,⁸⁴² kabullenmiş, razı olmuş, sükûna ermiş, huzur ve güvene kavuşmuş nefis olarak tanımlanır.⁸⁴³ Allah'ın Müminler için dünya ve ahirete ait vaatlerini kesin bir şekilde tasdik sonucunda kalbin yatışması, her türlü şüphelerden arınması kişinin mutmain olmasını sağlar. Yani kişinin imanındaki şüphe ve rahatsızlığın olmadığı bir sekine olarak kesin inanmanın verdiği bir huzur halidir.⁸⁴⁴ Ayrıca mutmain olmak demek Allah ile kesin karşılaşacağını bilmek, şüphesi olmayan⁸⁴⁵ ve bunun için hazırlanmak anlamına da gelmektedir.⁸⁴⁶ Allah'ın sevabına razı olmuş ve ihsan ettiklerine kanaat eden bir nefis mutmain olmuş bir nefistir. Kanaat ve rıza kulun teslimiyeti anlamına gelir ve bu da imanın ve Müslümanlığın göstergesidir. İnkâr eden ve nankörlük eden kullarda rıza ve kanaat olmadığı gibi nimete şükür de olmayacaktır. Mutmain olan nefsin bir özelliği de Allah'ın nimetlerine şükretmektir.⁸⁴⁷ Mutmain bir nefse ulaşabilmek için sabır, şükür ve kanaat gerekli olduğu gibi Allah'ın zikri ve marifet de gereklidir. Böyle bir nefis cennet ile müjdelenecek ve tam bir doyum hali yaşayarak itmi'nana ulaşacaktır.⁸⁴⁸

Mutmain olmuş nefis, korku, üzüntü ve şüpheden uzak, emniyete sahip olan nefistir ki⁸⁴⁹ bu da dünyada iken Allah'ı bilmek ve ona kulluk etmek ile mümkün olacaktır. İtmi'nan nefsin Hakk ile iç içe yaşaması sebebiyle tüm şüphelerin ortadan kalkması ve kendisini hiçbir korku ve ümitsizliğin rahatsız edemeyecek hale ulaşmasıdır.⁸⁵⁰ Sürekli hak üzere daim olan, gerçekten ayrılmayan, arınmış, sükûn ve sebat sahibi bir nefis ancak huzura ulaşabilecektir.⁸⁵¹

Mutmain olmuş nefis arzulardan tamamen kurtulmuş, sanki onları yapmış gibi artık bu duygulara ihtiyacı kalmayan, sadece Allah'a yönelen, ondan başka bir varlığa ve tutkuya ihtiyacı olmayan nefistir. Bu müstağni olma durumundan elde edilen lezzete ve doyum noktasına ulaşma hali ise itmi'nan ile ifade edilmektedir. Nitekim itmi'nan kalıcı, daimî olan huzur hali olarak tanımlanmaktaydı. Allah'ın sadece mümin kulları için geçerli olan dünya ve ahirete yönelik vaatleri ile tatmin olmuş ve kesin bir şekilde bunları kabullenmiş kişi, mutmain olmuş, iç huzura ulaşmıştır.⁸⁵² Doyuma ulaşmış olan nefsi, Allah muhatap almaktadır ve kendisinden razı

⁸⁴¹ Begavî, *Me'âlimü'l-tenzîl*, 8/423.

⁸⁴² Begavî, *Me'âlimü'l-tenzîl*, 8/423.

⁸⁴³ Sehl et-Tüsterî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm* (y.y., Dârü'l-Haram, 2004), 314.

⁸⁴⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17/203.

⁸⁴⁵ el-Bakara 2/260; İbn Atıyye, *el-Muḥarrerü'l-vecîz*, 8/615-616.

⁸⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/393; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûḥu'l-beyân*, 10/394-396.

⁸⁴⁷ Semerkândî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 3/478.

⁸⁴⁸ Kuşeyrî, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 3/421.

⁸⁴⁹ Beyzâvî, *Envârü'l-tenzîl*, 3/532.

⁸⁵⁰ Râzî, *Mefâtîḥü'l-ğayb*, 31/177-179; Süleyman Gezer, "Fecr Suresinin 27-30. Ayetlerinin Anlaşılması Üzerine", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015), 49-60.

⁸⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 14/350.

⁸⁵² Hamza Aktaş, *Kur'an'a Göre Nefis Eğitimi* (Gümüşhane: Gümüşhane Ün. Yay., 2013), 88.

olduğunu bildirmektedir.⁸⁵³ Bu doyum cismani değil ruhi bir doyumdur ki bu sebeple Cenab-ı Hakk kişiyi muhatap almaktadır. İmanın huzuruna kavuşmuş insan⁸⁵⁴ mutmain olmuş, itmi'nana kavuşmuş, iç huzuru yakalamış kişidir. İman eden, emin olan, imanda devamlı ve kararlı olan, Allah'ın emirlerini ve yasaklarını yerine getiren, O'nun varlığına şüphe olmadan iman eden ve hayatı boyunca Allah'ın rızası üzerine yaşayan ve Allah'ın kendisinden hoşnut olmuş nefsin mutmain olduğu, dünyada iken iç huzura ulaştığı görülmektedir. İnanç zihin dünyasını da ilgilendiren bir durum olduğu için kişi imanı ile itmi'nana ulaşarak düşünce dünyasında da huzuru yakalamış olmaktadır.

Fetih suresi 48/4. ayet ise inananların kalplerine indirilen sekine ile imanın artmasını anlatır:

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

“İmanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalplerine huzur ve güven aşılayan da O'dur. Göklerin ve yerin askerleri yalnız Allah'a aittir ve Allah her şeyi bilmekte, yerinde yapmaktadır.”

Ayet-i kerime incelendiğinde sekinenin Allah tarafından mümin olanların kalplerine indirildiği ifade edilmektedir. Fakat daha önce sekine ile ilgili ayetlerde bu ayırım yapılmamıştı. İman şartı aranmadan sadece sekine üzerinde durulmuştu. Bu ayet-i kerimede ise hem sekinenin sadece iman edenlerin kalplerine indirildiği ifade edilmekte hem de inen sekinenin var olan imanlarının artmasını sağladığı söylenerek iki kere sekine ile iman arasında bağlantı kurulmaktadır. Bu yüzden ev, eş ve gece hakkında inen sekine ayetleri iç huzurun maddi yönünü yansıtırken bu ayet-i kerime imana vurgu yapması sebebiyle iç huzurun manevi boyutuna dikkat çekmektedir. Ayette geçen sekine, inananların kalplerine indirilen sükûnettir ki bu sayede Müminler büyük umutlarla umre yapmak için geldikleri Mekke'ye girmeleri engellenmiş olmasından dolayı son derece kızgın olmalarına rağmen Allah'ın kalplerine indirdiği sekine sayesinde öfke kontrolü sağlayabilmiş, sabır, metanet ve sükûnu elde etmişlerdir. Böylece hiç kimse dininden dönmemiştir.⁸⁵⁵ Bu olaydaki duygu kontrolü son derece önemlidir. Çünkü inananların sahip oldukları en büyük hazineleri olan imanlarını korumaları sağlanmış ve bu sayede imanları kuvvet kazanmıştır.

⁸⁵³ Aktaş, *Kur'an'a Göre Nefis Eğitimi*, 90.

⁸⁵⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/616.

⁸⁵⁵ Muhammed Ali es-Sâbüni, *Tefsirlerin Özü Safvetü't-Tefâsir*, çev. Sadreddin Gümüş -Nedim Yılmaz (İstanbul: İz yay., 2003), 6/103.

Tefsirlerde yer alan yorumlarda kelimenin “kalbe inen sükûnet, gönül rahatlığı, sabır, vakar, müminlerin sükûn bulmalarını ve iman etmelerini sağlamak ya da imanlarını arttırmak için Allah'tan gelen yardım ve rahmet” gibi açıklamalarda bulunulduğu görülür. Özellikle müminlerle bağlantılı ayetler söz konusu olduğunda⁸⁵⁶ “şiddetli üzüntü ve korkudan sonra melekler vasıtasıyla veya başka yollarla kalplerin sükûn ve itminan bulması, din konusunda sebat ve hidayete sevk eden basiret,⁸⁵⁷ Rabbin hükmü karşısında kalbin itminana ulaşması, beşerî faaliyetin bütünüyle silinmesi, gaybdan hâsıl olan şeylere itiraz etmeden gönlün rıza göstermesi”⁸⁵⁸ şeklinde izahlar yapılmıştır. Bütün bunlardan sonra Müminlerin kalplerinin inen sekine ile huzura ermesi kişiyi iç huzura götüren bir etkinlik olmuştur. Kişi zihin dünyasında istikrar, sükûnet ve dengeyi elde etmiştir.

İbn Abbâs, ayetteki “sekine” kelimesini kalp huzuru ve rahmet olarak açıklamıştır. Nitekim dinde sebat etmeleri Allah'ın kendileri için indirdiği bir rahmet olmuştur. Böylece sahabeler, Hudeybiye günü Allah ve Rasulüne icâbet etmiş; Allah'ın ve Rasûl'ünün hükmüne boyun eğmiştir. Kalp huzuru ile bu zor durumu kabullenmeleri ve gönüllerinin hoş olması sonucu Allah Teâlâ da onların imanlarına iman katarak artırmıştır.⁸⁵⁹ Yani Müminlerin gönüllerine, Rasûlullah (s.a.v.)'ın getirdiği kanunlara gönül verme, teslim olma ve onları kabul etme duygusunu indirmiştir.⁸⁶⁰ Bu bir tür ilhamdır. Nitekim Allah Resulünün çağrısına uyarak Hudeybiye seferine icabet etmek kolay değildi. Davet edilen kişiler, sefere icabet etme konusunda korku, şüphe, endişe, tereddüt ve kaygı yaşamış ve bazıları davet edildiği halde icabet etmemiştir.⁸⁶¹

Sekinenin sahabeye indirilmesinin sebebi ise sahabenin inen ayetleri tasdik etmeleri ve iman sahibi olmaları, gönülden itaat ederek teslim olmalarıydı.⁸⁶² Hz. Peygamber rüyasını anlattığında bu, sahabeyi sevindirmişti. Fakat yapılan Hudeybiye antlaşması hoşlarına gitmemiş ve kalplerinin karışmasına sebep olmuştu. İnen sekine ile kalpleri sakinleşti, zihinlerindeki karışık ve şüphe yerini yakîna bırakarak kalplerinin iman üzere sabitlenmesi sağlandı.⁸⁶³ Böylece inen sekine ile kalpleri huzur ve sükûnete kavuşmuş oldu. Ayrıca kalpleri Hakk'a iman ve peygamberine güven ile doldu.⁸⁶⁴ Yaşanan korkudan sonra kendilerine lütfedilen sekine ile güven

⁸⁵⁶ Tevbe 9/ 26; Feth 48/4.

⁸⁵⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 11/395- 467.

⁸⁵⁸ Kuşeyri, *Letâ'ifü'l-İşârât*, 3/209, 214, 216.

⁸⁵⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 13/7336.

⁸⁶⁰ İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 19/312.

⁸⁶¹ Erkut, “Hamiyyet ve Sekinet”, 165.

⁸⁶² el-Mâturîdî, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, 6/181.

⁸⁶³ Kuşeyri, *Letâifu'l-İşârât*, 3/214.

⁸⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/246.

ve emniyete ulaşmış oldular. Sekine Allah ve Resulü için azamet, sahabe için vakar ve kendi aralarında birbirlerine merhametli davranmaları için ise bir rahmet olmuştur.⁸⁶⁵ Ayette sekine-nin kalbe indirildiğinin ifade edilmesi onun basiret gibi açık olmadığını, gizli olduğunu gösteren bir özelliiktir.⁸⁶⁶

Böylece gönüller yatışmış, dinginliğe ulaşmış, kalpler kararlılık, sebat, metanet, huzur ve sükûnet ile dolmuştur.⁸⁶⁷ Sekîne sayesinde sahabilerin imanı kat kat artmış kalplerindeki nurlar ziyadeleşmiş ve biat konusunda Hz. Peygamber'in emirlerini tasdik edebilmeleri kolaylaşmıştır.⁸⁶⁸ İmanın artmasına; inen 'şer'î hükümleri tasdik ve yakîn, ilmin ziyadeleşmesi' gibi anlamlar da verilmiştir.⁸⁶⁹ Müminler indirilen sekine ile kendilerini imani yönden güçlendirmiş ve kuvvetli hale getirmişlerdir. Ayrıca inen sekine ile de bulundukları duruma sabretmeleri sağlanan Müminlerin daha önceden gaybi meselelerde sahip oldukları ilme'l yakîn bilgilerinin bu sayede ayn'e'l yakîne ulaşması ile de imanlarındaki kuvvetin arttığı ifade edilmektedir.⁸⁷⁰ Kur'an-ı Kerim'de kalbin sağlamlaştırılması⁸⁷¹ şeklinde ifade edilen ayetlerde de aynı sekine gibi imanın kuvvetlenmesinden bahsedildiği görülmektedir. Ayetlerin tefsirleri incelendiğinde de kalplerin pekiştirilmesinin iman⁸⁷² ve tevhid⁸⁷³ anlamlarına geldiği görülmektedir.

3.2.2.2. Bilgi

Sadece öznel deneyimler değil, bunun yanında Kur'an ayetleri de kalplerin kendisine gelen ayetlerle etkileşime girebilecek bir özelliğe sahip olduğunu söylemektedir. Bu gerçek, ayeti kerimede

⁸⁶⁵ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 16/1024.

⁸⁶⁶ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 3/252; Kılınçlı, "Yüce Allah'ın Kula Yardımının Bir Şekli Olarak Kalbe Sekînenin İndirilmesi", 236

⁸⁶⁷ Mukâtil, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2/ 67; Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 21/246; Zemaşşeri, *Keşşâf*, 1024; Âlûsî, *Ruhû'l-Meânî*, 13/246; Kurtûbî, *Câmiü'l-Ahkâm*, 19/301; Ebû's-Suûd, *İrşâd*, 5/156; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/4408-4410.

⁸⁶⁸ Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 2/252.

⁸⁶⁹ İbn Abbas, *Tefsîrû'l-İbn Abbas* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-sekafiyye, 1991), 1/455; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/ 245-246; Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 14/13; Vâhidî, *Vasît*, 4/135; Zemaşşerî, *Keşşâf*, 1024; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 19/301; Mukâtil, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 11/15; Ebû's-Suûd, *İrşâd*, 5/156; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7/514.

⁸⁷⁰ Mukâtil, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2/104.

⁸⁷¹ el-Kehf, 18/14; el-Kasas, 28/10; el-Enfâl, 8/11.

⁸⁷² Mukâtil, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 2/104.

⁸⁷³ el-Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, 6/181; Vâhidî, *Vasît*, 3/392.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

“İçlerinden, (Kur'an okurken) seni dinleyenler de var. Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler (gereriz) kulaklarına ağırlık koyarız. Her türlü mucizeyi görseler de onlara inanmazlar. Hatta tartışmak üzere sana geldiklerinde inkâr edenler, “Bu (Kur'an) evvelkilerin masallarından başka bir şey değil” derler”⁸⁷⁴ şeklinde ifade edilmektedir. Bu ve benzeri ayetler⁸⁷⁵ kalbin metafizik alem ile etkileşim ve iletişim durumunda olduğunu ve aralarında herhangi bir yalıtımın bulunmadığını göstermektedir.

Kalp, metafizik sistemden ulaşan bilgi vasıtasıyla hal değişimine uğrayabilir. Bu veriler kalpte kalıcı değişiklikler meydana getirebilir. Kalpte kalıcı değişikliklere sebep olan her türlü veri kişide bilgiyi oluşturur. Bu bilgilerin meydana gelmesine sebep olan verileri fizik üstü sistem ve bu sistemi oluşturan varlıklar taşır.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

“De ki: “Her kim Cebrail’e düşman ise, bilsin ki o, Allah’ın izni ile Kur’an’ı; önceki kitapları doğrulayıcı, Müminler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir”⁸⁷⁶ ayet-i kerimesinde vahyin, peygamberlerin kalbine Cebrail tarafından indirildiği açıkça beyan edilmektedir. Bu bilgiler ışığında vahye, fiziki sistemin dışından gelen haber ve bilgi denilebilir. Vahiy, madde gibi fiziğe ait bir varlık değil; bilgiyi meydana getirmeye sebep olan ayetlerden oluşan fizik üstü bir durumdur. Bunun zıddı da mümkündür. Yani bazı kalpler, bu bilgileri alamadığı için hasta veya mühürlü olarak ifade edilir. Küfür ehli olan insanların kalpleri bu şekilde tasvir edilmiştir, çünkü fizikötesinden gelen uyarıları alamazlar.⁸⁷⁷ Mühürlü olan kalp uyarıya yeterli cevabı veremediği için iman gerçeklemez. Mühürlü kalbin tedavisi⁸⁷⁸ Allah’ın önerilerini yerine getirmektir. İşitilenleri algılama ve bir yargıya varma yeteneği ancak mühürlenmeyen kalpler için geçerlidir. Kalp vardır fakat anlama, idrak etme gibi işlevlerini kaybetmiştir.⁸⁷⁹ Dolayısıyla kalbin bilgi sahibi olabilmesi için öncelikle iman ile uyanmış, mühür ve hastalıklardan kurtulmuş, temiz, uyanık ve selim bir özelliğe sahip olması gereklidir. Bu özelliklere sahip olan kalp, elde ettiği bilgi sayesinde yâkîne ulaşacak ve böylece itmi’nana

⁸⁷⁴ En’am 6/25.

⁸⁷⁵ Hac 22/46.

⁸⁷⁶ Bakara, 2/97.

⁸⁷⁷ Bakara 2/7.

⁸⁷⁸ En’am 6/46.

⁸⁷⁹ Bilgili – Yavuz, “Kur’an’da Geçen Kalp Kavramının Anlaşılmasında İzole Sistemin Önemi”, 234,238,243.

ererek iç huzura sahip olacaktır. Yâkîn ile elde edilen itmi’nan,⁸⁸⁰ düşünce dünyasında kişinin iç huzura ulaşmasını sağlayacaktır. Kur’an-ı Kerim’de konu ile ilgili iki ayet bulunmaktadır.

İlk ayet Bakara 2/260’dır.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي

“İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona: Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrahim: Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim), dedi.”

Ayette; İbrahim Peygamber’in ölümünden sonra dirilmenin nasıllığını görmek istemesi ve bu sayede kalbinin itmi’nana ulaşması ve böylece zihin dünyasının da sükûna ve huzura kavuşması anlatılmaktadır. Bu ayetle ilgili müfessirlerin yorumları ise zaman zaman farklılık göstermektedir.

Bakara 2/260. “لَكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي” ayetindeki “يَطْمَئِنَّ” kelimesi, yakîni (kesin bilgi)nin artırılarak kalbin yatışıp huzura kavuşmasıdır. Hz. İbrahim (a.s.)’in ölümlerin nasıl diriltildiğini bilmek istemesi tıpkı Hz. İsa (a.s.)’nın havarilerinin Maide 5/113. “وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا” ayetinde sofraya isteyerek kalplerini yatıştırmak istemeleri gibi imanını artırmak içindir.⁸⁸¹ Kalbin huzura kavuşması, yakîn ve imanın artması şeklindedir. Abdullah b. Abbas ayette geçen itminanı “Kalbim sana dua ettiğinde kabul ettiğini ve senden bir şey istediğinde de verdiğini bilmiş olsun” şeklinde tanımlamıştır. Hz. İbrahim (a.s.)’in de duasının kabul edildiği ve istediğinin verilir kalbinin sükûnete erdiği âyette لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي “Kalbim onunla yatışsın.” şeklinde ifade edilmiştir. Böylece Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Zekeriyya (a.s.)’nin çocuğu olacağına dair Allah’tan bir emare istemesi gibi hissi bir mucize istemiştir.⁸⁸²

Ayette geçen “رَبِّ أَرِنِي” “Rabbim bana göster”⁸⁸³ kısmında göz ile görmek istenildiği gibi aynı zamanda kalp ile görmenin de kastedilmiş olabileceği düşünülmektedir.⁸⁸⁴ Hz. İbrahim (a.s.)’in diriltmeyi görerek kalbinin sükûnet bulup tatmin olması, ayne’l yakîne ulaşmak istemesidir, çünkü İbrahim peygamber (a.s.) Halilüllah olması sebebiyle böyle istekte bulunabilmektedir.⁸⁸⁵ “Kalbim yatışsın” ifadesinde bir temenni ve istek olduğunu düşünenler de vardır.

⁸⁸⁰ el-Bakara 2/260; el-Maide 5/113.

⁸⁸¹ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî‘ et-Tüsterî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, (Mısır: Dâru'l-Harem li't-türâs, 2004), 100-111.

⁸⁸² Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/173-174; Ali İmran 3/41.

⁸⁸³ el-Bakara 2/260.

⁸⁸⁴ Taberi, *Câmiu'l-Beyân*, 4/624-635.

⁸⁸⁵ Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 1/227-228.

Hız. İbrahim (a.s.) gözündeki perdenin kalkması için bu şekilde bir istekte bulunmuştur. Yakîni bilgiyi artırmanın yolu ise onun keyfiyetini görmekle mümkün olacaktır. Hız. İbrahim de bu şekilde gaybı müşahede etmek istemiştir.⁸⁸⁶ İlme'l yakînden aynel-yakîne ulaşmak suretiyle bizzat görerek kalbin sükûnet bulması söz konusudur. Çünkü haber yani bilgi, kontrol edilip kesinliğine ulaşmak ile aynı değildir. Hız. İbrahim Peygamber'in bu soruyu sormasının sebebi ise Nemrut'a vereceği cevap içindir. Nitekim İbrahim (a.s.) Nemrut'a “إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي” “Benim rabbim diriltir ve öldürür”⁸⁸⁷ dediğinde Nemrut buna kendisinin de güç sahibi olduğunu söylemiş ve iki adamdan birini öldürtmüş diğerini ise serbest bırakmıştır. Hız. İbrahim ise kastettiğinin bu olmadığını Cenab-ı Hakk'ın bizzat ölü olan cesedi dirilttiğini söylemiştir. Nemrut ise Hız. İbrahim'e bunu görüp görmediğini sormuş, Hız. İbrahim ise ona cevap verememiştir. Bu olay üzerine “رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى” “Rabbim ölüleri nasıl diriltiyorsun” diye sormuştur.⁸⁸⁸ Hız. İbrahim (a.s.) akıl yürütme ile elde edilen bilginin yanı sıra müşahede sonucu elde ettiği bilgiye de sahip olmak sûretiyle kalbin daha çok sükûnet ve itminan bulmasını istemiştir. Çünkü delillerin birbirini destekleyerek birikmesi kalplerin daha fazla sükûn bulmasını, basiret ve yakînin artmasını sağlar.⁸⁸⁹ Kalbin itmi'nana ermesi ise akidedeki bir şeyin düşünce dünyasında sükûna ulaşması ile mümkün olacaktır.⁸⁹⁰ Gördüğü delil sayesinde Hız. İbrahim kalbindeki yakîni artırmış, böylece kalbi de itmi'nana ulaşmıştır.⁸⁹¹

Başka bir açıdan incelendiğinde itmi'nana, karar kılma ve sebat etmek demektir. Bu karar kılma ise ruhun Hakk ile iç içe yaşaması ve hiçbir şüpheden etkilenmemesi ile mümkündür.⁸⁹² Aynı mutmain olan nefis gibi bu ayette de kalp, gördükleri ile ölüm hakkındaki bilgisini kesinleştirmiş, karar kılmış ve değişmemek üzere sabitlenmiştir. İtmi'nana itidal ve sükûndur. Uzuvarların itmi'nana kavuşması bilgi sahibi olmak ile mümkün iken kalbin itmi'nana sahibi olması ise inanç hakkında düşüncenin sükûna ermesi yani herhangi bir şüphenin kalmaması ile sağlanır. Diriltiilenin nasıllığı hakkında düşünmek yasaklanmamıştır. Bu yüzden Hız. İbrahim (a.s.) bunu görmek istemiştir. Burada kastedilen mana gözün görmesi ile kalbin tatmin olmasıdır. Böylece yakînin artması gerçekleşmektedir.⁸⁹³ Vahyin ve kanıtların birleştirilmesi ile kalp sükûna ulaşacaktır. Hız. İbrahim (a.s.)'ın diriltilmeyi görmek istemesinin sebebi sadece

⁸⁸⁶ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/79.

⁸⁸⁷ el-Bakara 2/258.

⁸⁸⁸ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/322, 323; Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/333-334.

⁸⁸⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 149.

⁸⁹⁰ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/49-51.

⁸⁹¹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnu'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1423/2006), 1/160.

⁸⁹² Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 31/177-178.

⁸⁹³ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 4/ 309-312.

bilgisinin görünür hale gelmesi içindir. İlme'l-yakînden ayne'l-yakîne ulaşmak içindir.⁸⁹⁴ Böylece kalp huzura ve rahata kavuşarak korku ve endişe yok olacak, Allah'a tam bağlılık, güven ve teslimiyet gerçekleşmiş olacaktır.⁸⁹⁵ Zorunlu bilgiye istidlali bilgi eklenildiği zaman sükûnet ve huzur artacaktır. Hz. İbrahim (a.s.)'ın istediği inanılması zorunlu olan (öldükten sonra dirilme) bilgisine gözü ile görmek sureti ile istidlali bilgiyi eklemek ve bu sayede imanını sağlamlaştırmak⁸⁹⁶ ve kalbinin tatmin olup sükûna ermesini, ferahlamasını⁸⁹⁷ sağlamaktır.⁸⁹⁸ Ölüleri diriltmenin nasıl olduğunu bizzat görmesi ile imanı kuvvet kazanmış ve kalbi de huzura kavuşmuştur.⁸⁹⁹ Kalbin huzuru ise müşahade sayesinde yakînın ve imanın artması şeklinde olmuştur.⁹⁰⁰

Hz. İbrahim'in istediği şey rububiyyet sırlarının içyüzünün bilgisidir. Bu bilgi sayesinde kalp huzura ermektedir. Hz. İbrahim, itmi'nan ile iman esaslarından olan ölümden sonra dirilmeyi kastetmiyordu. Çünkü bunu vahiy ve burhan ile biliyordu. Onun istediği bizzat müşahade ile itmi'nana ulaşmaktı.⁹⁰¹ O, diriltmeyi ve hayat vermeyi gözlemleyerek kalbinin gerçekten tatmin olmasını elde etmiştir. İsteğe bağlı dirilmenin gerçekleştiğini görmesi sebebiyle Nemrut'un ateşinden kurtulabilmiştir.⁹⁰² Yani elde ettiği itmi'nan sayesinde tam bir teslimiyete sahip olmuş ve olaylar ne kadar zor ve içinden çıkılması güç olsa da sükûnetini koruyabilmiş, teslimiyetten ayrılmamıştır. Bu bağlamda itmi'nan kalbin kesin kanaat getirmesidir. Örtülü olan sırlar aydınlanıp açıldığında elde edilen lezzettir.⁹⁰³ Olay Allah'ın kudretinin gözle görülmek istenmesinin somutlaştırılmasıdır ki iman sahibi bulunduğu halde istek yerine getirilmiş ve bu sayede imanın artması gerçekleşmiştir.⁹⁰⁴ Böylece delil ve kontrol birleşmiş, bu sayede kalp sükûna ulaşmıştır.⁹⁰⁵

Bakara suresi 2/260. ayette geçen لِيُطْمَئِنَّ قُلُوبِي kelimesi genel olarak “kalbin yatışması” şeklinde anlaşılmış ve ayne'l-yâkîn ile bağlantısı kurulmuştur. Bazı alimler ayne'l-yâkîni göz ile görüp müşahade etmek olarak anlarken⁹⁰⁶ bazıları ise kalbin görüp idrak etmesi olarak

⁸⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 2/355.

⁸⁹⁵ Beyzâvi, *Envârü't-tenzîl*, 3/222, 13/ 207.

⁸⁹⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr*, 3/198.

⁸⁹⁷ İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân*, 1/416.

⁸⁹⁸ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Medâriku't-Tenzîl*, 1/215.

⁸⁹⁹ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/ 397.

⁹⁰⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/26-28.

⁹⁰¹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, (y.y. Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1393/1973), 3/53-54.

⁹⁰² Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, 2/888-889.

⁹⁰³ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 1/302.

⁹⁰⁴ İzzet Derveze, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsîri*, çev. Vahdettin İnce-Mustafa Altunkaya (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 4/294-295.

⁹⁰⁵ Vehbe Zuhayli, *Tefsîrû'l-Münîr*, 3/41.

⁹⁰⁶ Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, 1/227-228.

yorumlamışlardır.⁹⁰⁷ Her ne kadar gözün görmesi olsa da anlayış ve idrak kalpte gerçekleştiği için, ayne'l-yâkîn ile hem göz hem de kalbin fonksiyonu birlikte aktif haldedir. Yâkînin kesin bilgi anlamına geldiği daha önce ifade edilmişti.⁹⁰⁸ Hz. İbrahim'in niçin yâkîni bilgiye ulaşmak istemesine cevap arayan alimler, bu konuda farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Genel olarak tüm alimler bir peygamberin imanî bir konuda şüpheyne düşmüş olmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁹⁰⁹ İbrahim peygamberin ölülerin diriltilmesi noktasında şüphe duyması ve bu olaya inanmaması mümkün değildir. Nitekim ayet-i kerimenin devamında da “ قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنُ قَالَ ” Cenabı Hak yoksa inanmıyor musun diye sormuş. Hz. İbrahim ise kesinlikle inanıyorum, diye cevap vermiştir.⁹¹⁰ Burada ifade edilen itmi'nana, şüphenin ortadan kalkması sonucu elde edilen bir huzur değil; yâkînin artması sonucu ulaşılan ruhsal bir doygunluktur. Kalbin itmi'nana ulaşması ile zihin dünyası da sükûn ve huzura kavuşmuştur. O yüzden bu ayetlerin bağlamı düşünce dünyasındaki huzur olarak ifade edilmiştir. Nitekim İbn Atiyye (ö.546/1151) bunu açık bir şekilde dile getirerek, itmi'nanın, düşüncede sükûna ulaşmak olduğunu, kalbin itmi'nana ermesinin ise akidedeki bir şeyin düşünce dünyasında sükûna ulaşması ile mümkün olacağını söylemiştir.⁹¹¹

Konu ile ilgili ikinci ayet ise, Maide suresi 5/113. ayetidir.

قَالُوا نُزِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَّقْتَنَا وَتَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ

“Onlar «Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz» demişlerdi.”

Ayette Hz. İsa'nın havarilerinin de içinde bulunduğu beş bin kişinin bir yolculuk esnasında acıkmaları sonucu mucize olarak Hz. İsa'dan gökten bir sofrayı indirmesini istemeleri ve bu isteklerinin sebebini de “kalplerinin tatmin olması ve Hz. İsa'nın peygamber olduğunun ispatı olarak” açıklamalarından bahsedilir.⁹¹² Nitekim daha önce İsrailoğulları, Hz. Musa zamanında çölün ortasında kudret helvası ve bıldırcın eti ile nimetlendirilmişti.⁹¹³ Havariler gökten sofrayı inmesini aynı İbrahim peygamber gibi yâkîn bilgisini elde etmek için istemişlerdir. Hz. İbrahim ölünün diriltilmesi konusunda yâkîn bilgisini isterken, havariler ise Allah'ın gücünün her şeye yettiği konusundaki yâkîn bilgisine sahip olmak istemiş ve her iki örnekte de müşahade

⁹⁰⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/624-635; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 4/309-312.

⁹⁰⁸ Cürçanî, *Tarîfat*, 217; İsfahânî, *Kur'an Kavramları*, 1196; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arap*, 4964; Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, 4/ 413; Zebidî, *Tâcul-Arûs*, 36/300.

⁹⁰⁹ Sülemî, *Hakâ'iku't-tefsîr*, 1/79; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/ 49-51; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/397.

⁹¹⁰ Bakara 2/260.

⁹¹¹ İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/ 49-51.

⁹¹² Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 1/ 517-518.

⁹¹³ el-Bakara 2/57.

sonucu “ayne’l-yâkîn” ile bu bilgi elde edilmiştir. Ayette geçen “Kalbin itmi’nana ermesi” ile kastedilen mana; kalbin, Allah’ın vahdaniyeti, her şeye gücünün yetmesi ve iradesi konusunda sükûna ve istikrara ulaşmasıdır.⁹¹⁴ İbrahim peygamberin örneğinde bizzat ayette onun imandan şüphe etmediği vurgulanırken; bu ayette ise müfessirler havarilerin vesvese ve şüphelerini gidermek için müşahedeye ihtiyaç duyduklarını söylemektedirler. Havariler de iman ediyorlar, imanlarında şüphe duymuyorlar fakat iç alemleri onlara mucize görme noktasında baskı yapıyor. Bir şeyi haber olarak bilmek-ilme’l yâkîn bilgisine, müşahade sonucu ulaşılan ayne’l-yâkîn’ bilgisi de eklenirse kesinlik artmış olur. Bu yüzden Havariler de görerek bu kesinliklerini artırmak istiyorlardı.⁹¹⁵ Elde edilen yâkîn sayesinde de itmi’nana ulaşmak mümkün olmaktadır.⁹¹⁶

İtminânın tanımlarından birisi de “kalpte hiçbir şüpheyeye yer bırakmadan Allah’a yönelmektir.” Bu açıdan düşünüldüğünde ayne’l-yâkîn ile şüpheler ortadan kalkıyor ve kişinin Allah’a yönelmesi gerçekleşmiş oluyor. Böylece insan nefsi kendisini var eden, rızık veren yüce yaratıcıyı tanımış, bilmiş ve bu bilgi sayesinde de itmi’nana ulaşmıştır. İtmi’nan; kalbin akla galip gelmesi, imanın güçlenmesi, ilimde derinlik sahibi olmak ve zihnin duru olması sonucu gerçekleşecektir.⁹¹⁷

Kuşeyri de Hz. İbrahim’in aynel-yâkine ulaşması sayesinde Nemrut karşısında “ölülerin diriltilmesi” noktasında kuvvetli bir delile sahip olduğunu düşünür. Nitekim İbrahim (a.s.)’ın hadisesinin anlatıldığı Bakara suresi 2/260. ayetten bir önceki ayette isim zikredilmeden “harabe olmuş bir kasabaya uğrayan ve bu manzara karşısında ölümden sonra tekrar dirilişi sorgulaması üzerine bizzat kendisinin yüz sene ölü kaldıktan sonra diriltelen kişi” anlatılmaktadır. Tefsirlerde Üzeyr peygamber olduğu rivayet edilen bu kişi de aynı İbrahim peygamber gibi aynel-yâkinin artması için ölünün diriltilmesini merak etmiştir. Bu şekilde ayette bahsedilen kişinin bizzat ölümden sonra dirilme hadisesini yaşayarak “yâkîni” artmıştır.⁹¹⁸ Böylece Cenabı Hakk’ın kudretinin her şeye yettiğini idrak etmiştir. Bu olay Maide suresinde bahsedilen havarilerin durumu ile benzerlik göstermektedir. Onlar da gökten inen sofraya sayesinde Allah Teala’nın kudretinin her şeye kadir olduğunu görmüşlerdi.

⁹¹⁴ Taberi, *Câmiu’l-Beyân*, 9/122-123.

⁹¹⁵ Maturidi, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 4/375; Zemahşeri, *Keşşaf*, 7/315.

⁹¹⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 12/139.

⁹¹⁷ Hasan Kâmil Yılmaz, “İtmi’nân veya Gönül Huzuru”, *Altınoluk* 45 (1989), 34.

⁹¹⁸ Kuşeyri, *Letâifü’l-İşârât*, 1/120.

Elde edilen kesin bilgi sayesinde kalp şüphelerden kurtularak düşünce dünyasındaki kargaşa, kaos ve sıkıntılardan uzaklaşmış, zihin dünyasında denge ve sükûn sağlanarak iç huzura kavuşulmuştur.

3.2.2.3. Zikir

Rad suresi 13/28. ayette kalplerin ancak Allah'ı anmakla huzur bulabileceği ifade edilmektedir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”

Zikir kelimesi sözlük anlamı itibarıyla “bir şeyi telaffuz etmek, ezberlemek, muhafaza etmek, ders edinmek, çokça okuyarak bir şeyin ezberlenmesini kolaylaştırmak, anlamak, güzel bir şekilde övmek veya eleştirmek, unutmamak, istenilen şeyin zihne döndürülmesi, hatırlama, hatırlatma ve bildiğimiz şeyleri sürekli akılda tutmak” gibi anlamlara gelir. Ayrıca hatırlanan konunun derinlemesine düşünülmesi ve bilgi üretilmesi anlamına da gelmektedir. Başka bir ifadeyle zikir dil ve kalp ile olmak üzere iki kısma ayrılır. Bu iki kısım da kendi arasında ikiye ayrılır; kalpte veya dilde olanı hatırlama⁹¹⁹ ya da unutilan bir şeyi tekrar hatırlama.⁹²⁰ Her söylenen söz zikir olarak isimlendirilir. Bilginin unutulmadan hafızada canlı bir şekilde kalmasını da ifade eder.⁹²¹

Dil ile zikir “Allah'ı isimleriyle anmak, hamd etmek, tesbih etmek, Kur'ân okumak ve dua etmek” anlamlarına gelirken; kalb ile zikir ise “Allah'ı gönülden anmak” şeklindedir. Kalp ile zikir ise; “Allah'ın varlığına delâlet eden delilleri düşünmek, O'nun isim ve sıfatlarını tefekkür etmek, ilahî hükümleri yani Allah'ın tekliflerini ve kulluk görevlerimizi ve bunlarla ilgili delilleri düşünmek, benliğimizdeki ve evrendeki varlıkları ve bunların sırlarını tefekkür ederek, her zerrenin, "yücelikler âlemi" ne ve Allah'ı gereği gibi bilmeye götüren birer ayna olduğunu görmek, idrâk etmek” olarak tanımlanır. Bedenin zikri vücudumuzdaki bütün organların, sorumlu oldukları vazife ile meşgul olması ve yasaklandıkları şeylerden uzak durması anlamındadır.⁹²²

⁹¹⁹ el-Bakara 2/200.

⁹²⁰ el-Kehf 18/63.

⁹²¹ Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-Nezair*; 218-220; Rağîb el-İsfahânî, *Müfredât*, 398.

⁹²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/540-543.

Allah'ı hatırlama ve hatırlatmaya yönelik olarak gerçekleştirilen bütün davranışlar Kur'an-ı Kerim tarafından zikir olarak tanımlanmaktadır.⁹²³ Zikir bu durumda Allah'a kulluk şuuru içerisinde bulunmak ve tam bir teslimiyet göstermektir. Ne olursa olsun her durum ve şartlarda Allah Teala'nın sürekli kulunu gözetlediğinin bilincinde olmak ve gizli-aşikâr bütün davranışlarında ilahi kontrol ve müşahede altında olduğunu bilerek şuurlu bir şekilde yaşama gayreti içerisinde bulunmaya çalışmaktır. Aslında zikrin en önemli hedefi budur ki bu davranış ve düşünce de dinin ve ibadetin özünü oluşturmaktadır. Yani zikir kulun Allah'a olan bağlılığını göstermektedir. Kul da bu bağlılığı zedeleyecek ve yok edecek unsurlar olan; unutmama, şükretmeme, değerini bilmeme, davranışlarını Allah'ın emir ve yasaklarına göre düzenlememe gibi engellerden uzaklaştığı ölçüde zikrullah'a tutunmuş ve o ölçüde Allah'a yaklaşmış olacaktır. Böylece zikir ehli olan kimselerden sayılacaktır. Yani zikir, “kulun zihnî, fikrî, şuûrî ve amelî dağınıklıklardan kurtulup, Allah'a kavuşmak için harcadığı çabalar ve gerçekleştirdiği ibadetler bütünüdür.”⁹²⁴ Zihin dünyasındaki dağınıklıkların, kaosun ve fırtınaların son bulup sükûna ulaşılması ise itmi'nan olarak tanımlanmaktadır. Zihin dünyasındaki düzen ve huzur elbette ki amel boyutuna da yansıyacaktır.

Zikir kelimesini bazı müfessirler “وَهَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ” “*Bu indirdiğimiz mübarek bir zikirdir*”⁹²⁵ “إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” “*Şüphesiz ki zikri biz indirdik ve biz koruyacağız*”⁹²⁶ gibi ayetlerden yola çıkarak Kur'an-ı Kerim olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca zikrin “Allah'tan korkan kimsenin endişe ve karışıklıktan sonra kendisine verilen *mağfiret ve rahmet*” olduğu da ifade edilmiştir. Zira “itmi'nan” kelimesinde zorluklardan sonra elde edilen huzur anlamı bulunmaktaydı. Bu huzurun ise Allah'ı anmak ile elde edileceği de

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا تَفْشِيرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

“Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah'ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri yumuşar, huzura kavuşur. İşte bu kitap, Allah'ın bir rehberi olup dilediği kimseyi onunla doğruya yönlendirir”⁹²⁷ ayeti ile desteklenmiştir.

⁹²³ Âl-i İmrân, 3/191.

⁹²⁴ Musa Bilgiz, “Kur'an'da Bilgi ve Düşünce Üretimi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012), 70.

⁹²⁵ Enbiya 21/23.

⁹²⁶ Hicr 15/9.

⁹²⁷ Zümer 39/23.

İnsanların kalpleri, Allah'ın birliğinin delillerini anmak sureti ile ya da mucizevi delil olan Kur'an ile huzura erer, sükûna kavuşur ve onunla yâkînleri sabitlenmiş olur.⁹²⁸

Kur'an'da peygamberlere gönderilen ilâhî mesaj ve kitapların, zikir olarak nitelendirilmesinin⁹²⁹ sebebi ise, ilahi mesajların, insanlara sürekli Allah'ı hatırlatıcı hususları içermiş olmasıdır. Zikir ifadesiyle Kur'an-ı Kerim özellikle Allah'ı, emirlerini, yasaklarını, mesaj ve uyarılarını unutmamayı, onları sürekli hatırd tutarak, gereğini yerine getirmeyi ve onlarla bütünleşmeyi kastetmektedir. Allah'ın gönderdiği kitapların tümü “ez-Zikr” olarak nitelendirildiği için “zikir ehli” ifadesi de hem önceki ilahi kitapları benimseyenleri ve hem de Kur'an'a gönül vererek o istikamette yaşayan kişiler anlamına gelecektir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın teklifini, eşsizliğini, varlık ve yüceliğini bildirmekle kalmayıp, O'na karşı nasıl davranmamız gerektiğini, görev ve sorumluluklarımızı hatırlatan bir hidayet rehberi olması sebebiyle zikir olarak isimlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'i okumak ve onun üzerinde tefekkür etmek, kişiyi en kısa yoldan hidayete ulaştıracağı için en mükemmel zikir olarak görülür. Müminlerin, Allah'ı görmüşçasına ve Allah tarafından görülüyor olduklarının inancı ve duyarlılığıyla davranarak yaptıkları bütün iş ve ameller de zikir olarak kabul edilir ve her hâl ve şartta Allah'a itaat ettikleri için Kur'an tarafından zâkîr ve zâkîrât olarak tanımlanır.⁹³⁰ Yapılan zikir ise gönlü titretecek derecede bir şuur ve uyanıklık içinde, kalbe tesir ederek, zihin dünyasını da yönlendirecek ve imanlarını artıracak bir şekilde olmalıdır.⁹³¹ Ayrıca sadece insanlar değil, insan dışındaki tüm canlıların Allah'ı zikrettiği Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir.⁹³²

Ayette Allah'ı zikreden insan veya dil değil de kalp olarak ifade edilmesi önemlidir. Kalp Gazzâlî (ö. 505/1111)'ye göre “Ruhanî ve Rabbanî latife” bir varlık,⁹³³ Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413)'ye göre ise “Nuranî bir cevher”⁹³⁴ anlamlarına gelir. Fonksiyonları itibarıyla ise “inanç, düşünce, algı, idrak, ilim ve iradenin merkezi”⁹³⁵ olarak tanımlanmaktadır. Zikirten ve hatırlamadan uzak kalan, yaratıcısını unutan, unutmış gibi yapıp O'nu terk eden birisi, aslında kendi öz varlığından uzaklaşmış, kendi kendisine yabancı hale gelmiş demektir. Çünkü insanın asıl kimliği Yaratıcısına intisabında, O'na olan iman ve iman gerekliliklerini yaşantısına yansıtmasında, O'nu hatırlayıp hakkıyla kulluk görevlerini yerine getirmesinde

⁹²⁸ Zemahşeri, *Keşşaf*, 3/540.

⁹²⁹ Nahl 16/43; Enbiya 21/7.

⁹³⁰ Ahzab 33/35.

⁹³¹ Enfâl 8/2.

⁹³² İsrâ 17/44; Hadid 57/1; Haşr 59/1; Saff 61/1.

⁹³³ Gazzâlî, *İhyau Ulumi'd-din*, 3/9.

⁹³⁴ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 150.

⁹³⁵ Muhammed 47/24; Râzî, *Mefâtiü'l-Gayb*, 2/59.

saklıdır.⁹³⁶ Nitekim ayet-i kerimlerde inananların mümkün olabildiğince çok Allah'ı zikretmeleri istenilmekte,⁹³⁷ her hal ve durumda Allah'ı zikredenler övülmekte⁹³⁸ ve “*Siz beni anın ki ben de sizi anayım*”⁹³⁹ ayetiyle Müslümanların zikretmesi teşvik edilmektedir.

Kalbin tatmin olması ve huzura kavuşması her şeyin en iyisine sahip olması ile mümkündür. Oysa bu dünyevî herhangi bir şey ile mümkün değildir. Çünkü dünyevi olan her şeyin bir sonu vardır. Bu yüzden kalp sadece İlahî marifete ve mukaddes nurlara erişince ancak sükûnete kavuşur, huzur ve mutluluğu yakalar. Allah'ın nurunun girdiği bir kalp, tertemiz olur ve nuranî bir hale gelir. Bu noktadan sonra değişmeyi kabul etmez, huzur ve sükûn üzere sabitlenir. O yüzden ayette itmi'nin kelimesi kullanılmıştır. Çünkü sekine kelimesinde duygu hali gelip geçicidir, oysa itmi'nanda sükûn ve huzur kalıcı ve sabittir. Bu huzur ve itmi'nin hali ise Allah'ı zikreden kulların kalplerine Cenab-ı Hak tarafından akıtılan bir nurdur ki bu nur sayesinde kul sıkıntı, yalnızlık ve kargaşa gibi durumlardan kurtulmuş olur.⁹⁴⁰

Kalp/ruh Allah Teala'nın ruhundan üflediği ruhani bir varlık olduğu için cismani şeyler ile tatmin olamaz ve huzur bulamaz. Ancak Cenab-ı Hakk'ı zikrettiğinde ilahi nurlara mazhar olur, böylece huzur ve sükûna ulaşarak mutmain olur. Allah'ı zikreden bir kalp kendisinin bu alemde yalnız olmadığını ve Allah'ın himayesi altında bulunduğunu hissederek güven ve huzura ulaşır.⁹⁴¹ Zikir ile kalp özüne kavuşmuş olur ve Allah'ı zikretmenin mükâfatı olarak Cenab-ı Hakk da kulunu anar ve tahsis-i nazar ederek kalbe huzur ve sükûneti ikram eder. Cenab-ı Hakk'ı andığı halde hâlâ itmi'nana ulaşmayan bir kalp sıhhatini kaybetmiş, hasta olmuş bir kalptir.⁹⁴² Sadece Allah'a yönelen ve O'na itaat eden kalpler bu itmi'nani tadabileceklerdir. Çünkü Allah'ı zikir aynı zamanda O'na itaat anlamına da gelmektedir.⁹⁴³

Ayette, kalbin itminanı anlatılırken “tatmeinnu” şeklinde muzari kipinin kullanmasını müfessirler, muzari kipinin Arap dilinde “temadi” ve “teceddüd” ifade etmesinden hareketle, Kur'an ve Allah'ın zikri ile meşgul olan bir kalbin, elde ettiği itminan halinin devamlı olacağı ve sürekli yenilenip duracağı anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. Böyle bir itmi'nan haline sahip olmak için ise Kur'an-ı Kerim ile sürekli bir birliktelik ve konuları üzerinde sürekli bir

⁹³⁶ Mehmet Yavuz Şeker, “İtminan Ayeti Özelinde Kalbin Zikri ve Sükûnet”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013), 99.

⁹³⁷ Ahzâb 33/41, 42.

⁹³⁸ Âli Imrân 3/191.

⁹³⁹ Bakara 2/152.

⁹⁴⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 7/167-168.

⁹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/51; Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/2060.

⁹⁴² Kuşeyrî, *Leṭâ'ifu'l-işârât*, 2/108-109.

⁹⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 12/65.

mütalaa gerekmektedir.⁹⁴⁴ Aslında bu devamlılık da gereklidir. Çünkü zikir kalbin cılası ve bakımımıdır. Zikrullahı devam edildiği ölçüde kalp huzur ve sükûn bulacak ve itmi'nana kavuşacaktır ki bu da onun canlılığının devam etmesini sağlamaktadır.⁹⁴⁵

İman, bilgi ve zikir/hatırlama düşünce dünyası açısından kişiyi huzura ulaştıran önemli kavramlardır. İnsan, zaman ve mekân açısından kişinin iç huzura sahip olması sekine kelimesi ile ifade edilmiş ve iman şartı aranmadığı için iç huzurun maddi boyutu olarak tanımlanmıştır. Öfke kontrolü sağlayarak hilm sahibi olunması ve korkudan kurtularak güven duygusuna sahip olunması ise sekinenin duygu kontrolünü sağlayan yönünü göstermiş fakat sadece iman eden insanlara ikram edildiği için iç huzurun manevi boyutu olarak ele alınmıştır. Son olarak ise iman, zikir ve bilgi kavramları, ayetlerde itmi'nana ile kullanıldığı ve zihin dünyasını ilgilendiren bir boyuta sahip olduğu için düşünce dünyasında itmi'nana olarak incelenmiş ve iç huzurun manevi boyutunda yer aldığı ifade edilmiştir.

⁹⁴⁴ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l- 'aqli's-selîm*, 3/222.

⁹⁴⁵ el-Bakara, 2/152; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 150-151.

SONUÇ

Sekine kavramının anlamı huzur olarak ifade edildiği gibi, vakar, yumuşak huyluluk, ağırbaşlılık gibi duygu ve davranışa yönelik olarak da ifade edilmektedir. Zira insanın iç huzura ulaşabilmesi, duygu ve zihin dünyasında dengeyi sağlaması ile mümkündür. İç dünyada sağlanan bu dengenin davranışa dönüşmüş hali ise vakar olarak ifade edilmektedir. Ayrıca sekinenin kökünde bulunan karar kılma, yerleşme ve istikrar anlamları iç huzuru için gerekli duygu ve zihin dünyasındaki istikrar ve denge anlamını içermektedir. Sekine kavramının eş anlamlıları ise ağırbaşlılık, vakar ve boyun eğmek anlamlarına gelen tevazu ile hilm kavramlarıdır. İstikrarı ortadan kaldıran kaygı ve endişe duygusu ise sekinenin zıt anlamları arasında yer almaktadır. Ayrıca Hudeybiye’de Müminlerin kalplerine sekinenin indirildiği ifade edilirken aynı ayette inkâr edenlerin ise cahiliye hamiyeti içerisinde olduklarının vurgulanması öfkeye dayalı davranış anlamına gelen hamiyet kelimesinin de sakinlik ve vakar anlamına gelen sekinenin zıt anlamlısı olduğu görülmektedir.

İtmi’nan kavramı da sekine gibi, kalbin rahatlaması, huzur vermek ve huzura ermek, yerleşmek gibi benzer anlamlara gelmektedir. Sıkıntılı bir durumdan sonra kişinin güven ve huzura ulaşması anlamına da gelmektedir. Ayrıca güven ve rıza anlamlarına da geldiği görülmektedir. Kişiyi iç huzura götüren önemli unsurlardan birisi de teslimiyet ve rızadır. Sabit olmak ve kesin bilgi anlamına gelen yakîn kelimesi ile güven kelimeleri de itmi’nan kavramının eş anlamları arasındadır. Şüphe anlamına gelen şek ve reyb kelimeleri ile sıkıntı ve zorluk anlamına gelen harac ve dayyık kelimeleri de itmi’nan kavramının zıt anlamları arasındadır.

Sekinenin mahalli kalbdır; kalp sekine ile itminana erer ve bu da iç huzuru temin eder. Kelime anlamı olarak kalp değişmek, dönmek, bir halden başka bir hale geçmek anlamlarına gelmektedir ve fuad, lübb, basiret ve fehm kelimeleri eş anlamları arasında yer almaktadır. Sekine ve itmi’nan kavramlarının ikisinde de sıkıntı durumundan sonra huzura ulaşma anlamı vardır. Sekine itmi’nanı sağlayan maddi ya da manevi unsur, iç huzurunun başlangıcı, itmi’nan ise tam doyuma ulaşma halidir ve sekine gibi geçici olmayıp süreklilik arz eden kalıcı, sahibinden ayrılmayan bir durumdur. Sekine ve itmi’nanı elde edip iç huzura ulaşmak için; endişe, şüphe ve korkulardan kişinin selamete ermesi gerekir.

Kur’an-ı Kerim’de eş, ev ve gecenin sekine olarak ifade edilmiş olması bu açıdan önemlidir. Zira kişiyi kaos ve kargaşadan kurtaran en önemli etkenlerden birisi sağlıklı bir evlilik

hayatı ile kurulan mutlu bir yuva, içinde güvenin sağlandığı korunaklı bir ev ile beden ve ruh sağlığını koruyarak kişinin dinlenmesini sağlayan gecedir. İnsanın zaman ve mekânâ bağlı bir varlık olması, onun elde edeceği iç huzurda da etkili olmuştur. Eşin, kişi için sekine olduğunu bildiren ayetler, iç huzurun insan boyutunu; gecenin sekine olduğunu bildiren ayetler, iç huzurun zaman boyutunu; evin iç huzuru olduğunu bildiren ayetler ise iç huzurun mekân boyutunu sunması açısından önemlidir. Eş, ev ve gece kavramlarının “seken” kelimesinin fiil formunda “تَسْكُنُوا-يَسْكُنُوا” şeklinde geldiği ve kendi iradesine bağlı olarak, şartların oluşturulması sonucu iç huzurun elde edildiği görülmektedir. Bu sebeple bu ayetler iç huzurun maddi boyutunu oluşturmaktadır.

Ayeti kerimelerde kişinin varlığının kaynağı olan anne ve baba ya da kardeş için değil; eş için “sekine/iç huzuru” kavramın kullanılması son derece önemlidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibrail (a.s.) ile ilk karşılaşmasında yaşadığı olağanüstü durumun etkisinden kurtulup, sükûna ulaşmak için, yıllardır yanında yaşadığı, kendisine babalık yapan amcası Ebu Talib ya da en sadık dostu olan Hz. Ebubekir değil; eşi Hz. Hatice (r.ah.)’yi tercih etmesi de eşin kişi üzerindeki sükûn ve huzur yönünü gösteren önemli bir ayrıntıdır. İki ayette eşlerin sekine olduğu ifade edilmiştir. Ayetlerde “لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا” şeklinde müennes zamirinin kullanılması kendisiyle huzura ulaşılacak kişinin kadın olduğunu göstermektedir. Ayetlerin devamında “مَوَدَّةً وَرَحْمَةً” kelimelelerinin geçmesi evliliğin mutlak bir huzur olmadığı; huzurun sağlanması için sevgi ve saygı temellerine dayanması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca ayetlerde eşlerin “aynı nefisten” yaratıldığının ifade edilmesi, eşler arasındaki anlaşmanın, fizyolojik ve psikolojik uyumun, evliliğin devamını ve huzuru sağlayan diğer önemli unsur olduğunu göstermektedir. Zira kişiyi iç huzura götürecek olan evlilik sevgi ve saygı temelleri üzerine oturan ve karşılıklı uyumun sağlandığı bir evliliğdir.

Sadece Nahl 16/80. ayette evlerin, Allah Teâlâ tarafından insanlar için huzur yeri yapıldığı ifade edilmiştir. Eşlerin iç huzuru sağlayan bir unsur olabilmesi için bazı şartlar gerektiği gibi, evlerin de mutlak huzur yerleri olmadığı; bunun için belli şartların oluşturulması gerektiği görülür. İçinde ülfetin, samimiyetin, sıcaklığın yaşanması; kişiyi olumsuz dış etkenlerden koruduğu gibi haremlerinin de korunmasını sağlaması, barış, güven ve emniyetin sağlandığı yerler olması, evin iç huzuru sağlaması açısından gerekli unsurlardır. İslam’da evin dokunulmazlığı sağlanmış, eve izinsiz girilmesi yasaklanmış ve böylece kişilerin evlerinde huzur ve güven içinde yaşamaları oluşturulmak istenmiştir.

İç huzurun zaman boyutu olarak, gündüz değil gece tercih edilmiştir. Zira gündüz, çalışma ve yorulma zamanıdır. Gece ise her şeyin karanlığa bürünmesi sonucu kişinin tüm

kargaşa, kaos, gürültü ve yorgunluktan kurtulacağı dinlenme zamanıdır. Çünkü kişinin iç huzuru elde edebilmesi için zihinsel, duygusal ve ruhsal yönden denge ve sakinliğe ulaşması gerekir ki, bunun için de dinlenmeyi sağlayan uyku son derece önemli bir etkidir. İç huzurun zaman boyutu olarak kış, yaz, bahar gibi mevsimler; Ramazan, Recep, Şaban gibi mübarek aylar değil de altı ayette gecenin “seken” olarak ifade edilmesi ve iç huzura götüren bir unsur olması, iç huzuru için dinlenmenin önemini göstermektedir. İç huzurun maddi boyutunu oluşturan gece, mutlak bir unsur değildir. Onun da diğer unsurlar da olduğu gibi, iç huzuru sağlama için belirli şartları oluşturması gerekmektedir. Gecede yorgunluğun bitmesi, uyku ve dinlenmenin olması, bedenen rahatlama ve en önemlisi de karanlığın olması gerekir. Çünkü ışığın varlığı, beyin hücrelerinin uyarılmasının devamlılığını sağladığı için gerçek dinlenme sağlanamamış olacaktır. Gece, insanın gözlerden uzak, kendisi ile baş başa kalabileceği son derece önemli bir zaman dilimidir. Bu zamanın iç huzuru sağlayan bir unsura dönüşmesi için kişi kendine özel, uygun bir yöntem bulabilir. Bazı kişiler, eşleri ile iç huzura ulaşırken, bazıları gece ibadetleri ile huzura kavuşur. Bazıları ise yorgun bedenlerini uykuya teslim ederek iç huzuru elde ederler. Dolayısıyla gece üç farklı açıdan insanı iç huzura ulaştırmaktadır.

İç huzurun manevi boyutunu ifade eden ayetler incelendiğinde, metafizik alem ile ilişkili olduğu, Allah Teâlâ tarafından sekinenin inanan kulun kalbine indirildiği ve kişinin kalbinin kontrolü Allah Teâlâ tarafından sağlandığı görülmektedir. Bu durumda kişinin metafizik alem ile etkileşim halinde olması söz konusudur. İtmi’nan ayetlerinin de genel itibarıyla inanç ile ilişkili olması, bu ayetlerin de iç huzurun manevi boyutu kapsamında değerlendirilmesine imkân sağlamıştır.

Konu ile ilgili ayetler incelendiğinde sekinenin kalbe inen, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt etmeyi sağlayan bir nur, kişiyi sakinleştiren, huzur ve dinginlik veren iç duygu gibi anlamlar verildiği görülmektedir. İç huzurun maddi boyutu ile manevi boyutunu ayıran unsur; manevi boyutunu oluşturan ayetler de inanç ve tam bir teslimiyete sahip olan insanlara sekinenin indirilmiş olmasıdır. Oysa eş, gece ve evin sekine olması konusundaki ayetler de inanç ve teslimiyet ifade edilmemiştir. Ayrıca bu ayetlerde sekine kelimesi fiil olarak kullanılmış; “سَكِينَةً” şeklinde isim olarak gelmemiştir. Sekine kişiye güven, huzur ve sakinlik veren ilham olarak da ifade edilir. İlham metafizik alem ile etkileşime girme durumudur ve bu yüzden kişide gaybet hali oluşur. Bu durumda kişi bir baygınlık hali yaşayabilir. Bu baygınlık halinin geçip şuur halinin ve dinginlik halinin yaşanma durumuna sekine denir ki bu iç huzurun manevi boyutudur. Aynı zaman da buna huzur hali de denilmektedir. Ayetlerde sekinenin Allah tarafından kulun kalbine indirildiğinin ifade edilmesi bu durumdaki huzur halinin kesbi değil de vehbi olduğunu

göstermektedir. Fakat bu durumlarda sekinenin ilahi yönü olduğu gibi insani yönü de bulunmaktadır. Nitekim sekine inananların tüm gayretlerini göstermeleri, ihlas ve samimiyetlerinin sonucu inmiştir. Sekinenin manevi boyutunu ifade eden ayetler; ölüm korkusu, sıkıntı ve savaş gibi durumlarda inananların ümitlerini yitirdikleri anda Allah Teâlâ'nın bir müjdesi ve yardımı olarak melekler tarafından inanların kalplerine indirilen iç huzuru olduğu görülmektedir.

İç huzura ulaşmada önemli olan kişinin zihinsel, duygusal ve ruhsal yönden denge ve sakinliğe ulaşmasıdır. Fetih suresinde sekine kavramının geçtiği 48/18 ve 26. ayetler iman sahibi kişinin öfke kontrolü sağlayarak duygu yönünden dengeye ulaşması ile ilgilidir. Bu ayetlerde sekinenin kalbe inen ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilme gücünü sağlayan bir nur ya da ilham olarak tanımlanması mümkündür. Bu sayede inanan insanlar doğruyu sezip Peygambere tabi olmuş ve böylece imanları güçlenerek kuvvet kazanmıştır. Ancak burada kişinin iradesinin üzerinde ilahi bir lütuf söz konusudur. Bu sebeple bu ayetler iç huzurun manevi boyutu ile ilgilidir. Çünkü inen sekine esnasında her ne kadar kişinin bilinci açık ve iradesini kullanabiliyor olsa da kalbinin kontrolü Allah Teâlâ'nın elindedir. Bu yüzden diğer ayetlerden farklı olarak bu ayetlere manevi ve ilahi bir anlam yüklenmiştir.

Duygusal yönden dengeyi sağlayan diğer bir faktör de korku kontrolü ile güven duygusudur. Kişiyi iç huzura götüren diğer duygu ise korkularını kontrol ederek güven duygusuna ulaşmasıdır. Böylece duygusal yönden iç denge sağlanarak huzur elde edilmiş olacaktır. el-Bakara 2/248.ayette İsrailoğulları'nın savaş anlarında korkularını ortadan kaldıran, kendilerine güven duygusu kazandıran sandığın içinde melekler tarafından getirilen sekine; et-Tevbe 9/26. ayette Huneyn savaşında sayılarının çokluğuna güvenmeleri sonucu hezimete uğrayan Müminlere gönderilen ve yeniden toparlanmalarını sağlayan "sekine", et-Tevbe 9/40.ayette hicret esnasında mağaraya saklanan Hz. Peygamber ve arkadaşı Hz. Ebubekir'e indirilen sekine ile emniyet ve huzura kavuşmaları; et-Tevbe 9/103.ayette Tebuk seferine katılmayan ve bundan pişmanlık duyan müminlerin tevbesinin kabulü için Hz. Peygamber'in duasının inananlar için bir sekine olması, inanan insanlar için korku kontrolünü sağlayarak elde ettikleri güven duygusu sayesinde iç huzura ulaştıklarını gösterir. İfade edilen bu güven duygusu, Yüce Allah'ın, peygamberine ve müminlere ikram ettiği, onların yaşadıkları sarsıntıyı unutturacak bir ruh hali ve korkudan kurtularak ulaştıkları özgüven duygusu olarak da tanımlanabilir. Bu sayede Müslümanlar elde ettikleri gönül huzuru sayesinde sebat, kararlılık ve sarsılmaz bir iman ile mücadele ederek zafere ulaşmışlardır.

Duygu dünyası kadar düşünce dünyası da iç huzuru açısından önemlidir. Kişinin zihin dünyasındaki fikirlerinin de denge içerisinde olması iç huzurun diğer bir yönüdür. Kur'an-ı

Kerim’de itmi’nana bağlamında geçen sekiz ayet bu konu ile ilgilidir. Düşünce dünyasının itmi’nana kavuşması ilk olarak iman ile dolu bir kalp sayesinde olacaktır. Sorgulayan, düşünen bir zihin, sahih ve kesin doğru bilgiler ile doyuma kavuşacak ve zikir sayesinde elde edilen bilgilerin zihinde korunması sağlandığı gibi tekrar edilmesi sayesinde de düşünce dünyası derinliğine derinlik katarak iç huzurun kalıcı mutluluğuna kavuşacaktır.

Allah’a yönelen bir kalpte sıkıntı ve ızdırabın yerini huzur, güven ve dinginlik kaplayacaktır. Kur’an-ı Kerim’de en-Nahl 16/106 ve Fecr 89/27. ayetlerde iman ile itmi’nana ulaşılmaktan bahsedilirken; el-Fetih 48/4. ayette de indirilen sekine sayesinde inananların, imanlarının artması anlatılarak imanın iç huzuru için gerekli bir unsur olduğu ifade edilmektedir.

Elde edilen kesin bilgi ile itmi’nana ulaşma örneği Bakara suresi 2/260. ayetinde geçen İbrahim peygamberin ölümün nasıllığını öğrenmek istemesi ve Maide 5/113. ayette Havarilerin Hz. İsa’dan Allah Teâlâ’nın kudretinin delili olarak gökten sofra indirilmesini istemeleridir. İnançtaki bir şeyin düşünce dünyasında sükûna ulaşması ile itmi’nana ulaşılmaktadır. Hz. İbrahim peygamberin gördüğü delil sayesinde kalbindeki kesin bilgi artmış ve böylece kalbi de itmi’nana ulaşmıştır. İtmi’ananın karar kılma ve sebat etme anlamı düşünüldüğünde ise ruhun Hakk ile iç içe yaşaması ve hiçbir şüpheden etkilenmemesi anlaşılmaktadır. Mutmain olan nefis gibi bu ayetlerde de kalbin gördükleri ile bilgileri kesinleşmiş ve değişmemek üzere sabitlenmiştir.

İman ve bilgidен sonra zihin dünyasında kişiyi iç huzura ulaştıran son unsur ise Râd 13/28. ayetinde ifade edildiği gibi zikirdir. Kalplerin ancak zikir ile tatmin olup itmi’nana ereceği bildirilen ayette iki kere aynı gerçek tekrar edilmektedir. Dünyevi olan her şeyin sonunun olması sonsuzluğa meftun olan ruhu tatmin etmekte yeterli gelmez. Bu yüzden kalp ancak ilahi marifete ve mukaddes nurlara ulaştığında huzura kavuşur. Allah’ın zikri ile nurlanan bir kalp tertemiz olur ve nurânî bir hale bürünür ve artık değişmeyi kabul etmez. Kalp Allah Teala’nın ruhundan üflediği ruhani bir varlık olduğu için cismani şeyler ile tatmin olamaz ve huzur bulamaz. Zikir sayesinde kalp özünü bulmuş olur. Allah’ı zikretmenin mükafatı olarak kalbe de sükûnet ve huzur ikram edilir.

İman, bilgi ve zikir/hatırlama düşünce dünyası açısından kişiyi huzura ulaştıran önemli kavramlardır. İnsan, zaman ve mekân açısından kişinin iç huzura sahip olması sekine kelimesi ile ifade edilmiş ve iman şartı aranmadığı için iç huzurun maddi boyutu olarak tanımlanmıştır. Öfke kontrolü sağlayarak hilm sahibi olunması ve korkudan kurtularak güven duygusuna sahip

olunması ise sekinenin duygu kontrolünü sağlayan yönünü göstermiş fakat sadece iman eden insanlara ikram edildiği için iç huzurun manevi boyutu olarak ele alınmıştır.

Son olarak, iman, zikir ve bilgi kavramları, ayetlerde itmi'nan kelimesi ile kullanılmıştır. Bu bağlamda itmi'nan, zihin dünyasını ilgilendiren bir boyuta sahiptir ve bundan dolayı iç huzurun manevi boyutunda yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Âlûsî, Ebu'l Fadl Şehabeddin es-Seyyid Muhammed, el-Bağdadi. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Aktaş, Hamza. *Kur'an'a Göre Nefis Eğitimi*. Gümüşhane: Gümüşhane Ün. Yay., 2013.
- Âsım Efendi. *Kāmûsü'l-muḥîṭ Tercümesi*. çev. Mustafa Koç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*. Riyad: Daru'l Tayyibe, 2005.
- Avcı, Hatice. “Kur'an'daki Fuâd Kelimesi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Dini Araştırmalar* (Aralık 2020), 349-371.
- Ateş, Abdurrahman. *Kur'an'da Huzur ve Sükûn Eş-Gece-Ev*. 4. Baskı. İstanbul: Çıra yay., 2017.
- Aydın, Mehmet Akif, “Âile”. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 2/196. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Adler, Alfred. *Yaşamın Anlam ve Amacı*. çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, ty.
- Ağırkaya, Güven. “Modern Çağın Yitik Bir Değeri: Sekînet (Kur'an Merkezli Semantik Bir Analiz)”, *Marife* 21/1 (2021), 151-178. <https://doi.org/10.33420/marife.915226>.
- Aydın, Hayati. *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*. Ankara: Fecr yay, 2018.
- Aydın, Hayati. “Kur'an'da İç Aydınlığı ve Psikolojik Dinginlik”. *Akademik Araştırma Dergisi* 34 (2007), 214-236.
- Aydın, Hayati. “Kur'an'da İç Aydınlığı ve Psikolojik Dinginlik”. *Akademik Araştırma Dergisi* 34/214- 236. (2007).
- Aydın, Hüseyin. *Muhâsibî'nin Tasavvuf Felsefesi*. Ankara: Pars Matbaacılık, 1976.
- Anayasa'nın 21. Maddesi (Değişik: 3/10/2001-4709/6 md.) https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (Er. tar., 11.08.2020); 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (Er. tar., 11.08.2020).
- el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl*. Riyad: Dâr Tayyibe, 1989.
- Balkaya, Feyza. “Öfke: Temel Boyutları, Nedenleri ve Sonuçları”. *Türk Psikoloji Yazıları* 4/7 (2001), 21-45.
- Beydâvi, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî. *Tefsîru'l-Beydâvî Envaru'l Tenzil ve Esraru'l Te'vil*. Beyrut: Daru'l Reşîd, 2000.

- Bikâî. *Nazmu'd-Durer*. Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-İslamiyye, 1984.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. çev.Hasan Kâmil Yılmaz vd. İstanbul: Erkam yay., 1435/2014.
- Bilgin, Abdülcelil. *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin 'Keşşaf'ı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*. çev. Hazal Deliceçaylı- Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı yay. 3. Baskı 2008.
- Baruch, D. W.- Miller, Hyman. *Evlilikte Cinsellik*. çev. Nihal Yeğinoğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.
- el-Belhî, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî. *el-Vücûh ven'n-nezâir fî Kur'an'il-azîm*. Bağdat: Mektebetü'r-rüşd, 2. Basım, 1432/2011.
- Bilgiz, Musa. "Kur'an'da Bilgi ve Düşünce Üretimi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2012), 53-86.
- Bilgili, Menderes- Yavuz, Ömer. "Kur'an'da Geçen Kalp Kavramının Anlaşılmasında İzole Sistemin Önemi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2012), 220-248.
- el-Belhî, Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî. *et-Tefsîrû'l-kebîr*. Beyrut: Müessesetü't-Tarihî'l-Arabiyye, 1423/2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 7. Cilt. İstanbul: Ötüken, 2013.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l*. çev. Ahmet Alim vd. İstanbul: Erkam yay., 2014.
- Câbirî. *Fehmü'l-Kur'ânî'l-hakîm*. Mağrib: Dâru'l-Mağrib, 2009.
- Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 9/529. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Cemaleddin Kasimi, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Mehâsinü't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 25. Baskı, 2006.
- el-Cürcânî, Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Mu'cemu'l et-Ta'rîfât*. Kâhire: Dâru'l-Fazileh, 2004.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Anka Yayınları, 3. Basım, 2005.
- Çağrı, Mustafa. "Tevazu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/583-585. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Çağrı, Mustafa. "Hilm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/33-36. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

- Çağrııcı, Mustafa. “Hamîyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/481. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Çalık, Fatma. “Semantik Analiz Denemesi: Kur’ân’da ‘Kalp’ Kavramı”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 167-190.
- Çift, Salih. “Sekine ve Tasavvuf ile İlişkisi Tasavvufta Sekine Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 15 (2006), 197-210.
- ed-Dâmegânî, Ebû Abdullah el- Hüseyin b. Muhammed. *el-Vücûh ven ’n-nezâir li-elfâzi Kitâbil-lahil-azim*. Beyrut: Dâru’l-Kitâbil-İlmiyye, ts.
- ed-Dâmegânî, Ebû Abdullah el- Hüseyin b. Muhammed. *Kâmusu’l-Kur’an ev ıslah el-Vücûh ven ’n-nezâir li-elfâzi Kitâbil-lahil-azim*. Beyrut: Dâru’l-İlm, 4. Basım, 1983.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretü’l-luğa*. Beyrut: Dâru’l-İlm lil-Melâyin, 1987.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş. *et-Tefsîrû’l-ḥadîş*. Kahire: Dâru’l-Garbû’l-İslamiyye, 2000.
- Derveze, İzzet. *Nüzul Sırasına Göre Kur’ân Tefsîri*. çev. Vahdettin İnce-Mustafa Altunkaya. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Dündar, Mazhar. “İlahi Hitap-Ruh İlişkisi”. *Journal Of Institute Of Economic Development And Social Researches* 4/13 (October 2018), 539-546.
- Demirci, İbrahim. *Huzurlu ve Mutlu Yaşamın Değerler ve Karakter Güçleri Bağlamında Karma Bir Araştırmayla İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Demir, Osman. “Yâkîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/ 271-273. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Durusoy, Ali. *İbn Sinâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2012.
- Döndüren, Hamdi. “Mesken”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/316-317. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- el-Ezerî, Ebi Bekr Muhammed b. El-Hasan İbn Düreyd. *Kitâbü’l-Melâhin*. Dimaşk: Vezâretü’s-sakâfe, 1992.
- Ertürk, Mustafa. “Maklûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/ 447-448. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî. *Tehzîbü’l-luğa’*. thk. Abdusselam Muhammed Harun b.y: ed-Dâru’l-Musarriyyetü litte’lifü vet-Tercüme, ts.

- Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî. *Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr 2. Baskı Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 1979.
- Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî' el-Fârâbî. *Şihâhu'l Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye*. Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2010.
- Esen, Muammer. "İman Kavramı Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/1 (2008), 79-91.
- Ergül, Âdem. *Kur'an ve Sünnet'te Kalbî Hayat*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 2000.
- el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî. *el-Muḥarrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. 2. Baskı. Beyrut: Daru'l-Hayr, 1428/ 2007.
- Ebû'l-Ferec, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzi. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman yay., 2009.
- Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm. *es-Sîretu'n-nebeviyye*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabîyye, 1990.
- Ebu Bekir Muhammed b. Hüseyin. *Kitâbü Fadl-i Kıyâmi'l-Leyl ve't-Teheccud*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Erkut, Abdülkadir. "Kur'an'da Hamiyyet ve Sekînet Kavramları". *Marife* (2014), 157-177.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk İstanbul: İşaret Yay, 9. Baskı, 2015.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Abdulkadir Ahmed Atâ Riyad, Mektebetü'l Riyadü'l Hadise, 1391/1971.
- Erdoğan Baş, "Kur'an'ın Zamanın Yarısı Olan Geceye Yüklediği Anlam", *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu* 1 (2016), 41-50.
- el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. 2. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.
- el-Ferâhîdî (el-Fürhûdî), Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. 3. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988.
- el-Ferra', Ebû Zekerîyya Yahya b. Ziyad b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'an*. Kâhire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısıriyye, 1374/1955.
- el-Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Frankl Viktor E. *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak İstanbul: Okuyan Us Yay., 3. Baskı, 2009.

- Fromm, Erich. *Sevme Sanatı*. çev. Işatan Gündüz. İstanbul: Say yay., 1985.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Ğāmûsü'l-muḥîṭ*. Dimeşk: Müessesetü'l-Risale, 1998.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Beşâ'iru zevi't-temyîz fî leğâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. Kahire: Matâbi'ü-l Ehlem, 1416/1996.
- Gazzâlî. *İhya-u Ulumid-Din*. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2005.
- Gazzâlî, *İhya*, çev. Mehmed Müftüoğlu İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.
- Gesenius, Wilhelm. vd. *Gesenius' Hebrew and Chaldee lexicon to the Old Testament Scriptures*. London: Tornado Universty, 1932.
- Gezer, Süleyman. "Fecr Suresinin 27-30.Ayetlerinin Anlaşılması Üzerine". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/28 (2015), 49-60.
- Goldziher, Ignaz. "Müslümanlarda Sekine Kavramı". çev. Mehmed S. Hatipoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (1983), 143-152.
- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 28 Nisan 2024. <https://sozluk.gov.tr/>
- Günay, Hacı Mehmet. "Şüphe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 34/ 263-265. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Gürkan, Salime Leyla. "Sekine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/329-331. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Hamidullah, Muhammed. "Huney Gazvesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18/376-377. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Hollenhorst, P. S. "What Do We Know About Anger Management Programs in Corrections". *Federal Probation* 62/2 (1998), 52-64.
- el-Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü'l-Ğarîbeyn fî'l-Ğur'an ve'l-ḥadîş*. thk. Ahmed Ferid Mezdi Riyad: Mektebetül Mustafa el-Baz, 1419/1999.
- el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Müfredât Kur'an kavramları Sözcüğü*. çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra yay., 3. Basım, 2012.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Tefsiru Ğarîbü'l-Ğur'an*. thk. Seyyid Ahmed Sakar. Beyrut: Darul Kütübül İlmiyyeh, 1978.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfîî. *Tefsîrü'l-Ğur'ânî'l-'azîm*. Kahire: Müessesetü'l-Kurtuba, 2000/1421.
- İbn Kesir. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner İstanbul: Çağrı yay., 1993.
- İbn Mânzur. *Lisânü'l-'Arab*. Kâhire: Dâr'ul Mearif, ts.

- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-neşr, 1984.
- İsmail b. Abbâd Sâhib. *el-Muhît fi'l-Luga*. thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn. y.y. 1392/1972.
- İbn Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eşer*. Riyad: Dâru İbn Cevziyye, 1421/2000.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdîrrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâtî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Sînâ. *Tis'u resâ'il*. Kahire: Daru'l-Arap, 2. Baskı, 1979.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1423/2006.
- İbn Arabî. *Tefsîrü'l-Kebîr te'vilât*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Kitsan yay.,ty.
- İbn Ebu Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*. Riyad: Mektebetü'l-Nezâlû'l-Bâzi, 1997.
- İbn Ebu Zemenin, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Îsâ el-Mürrî el-Kurtubî. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. Kahire: el-Fâzükü'l-Hadise,2001.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. Kahire: el-Heyetü'l-Mısıriyye, 1999.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdi el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*. Kahire: el-Ammetü'l-il-Kütüp, 1999.
- İbnü'l-Arabî. *Tefsîri Kebîr Te'vilât*. trc. Vahdettin İnce. İstanbul: Kitsan yay., t.y.
- el-Îcî, Ebû'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Safevî. *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kesîr. *es-Sîre*. Lübnan: Dâru'l-Marife, 1979.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*. çev. Süleyman Ateş Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., 1975.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *Kitâbü'r-Rûh*. çev. Şaban Hakkı. İstanbul: İz yay., 2003.
- İbn Abbas, *Tefsîrî'l-İbn Abbas*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-sekafîyye, 1991.
- Işık, Emin. "Feth Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/456. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

- Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*. Boston: Brill yay., 2007.
- Kallek, Cengiz. "Miskin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kuşeyri, Ebi'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdülmelik. *Tefsiru'l-Kuşeyri Letâîfü'l-İşârât*. Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 1428/2007.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ehâbiş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/296-297.
- Kısaç, İbrahim. "Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Biçimi Düzeyleri". *Mesleki Eğitim Dergisi* 1/1 (Ocak 1999), 63-74.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: 'Sükûn' -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim-". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (2004), 73-86.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ teẓammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*. Beyrut: Müessesetü'l-Risale, 2006/1426.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kuşat, Ali. "Nefis Mertebelerine Psikolojik Bir Yaklaşım". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* (2002), 119-128.
- Kırca, Celal. "Kur'an'a göre Ailenin Psikolojik Temelleri". *Kur'an'da Aile Sempozyumu* (Aralık, 2011), 169-185.
- Kılınçlı, Sami. "Yüce Allah'ın Kula Yardımının Bir Şekli Olarak Kalbe Sekînenin İndirilmesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/1 (Haziran 2021), 219-250.
- Karataş, Zübeyir. "Kur'ân'da Huzur ve Güven Ortamı". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/21 (2022), 242-262.
- el-Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdülmelik. *Letâ'ifü'l-işârât*. Beyrut: Dârû'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007.
- Küçük, Abdurrahman. "Ahid Sandığı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1/535. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Mukâtil b. Süleyman. *Kur'ân Terimleri Sözlüğü el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. çev. M Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşâret yay., 2003.
- Martı, Huriye. *Ailem*. Ankara: DİB yay., 2014.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. İstanbul: Mizan yay. 2006.

- Mekki b. Ebu Talib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye*. y.y., Külliyyetü Dırâsetü'l ülyâ, 2008.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî. *en-Nüket ve'l- 'uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- Mevdûdî. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan yay. 2005.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu- Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- el-Mekkî, Ebû Talib. *Kûtu'l-kulûb, Kalplerin Azığı*. çev. Yakup Çiçek- Dilaver Selvi. İstanbul: Sistem Matbaa, 2003.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1434/2013.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin. *Medârikü't-tenzîl'*. Beyrut: Dâru'l-Kelemri't-tayyib, 1998.
- Nehhas, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî. *Me'âni'l-Kur'ân*. Mekke: Merkezü İhya, 1988.
- Okur, Elif. "Kur'an-ı Kerim'de Düşünme Vasıtaları Olarak Kalp, Fuâd, Lübb Kavramlarının Filolojik Tahlili". *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 10 (Haziran 2020), 97-121.
- Pak, Süleyman. "Kur'an'ın Duyguları Eğitmesi Bağlamında Öfkenin Kontrolü Meselesi". *Cumhuriyet Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012), 69-103.
- er-Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-ğayb*. y.y: Daru'l-Fikr, 1981.
- Reşîd Rızâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm Tefsir el-Menar*. Mısır: Dâru'l-Menâr, 1947.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrü'l-Menâr*. y.y. Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1393/1973.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1401/1981.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB yay., 7. Baskı, 2012.
- Salahaddin Selim Muhammed, "es-Sekine ve İtmi'nine fi'l Kur'an-ı Kerim -Dırasetü Delâliyye-, *Mecelltü Külliyyetü'l Ulûmü'l İslâmiyye* 6/12 (2012), 1-35.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Tefsirlerin Özü Safvetü't-Tefâsîr*. çev. Sadreddin Gümüş -Nedim Yılmaz. İstanbul: İz yay., 2003.
- Sehl et-Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî'et-Tüsterî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l- 'azîm*. y.y., Dârû'l-Haram, 2004.
- Sülemî, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî. *Hakâ'îku't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- Sert, Hüseyin Emin. "Kur'an-ı Kerim Işığında Güven Duygusunun Kaynağı Olarak Müslümanlık Bilinci". *Fırat İlahiyat Dergisi* 13/2 (2008), 197-225.

- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *ed-Dürerü'l-müntezire fi'l-eḥâdiṣi'l-müştehire*. çev. Zekeriyya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayınları, 2012.
- Süyûtî. *ed-Dürü'l-Mensûr fî-Tefsiri'l-Me'sûr*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2011/1433.
- Sicistani. *Ġarîbü'l-Ḳur'ân*. y.y.: Muhammed Ali Sabbah Matbaa, 1322/1963.
- es-Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîrû'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm/Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî*. Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1409/1988.
- es-Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *el-Cevâhirü'l-ḥisân fî tefsîri'l-Ḳur'ân* Beyrut: Dâru'l-Türasi'l-Arabiyye, 1997.
- Semerkandi, Alâeddin Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'nin. *Bahrü'l-'ulûm*. Beyrut: Dârûl-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Seyyit Kutub, Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zılâli'l-Ḳur'ân*. Kahire: Dâru'ş-Şurh, 2003.
- es-Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, *Tefsîrû'l-Ḳur'ânî'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993.
- es-Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed. *Ḥakā'iku't-tefsîr* Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Seyyid Kutub. *Fî Zılâli'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Şurh, 1423/2003.
- Şahin, Hülya. "Öfke ve Öfke Denetiminin Kuramsal Temelleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/10 (2005), 1-22.
- Şeker, Mehmet Yavuz. "İtminan Ayeti Özelinde Kalbin Zikri ve Sükûnet". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013), 92-124.
- Şehrûr, Muhammed. *Lügavî Kur'an Okumaları*. çev. Mustafa Ünver. Samsun: Sidre yay., 2001.
- eş-Şâfiî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî. *ed-Dürü'l-mensûr fî t-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1432/2011.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-ḳadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2007.
- eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân*. Riyad: Dâru'l-Tedmu-riyye, 2004.
- Şinkîti, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî el-Himyerî. *Eḍvâ'u'l-beyân fî îzâhi'l-Ḳur'ân bi'l-Ḳur'ân*. Mekketü'l-Mükerrreme: Dâru'l-Alami'l-Fevâit, 1426/2005.

- et-Taberî, Ebî Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân ve Tefsîru İbn Cerîr, Tefsîrû't-Taberî*. thk. Abdullah b. Abdi'l-Muhsin et-Türkî Kahire: Bidâri'l-Hicr, 2001.
- et-Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî'. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm (Tefsîrû't-Tüsterî)*. y.y., Dâru'l-Harem, 2004.
- Tok, Fatih. "Kur'ân'da Geceye Dair Kavramlar ve Eylemler". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/4(Haziran 2020), 141-165.
- Topdemir, Hüseyin Gazi. *İbn Sînâ, Doğu'nun Sönmeyen Yıldızı*. İstanbul: Say yay., 2009.
- et-Tirmizî, Hakîm. *Hatmü'l-evliyâ'*. Beyrut: Matbaa Kâsuleyke, 10. Baskı, 1965.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç. *Din Nedir*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: Furkan yay., t.y.
- et-Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî'. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*. Mısır: Dâru'l-Harem li't-türâs, 2004.
- Uludağ, Süleyman. "Nur". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedi*. 33/244. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî. *Megâzî*. thk. Marsden Jones. Londra: Oxford Üniversitesi yay., 1966.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *el-Basîf fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *el-Vasîf fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 3. Baskı, 1979.
- Yakıt, İsmail. "Semantik Analizler Işığında Kur'an'da "Reyb" Ve "Yakîn" Kavramları". *Kelam Araştırmaları* 1/2 (2003), 49-56.
- Yavuz, Yûsuf Şevki. "İlme'l-Yâkîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/137-138. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yûsuf Şevki. "Ayne'l-Yâkîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/137-138. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. "İtmi'nân veya Gönül Huzuru". *Altınoluk* 45 (1989), 34.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed Murtezâ el-Hüseynî. *Tâcu'l-Arûs min Cevahiri'l-Kâmus*. 35. Cilt. Kuveyt: Matbaatu Hükümet-i Kuveyt, 1421/2001.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed. *Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Basil Uyunu's-Suûd Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419/1998.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķāvil fî vücûhi't-te'vîl*. (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1430/2009).

Zemahşeri, *Keşşaf* Beyrut: Dâru'l-Marife, 1430/2009.

Zekeriyyâ, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*. y.y: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'âni'l-Ķur'ân ve i'râbüh*. Beyrut: Alümü'l-Kütüp, 1408/1988.

Zuhayli, Vehbe. *Tefsirü'l-Münîr*. Dimeşk: Dârû'l-Fikr, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

Bedriye GÜLŞEN, Eskişehir’de ilköğretim ve İmam Hatip Lisesi’ni tamamladıktan sonra 1999 yılında Sakarya İlahiyat Fakültesi’ne kayıt oldu. 2004 yılında İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra Diyanet İşleri Başkanlığında Kur’an Kursu Öğreticisi olarak göreve başladı.

2017 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalında “Gazzâlî’nin Bâtnilere Yönelttiği Eleştiriler” adlı Yüksek Lisans Tezini tamamladı. 2018 yılında Anadolu Üniversitesi Tarih Fakültesinden mezun oldu. Almanya’da Kur’an Kursu Öğreticisi olarak görev yaptı. Fransa, İtalya, İspanya, Dubai, Kudüs’teki eğitim ve kültür turlarına katıldı. 2019 yılında Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami Araştırmalar Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Doktora programına başladı. Orta düzeyde Arapça ve İngilizce bilmektedir. Evlidir.